

BULÁNYI GYÖRGY

TIZENEGY MEGTARTOTT ELŐADÁS...

...mindenek előtt, hogy álljon itt egy kis cím magyarázat, a „*Tizenegy megtartott előadás*” vonatkozásában. Van Hamvasnak egy esszéfüzére „*A tíz meg nem tartott előadás címmel...*” És van Hamvas Bélában és Bulányi Györgyben valami nagyon-nagyon közös és valami nagyon-nagyon különböző, mely közösnek és különbözőnek jó metaforája lehet az *előadás*, ami közös és a *megtartott*, illetve a *meg nem tartott*, ami különböző. Mert mindegy is, hogy mi van a számlálóban, mondja Bulányi, ha közös a nevező. Ugyanazt a világot látják mindketten, Bulányi közelről, nagyítón át, elemmezve, ízeire szedve. Hamvas madártávlatból, egybelátva, ráérezve.

Legyen itt most a nagyító alatti kép – és persze előadás formában, csokorba szedve: 1990-2006 között. Jellemzően ekkor tartotta Bulányi György a legtöbb előadását, ekkor volt alkalma megszólalni a nyilvánosság előtt is, nyilvánosan. Előtte száműzetés volt állami és egyházi oldalról egyaránt: börtön, megfosztás a hivatástól, kiközösítés. Majd 2006-tól visszahúzódás, egyfajta belső út járása – itt érnek össze a szálak Hamvassal, de a számláló mindig különböző maradt.

A nyilvános fellépés, előadás, megnyilatkozás mindig sugall valami olyasmit, amit összefoglaló fogalomként *közéletnek* szoktunk aposztrofálni. S, ha majd születik Bulányi monográfia, biztos lesz olyan fejezete, hogy: *közéleti tevékenységei*. De ma még nagyon bizonytalan, hogy mi és hogyan fogalmazódhat meg ebben a jeles részben.

Nagy a bizonytalanság, hogy hogyan értékeljük Bulányi közéleti tevékenységét; természetesen az mindent felülír, hogy mindig ugyanazt mondja, nincs két- vagy több-fajta szövege. De aki a közéletben kinyitja a száját, annak arra is kell számítania, hogy véletlenül, de legtöbbször szándékosan félreérti és félremagyarázza a közélet a megnyilatkozót. Bulányit is akarták használni a pártok és irányzatok, mikor ezt észre vette, azonnal félre állt, de sokáig sodorták, görgették Őt tovább.

Jó szívvel ajánlom az Olvasóknak Páter Bulányi megtartott előadásait, elemző, feltáró gondolatait, azt az itt is megjelenő elvet, hogy „*mindenütt, mindenkinek ugyanazt mondani!*”

(Faragó Ferenc)

Tartalomjegyzék

1. Vallomás a Bibliáról.....	5
1. Biblia-keletkezés.....	5
2. Relatív Isten-megközelítés.....	7
3. Személyes és ránk gondviselő Isten.....	9
4. Törzsi Isten vagy mindenkié?.....	11
5. A törvénytökéletesítő Jézus.....	13
6. Megváltotta-e a világot?.....	14
2. Egyetlen szövetség?.....	16
Szövetségteológiai tanulságok.....	16
a) Isten egyetemes szövetsége.....	16
b) Zsinagóga és egyház szétválása.....	16
c) Immanens és transzcendens örökség.....	17
d) Hit és hűség egymástól el nem választható.....	18
e) Sokféle kultusz lehet kedves az Istennek.....	19
f) Kodifikálás és prófétaság.....	20
A Bokor és a Szövetség.....	20
a/ Nem új felekezet!.....	20
b/ Próféta magatartás.....	22
c) Címkecsere helyett kovászosítás.....	23
d/ Anarchia és passió.....	24
3. Csúcsértékek.....	28
1. Erőviszonyok és politikai-etikai értékelés.....	28
2. A juszticia megszületésének történelmi kontextusa.....	29
3. Az igazságosság és az emberi minőség kivánalma.....	30
4. Az emberi minőség feltételei.....	31
5. Jaj a kiváltságkergetőknek!.....	32
6. Igazságosság vagy Istennek tetszés.....	33
7. A juszticia abszurditása.....	34
8. A keresztény juszticia ideiglenes történelmi győzelme a jézusi agapé elvén.....	34
9. Csak egyetlen csúcsértékkel lehetséges élni.....	35
4. Szeress, és tégy, amit akarsz!.....	36
1. Ágoston és a páli teológia.....	37
2. A szeretet érzület?.....	38
3. Kihagyható-e bárki is a szeretetből?.....	40
4. A tartalma is univerzális?.....	41
5. Isten Országá – a mennyország?.....	42
6. A szeretet tartalmi jegyei.....	44
7. Ami igaz az ágostoni tételben.....	46
8. A tanítványság és Isten két végtelensége.....	46

5. Közoktatásunk legyen köznevelés is!	48
A. Köznevelés-történetünk.....	49
1. A közoktatás előtti korban.....	49
2. A felvilágosodás előtti korban.....	50
3. A felvilágosodást követő korban.....	51
B. A jelen feladatai.....	52
1. Mi tehető kötelezővé?	52
2. Demokrácia és arany szabály	53
3. Az istenprobléma a hitoktatás privilégiuma-e?.....	54
4. Hitközömbösség és értéksemlegesség?	55
5. Kölcsönös egymást megbecsülés	56
6. Uralkodás és szolgálat.....	57
7. A kiváltságok hajhászása és egyidejű elutasítása.....	58
8. Ellenségszeretet és testvériség.....	59
9. Bízom az emberiség jövőjében	59
6. Akik magvak a jövőnek	60
7. Az egyházak és az állam	64
8. Hamvas és a kereszténység	68
9. A világi hívek küldetése az egyházközségben	71
10. A közös jézusi örökség	77
1. Az ember „istenarcú” lény	77
2. A thóra, az evangélium és az emberi lelkiismeret.....	78
3. Isten egyetlen szövetsége.....	78
4. Miért lett ember és keresztre feszített ember az Isten?	79
5. Nem utópia, hanem elpídia avagy az írástudók árulása.....	79
6. Egy alternatív társadalom és annak feltételei	80
7. Befejezés.....	82
11. A megbolondult sőt hogyan lehet rendbe tenni?	83
0. Bevezetés.....	83
1. A tanítvánnyá levés	83
2. A megbolondulás.....	83
3. Rendbejövés rendbetevés helyett	84
4. Ki a tanítvány?.....	84

Vallomás a Bibliáról*

1. Biblia-keletkezés

*Menj el földedről,
rokonságod közül és atyád házából
arra a földre, amelyet mutatok Neked!
Nagy néppé teszlek,
és megáldalak,
nagygyá teszem nevedet,
és áldás leszel.
Megáldom a téged áldókat,
s megátkozom a téged gyalázókat.
Általad nyer áldást
a föld minden nemzetsége.
(Ter 12,1-3)*

Az ilyesfajta szövegeket Arany János „A magyar nemzeti versidomról” c. és 1856-ban a Nagykőrösi Református Gimnázium nyomtatott évkönyve számára írt tanulmányában verseknek minősítette, mert megtalálta bennük azt, amit a költészethez rímnél és mértéknél fontosabb költői elemnek tekintett: a gondolatrítmust. Jelen tudásunk szerint közel négyezer éve mondta e szavakat egy Ábrahám nevű mezopotámiai pásztornak „az Úr”, mely megnevezés magát az Istent akarja jelölni. „Ábrahám pedig elment, ahogyan azt az Úr mondta neki” (Ter 12,4). Lejegyzésre a szöveg csak ezer esztendővel később került. Addig – ugyancsak Arannyal szólva – „szállt a madár ágról-ágra, szállt az ének szájról-szájra”. Volt ideje a szövegnek arra, hogy kimaradjon belőle minden töltelékszó, s tiszta költészet váljék belőle. Egy nemzet eredetmondája kerekedett ki belőle. Ebből a nemzeti eredetmondából s annak folytatásából, az Ábrahám-dédunokákból, Thomas Manntól is megénekelte „József és testvéreiből”, az égő csipkebokorból szóló „Úrnak” – a mi Madáchunktól és Kodolányinktól is megénekelte – Mózesről meghallott szavából, a József vezette honfoglalási eposzból, a filiszteusokkal (palesztinok!) vívott évszázados dávidi és nem-dávidi harcokból nőtt ki az a Biblia, amelynek első sorait talán éppen Dávid királyi udvarának írástudói írták pergamenre.

A mi nemzetünknek is lehetett és alighanem volt is eredetmondája. Hunor és Magor a Meótisz ingoványaiban Dúl király leányaira találnak. Hunor ivadéka, Attila Isten ostoraként a Volgától az Atlanti-óceánig terjeszti hatalmát. Attila tragikus halála után egyik fia, Csaba királyfi népének egy töredéke, a székely, itt marad Attila hatalmának

központi szállásterületén. Maga Csaba pedig elvonul a Hadak útján (tejút), hogy onnan vigyázza, segítse övéit, ha azok bajba kerülnek. (Vezessed újra győzelemre néped, Csaba királyfi csillagösvényen – énekeljük mi magunk is, amikor a pohár fenekére nézünk.) Magor egy késői ivadékát, Álmos anyját, Emesét, egy turulmadár ejti teherbe. Álmos fia, Árpád pedig ezerszáz évvel ezelőtt (honfoglalás!) visszavezeti népét Attila örökébe. A regösök az ünnepi lakomákon kobzuktól kísérvé adják elő e történeteket az Árpád ötödik nemzedékét képviselő Géza-fia Vajk keresztény királlyá koronázása után is. A századfordulóban Zalában a gyűjtők lejegyezték még egy ilyen regöséneket:

*Ne bánts, ne bánts minket, Szent István királyunk,
Nem vagyunk mi ördögök, hanem a szolgálid.*

Anonymus, valamelyik árpádházi királyunk keresztény papja és jegyzője, megvetően beszél a regösök és parasztok csacska meséiről, de azért ő és geszta-író társai a középkor századai folyamán csak felhasználják e meséket, s megőrzik számunkra nemzetünk eredetmondáit. Mindebből azonban nem lesz Biblia. Nem, mert Géza István névre keresztelteti Sarolta nevű feleségének gyermekét, akit a pápa által küldött koronával keresztény királlyá ken fel egy keresztény pap. S az apostoli király által alapított tíz egyházmegye püspökei-papjai gondoskodnak róla, hogy Izrael (tehát Jákob, Ábrahám unokájának) történetéből kinőtt írásgyűjtemény legyen meghatározója a magyar nép vallásának is, egész kultúrájának is. Arany János pedig borongva ír tanulmányt a tekintetes Akadémia számára arról, hogy nem maradt ránk „naiv eposz” a múltból, bár azért lehetett, vagy lehetett volna nálunk is olyan. S ezt pótolandó kezd Csaba-trilógiába, melyből a **Buda halálát** tető alá is hozza.

Azt akarom a fentiekkel mondani, hogy lehetne más Bibliánk is? Igen. Az írástudásra eljutott különböző kultúrákból nem egynek van saját Bibliája. Vannak a Védák, van az Aveszta, a Tao te king, vannak a Buddha és Konfucius írásait tartalmazó szent könyvek, van a Korán, s mindezek valakik számára nem kevésbé szentek, mint zsidóknak-keresztényeknek a Biblia, melyet a zsidók a **Törvény és próféták** (Thóra va Nabim), a keresztények pedig **Ó- és Újszövetség** névvel illetnek, és szentírásuknak tekintenek. Az emberi egymást megbecsülésre minket ránevelő és profán gyökerű felvilágosodás következtében jutottunk el oda, hogy ma már hajlamosak vagyunk más népek **könyveit** („biblos” – görög szó, melynek jelentése: könyv) is szentírásként tekinteni, míg korábban minden vallás csak a maga könyvét tekintette annak, s a többiét mint butaságok gyűjteményét lemosolyogta, ha nem egyenesen az ördög művének tekintette.

Nem vagyunk mi ördögök! – figyelmezteti a regösének a Szent Gellért vértanú keresztény püspöktől kizárólagos értékhorozónak tekintett Biblia alapján nevelt István királyt. Az ősmagyar hitvilágnak pusztulnia kellett, mint ördögtől valónak. A régi hit

megőrzése érdekében Szent Gellértet és püspöktársait legyilkoló lázadók kísérletét a Kievi orosz fejedelmi udvarban keresztény hitre nevelődő s onnan keresztény feleséget hozó Vazul-fi, András királyunk véglegesen leszámol a múlttal. Ennek következtében sem született a mi népünk által szült Biblia. Keletkezhetett volna? Igen, mert Isten nem személyválogató. Ha Ábrahám képes volt hallani az „Úr” hangját, más is képes lehetett rá. Mi is és ma is. S másfélezer évvel ezelőtt is; az egyik ősbibbia hazánkban élő valamelyik ősről is elindíthatna volna, miként Ábrahám a folyamatot. Sőt, már ott megindulhatott volna az írásbafoglalás munkája is, mint háromezer éve a Bibliáé a jeruzsálemi királyi udvarban, a jebuzeusoktól véres csatákban elfoglalt új Sion-hegyén. Bizony megindulhatott volna, mert írástudó népként érkezünk új hazánkba; ha nem is pergamenre, hanem fára róttuk betűnket.

2. Relatív Isten-megközelítés

Teológusaink, zsinataink vitatták és vitatják, várható-e új kinyilatkoztatás. Egyszerűbb szóval: szólhat-e ma is hozzánk, valamelyikünkhöz az Isten. Hiteles szónak tekinthetjük-e azt, amit akár ma, akár holnap valamelyik embertársunk úgy ad elibénk, hogy a maga szavát Istentől jövő szónak tekinti? Kérdezem: ki kötheti meg az Istent? Kérdezem: mi mást csinálhat az Isten, minthogy szól hozzánk, ha egyszer csak azért és csak arra teremtett meg minket, hogy meghalljuk szavát, és kövessük azt? Nem tudok mit csinálni egy olyan Istennel, aki valamikor, évezredek előtt szólt hozzánk, de azóta nyugalomba vonult. Bennünket boldogító szándékait pedig kiadta bérletbe valamelyik vallás szent uralkodó rétegének (hierarchia), s most már csak azoknak a szavára figyelve ismerhetjük meg őt, gondolatait, sugallatait. Csak azt az Istent tudom hitelesnek tekinteni, aki gondunkat viseli ma és holnap ugyanúgy, mint ahogyan azt tette a történelmi múltban. Besegíthetnek ebbe az isteni gondviselésbe a vallások s azok képviselői, de Isten sohasem adhatja fel azt a „szenvedélyét”, hogy megőrizze közvetlen érdekelttségét minden egyes emberi teremtménye sorsa és gondolati fejlődése iránt is.

Schütz Antal, századunk alighanem legjelentősebb hazai katolikus teológusa, a Vörösmarty Társaságban jó félszázaddal ezelőtt mondott serleg-beszédében Vörösmartyt „a magyar költők szentjének” állította. Akkor csak elcsodálkoztam szaván. Ma pedig arra gondolok, hogy ha volna egy írásgyűjtemény, melynek „Magyar Biblia” nevet adnánk, abban nem egy Vörösmarty szöveget szívesen látnék. Példaképpen hadd idézzem fel iskolás emlékeinkből itt és most **A Guttenberg-albuma** c. versét, melyet 1840-ben írt, s melynek minden mondatát bizony olyannak gondolom, hogy azt maga Jézus is elmondhatta volna, ha hazánkban él a reform-kor éveiben.

*Majd ha kifárad az éj s hazug álmok papjai szűnnek
S a kitörő napfény nem terem áltudományt;
Majd ha kihull a kard az erőszak durva kezéből
S a szent béke korát nem cudarítja gyilok;
Majd ha baromból s ördögből a népszaroló dús
S a nyomorú pór nép emberiségre javúl;
Majd ha világosság terjed ki keletre nyugatról
És áldozni tudó szív nemesíti az észet;
Majd ha tanácsot tart a föld népsége magával
És eget ostromló hangon összekiált,
S a zajból egy szó válik ki dörögve: „igazság!”
S e rég várt követét végre leküldi az ég:
Az lesz csak méltó diadal számodra, nevedhez
Méltó emlékjelt akkoron ád a világ.*

Mindezeket el kellett mondanom, hogy nyilvánvaló legyen: mindenfajta vallási vagy felekezeti elfogultság nélkül akarok szólni arról a könyvről, amely számomra az emberi kultúra legbecsesebb alkotása, melyet életem során a legtöbbet forgattam, s melytől ihletve publikáltam a 90-es években számomra megszületett lehetőség következtében vagy húsz – nem is egy esetben vastag köteteket kitevő – könyvemet. Az ember hajlamos a maga meglátásait abszolutizálni. A vallás világán belül ez a hajlam fokozottan érvényesül, bár ezen a területen illenék a legszerényebbeknek lennünk. A természettudomány bevezet a maga laboratóriumába, s elmondja, hogy ezek és ezek a mérés eredményei, s közben jól tudja, hogy mi minden akadályozza méréseinek pontosságát. A társadalomtudományok is elvezetnek minket a maguk múzeumaiba, hogy megmutassák mi minden került elő a múltból, akár a föld felszínéről, akár alóla, s jól tudják, hogy az újabb és újabb leletek eddigelé még mindig módosították megállapításait. A teológusok viszont sem mérésekkel, sem ásatásokkal nem tudják alátámasztani Istenről, valamint Isten és ember viszonyáról megformált tételeiket. Ennek ellenére hajlamosak megállapításaikat tévedhetetleneknek tekinteni. Annak ellenére is, hogy jól tudják: Isten az ember számára felmérhetetlen és kimeríthetetlen misztérium. Azaz titok, melyet csak tükör által és homályban láthatunk – Szent Pál nagyon szép szavai szerint.

Isten és csak az Isten – az Abszolútum. Minden Istenre vonatkozó ismeretünk csak megközelítés. S ha szólunk, csak sarumegoldó templomi tisztelettel és szerénységgel szabad beszélünk róla. Még akkor is, ha bizonyosságot tudunk tenni arról, hogy mi legbensőbb mélyünkben ezt és ezt hallottuk Isten szavaként. Még akkor is, ha az, amit hallottunk, olyan szentnek és megkérdőjelezhetetlennek tetszik számunkra, hogy haj-

landók vagyunk életünket is adni hitünkért, meggyőződésünkért. Sőt még akkor is, ha tanítványok vennének körül bennünket, akik tanúsítják, hogy lelkük Istenétől ők is ugyanazt hallják, amit mi hallunk. Minden Istent-megközelítésünk csak relatív. S aligha van nagyobb átka az emberiség életének, mint istenmegközelítéseink abszolutizálása. Mélységesen szomorú és igaz a megállapítás: majd minden háborúnk részben vagy egészben vallásháború. Istenre vonatkozó tévedhetetlen ismeretekre hivatkozva érezzük kardjainkat, melyekkel embertársaink vérént ontjuk. A római cirkuszokban az oroszlánok elé dobott keresztények, a keresztények máglyáin elégetett eretnekek, a 17. század Harmincéves háborúja, Amerika őslakossága 90%-ának kiirtása – s nem sorolom tovább –, mindez nem piszkítaná emberi múltunkat, ha a gyilkosok nem gondolták volna, hogy istenüknek tesznek szolgálatot embertársaik lemészárlásával. Napjainkban Bosznia is sok könnyet és vért megtakaríthatott volna, ha nem három tévedhetetlen vallásban nevelt, bár egy anyanyelvű lakosságnak kellett volna megtalálnia a békés egymás mellett élés útját.

3. Személyes és ránk gondviselő Isten

A 16. századi reformáció jelszava volt, hogy vissza a Szentíráshoz. El kell vetni mindent, ami – akkori szóval mondom – „emberi szerzés”, aminő pl. a mise, a körmenet s a középkori egyház megannyi eszköze a társadalom vallási igényeinek kielégítésére. Az ellenreformáció pedig azt képviselte, hogy nemcsak az írásból él Jézus egyháza, hanem a szenthagyomány is forrása hitünknek. Ma már ez a vita úgy-ahogy lezárult. A katolikusok is buzgóbban forgatják a Bibliát, ugyanakkor a reformáció egyházainak teológusai is tudják, hogy a Szentírás is az ősegyház szenthagyományának termékeként maradt ránk. Az Újszövetség egyik írása sem pottyant az égből számunkra, hanem a Jézus által megindult mozgalomban résztvevők agyából-szívéből született meg annak mindegyik darabja, s alighanem egyik szerző sem gondolta magáról, hogy amit ír, Isten megfellebbezhetetlen és egyetlen és utolsó szava az emberiséghez. Nem tudták, hogy „szentírást” írnak, s nem sejtették, hogy amit írnak megnevezett vagy meg sem nevezett olvasó közönségüknek, az egyszer majd „Bibliaként” lapozódik öt világrész késő olvasóinak kezében.

Itt van a kezünkben. S annak egyik mai olvasójaként próbálok valamit most mondani arról, hogy mit találok én ebben a több mint ezer esztendő alatt elkészült és összeállított szöveggyűjteményben, melyet megannyi író és a szövegeket tovább szerkesztő személy munkájának eredményeként tarthatunk kezünkbe. Amit ennek az előadásnak a keretében elmondhatok, aligha több, mint szubjektív vallomás. Ha lesz mondanivalómnak érvénye hallgatóim számára is, azt csak annak tulajdonítom, hogy Isten egyetlen és változatlan tartalmakat sugároz mindannyiunk felé, s hogy hallgatóim s a magam vevő berendezése sok tekintetben képes lehet az Isten „adását” a maga készülékén azonos vagy legalább hasonló módon venni.

Személyes Istennel találkozom e Könyv lapjain. Személlyel, aki a Könyv első oldalainak tanítása szerint a maga képére és hasonlatosságára teremtette az embert. Van, aki ateistának vallja magát, s meg kell birkóznia a gondolattal, hogy e körülöttünk levő világmindenség a semmiből és magától lett. Talán Huxley, az ismert regényíró mondotta, hogy a világmindenséget összetartó erők benső törvényszerűségeinek magától kialakulásának kb. annyi a valószínűsége, mint amennyi annak, hogy egy majmot az írógép elé ültetnek, s az véletlenül éppen Shakespeare összes műveit kalimpálja össze mellső végtagjaival. A minap egy nászmisés esküvőt celebráltam egy itt már többször megjelent fiatal párnak. Utána odajött hozzám az együttünneplőkből a vőlegény egyik jóbarátja, egy korban tőlem nem messze levő hölgy, s elmondta, hogy a szertartáson elhangzott minden szavamat a magáénak érezte, bár ő ateista. Ateista, mert 12 éves korában kezébe került Nietzsche Zaratusztrája, s abban ezt olvasta: Ha volna Isten, hogyan viseljem el, hogy az nem én vagyok. Annak az Istennek, akivel én a Biblia lapjain találkozom, van olyan mondanivalója, amelyre egy ateista is igent tud mondani. Előadásom végső célja megmutatni azt a legmélyebb vox humana-t ebben az írásgyűjteményben, amelyre kivétel nélkül minden ember, aki méltó az Isten képére és hasonlatosságára teremtett ember nevére, igent tud mondani.

Kell-e mondanom, mekkora jelentősége van az emberi nem el nem pusztulása szempontjából annak, hogy legyen ige, logosz, tanítás, amely „minden népnek az ő nyelvén” szól, és minden emberi szívnek békességet képes ajándékozni.

Van, aki nem ateista, de Spinozaként azonosítja Istent a bennünket körülvevő természettel. Van, aki a kérdést agnosztikusként elutasítja magától, s vallja Kant nyomán: a tiszta ész a végső okról nem tud semmit sem mondani. S van a Biblia, amelyben Isten Mózesnek az égő csipkebokorban Jahve néven mutatkozik be, melyet ma hajlamosak vagyunk így fordítani nyelvünkre: Érted vagyok. A Biblia Istent ránk gondviselő Istennek mutatja be. Mózes ezt hallja tőle: „Megláttam népem nyomorúságát Egyiptomban, és meghallottam kiáltásukat a sanyargatók miatt, mert ismerem fájdalukat. Le is szállok, hogy kimentsem őket Egyiptom hatalmából, és elvigyem őket egy jó és tágas földre...” (Kiv 3,7-8). A kritikus emberi elme antropomorf istenképről beszél. Vágyaink kivetítéséről. Arról, hogy a magunk képére és hasonlatosságára formáljuk meg az Istent. Én vállalom az antropomorf istenképről szóló megállapítást. Nemcsak a gyerek hasonlít apjára. Az apa is hasonlít gyermekére. Alkotó és alkotás kölcsönösen egymásra utal. Ha Isten olyan lényt szólít életbe, akit magához akar hívni, hogy a maga asztalához ültethesse, akkor magához hasonlót kell alkotnia. Katicabogarat is tud teremteni, hegyeket és tengereket is, de azokkal nem köt szövetséget arra, hogy a maga házába fogadja őket, ha megtartja a szövetséget. Ha Izrael Tórának, azaz törvénynek mondja a Bibliát, ha a keresztények Szövetségnek (ónak és újnak) nevezik a Bibliát, ugyanarról beszélnek: Isten megmondja az embernek a Bibliában, hogy mire kell felhasználnia életét, hogy

boldog legyen itt, s boldog legyen Isten transzcendens házában mindörökre. A boldogság beteljesülésére vágyó emberi szív alkotja meg a reá gondviselő Isten fogalmát a Bibliában, mert az ember olyan lény, amely gondot akar viselni övéire. A Biblia embere úgy tudja, hogy Istenhez tartozik, aki úgy visel gondot rá, ahogyan az ember a maga gyermekeire. Ezért szólítja Atyának és Anyának a maga Istenét megannyi vallás. A patriarkális viszonyok közt megszülető Bibliában pedig csak Atyának.

4. Törzsi Isten vagy mindenkié?

A kritika teljes joggal állapítja meg, hogy Mózes Istene olyan, mint a görögök Pallas Athénéje, mint a Zalán futásának Hadura. Nem az emberiség Istene, csak egy néptörzsé, egy városállamé, a honfoglaló magyarságé. Igaza van a kritikának, de Mózes Istene nem is végső szava a Bibliának. Ugyanakkor Mózes Istene nemcsak kiirtja a Jordán völgyének népeit Izrael kedvéért, hanem Tízparancsolatot is ad a honfoglalóknak. Igaz, hogy intra-nacionalizálja a bűnt s erényt. Igaz, hogy ez a mózesi istenkép még csak nacionalista Istent mutat, s egy nacionalista Isten nem lehet az emberiség egésze számára Érted-vagyok Isten. De a náción belül nem engedélyez semmiféle hátrányos megkülönböztetést. A Törvény mindenki számára törvény: Ne ölj, ne lopj, felebarátod feleségét ne kívánd, hamisan ne tanúskodjál, stb. – ez mindenkire érvényes. Mondhatná valaki, hogy a törvény előtti egyenlőség olyan valami, amely ott van minden valamire való állam alkotmányában. Aki ezt mondja, annak tudnia kell, hogy az emberiség története sokkal inkább azonos a törvény előtti egyenlőtlenség történetével. Berzsenyi Dániel orcapirító szégyennek vallotta, hogyha peres ügye van jobbágyával, ő maga, a nemes lesz bírása személyes ellenfelének. Van azonban valami a mózesi törvényhozásban, amit egyetlen állam törvényhozásában sem találunk. Ma sem. S ez a jóbel-év.

Számolj hét nyugalomévet, azaz hétszer hét esztendőt...

Akkor fuvasd meg a kürtöt (a „jóbel” jelentése: tülök).

Legyen az nektek örömnép,

hadd jusson újra mindenki birtokához.

Ne csalja meg senki honfitársát!

Féld Istenedet. Én, az Úr vagyok a ti Istenetek!

A földet senki se adja el véglegesen,

mert enyém a föld,

ti csak jövevények és zsellérek vagytok rajta.

(Lev 25, 8-23)

Izrael Istene ekkor még törzsi Isten. Törvénye csak népére, Izraelre vonatkozik. De ez a nép nem ismerhet – Vörösmartyval szólva – népszaroló dúst és nyomorú pórnépet.

Jézust ugyan el nem érő, de Jézusra előkészítő világ már ez, s szellemében messze meghaladja a Jézusra hivatkozó kereszténység mai tényleges állapotát. Az eladósodott harmadik világ sokszorosát fizeti vissza a dúsgazdagok által nekik juttatott kölcsönöknek. A dúsgazdagok pedig javarészt keresztények, s nem ismernek semmiféle jóbel-évet. Még elméletben sem.

Nemcsak Ábrahám figyelt lelke Istenének szavára. A nemzeti megalázottság korában, az elhurcoltatás és fogság idején olyan tolmácsai (héberül: nabi, csak görögül: prophétés, próféta) támadnak Izraelben Istennek, akik tudatában vannak az Ábrahám-nak adott áldás egyetemes voltának: Benned áldatik meg a föld minden nemzetsége. Izrael Istene e tolmácsok számára megszűnik törzsi Isten lenni, s az egész emberiség tanítómesterévé válik.

*Az utolsó napokban szilárdan fog állni
az Úr házának hegye a hegyek tetején...
és özönlik hozzá valamennyi nép...
Jöjjetek, menjünk fel az Úr hegyére,
Jákob Istenének házához!
Tanítson minket utaira,
hogy az ő ösvényén járjunk.
Mert a Sionról jön a tanítás...
Kardjaikból kapákat kovácsolnak,
lándzsáikból metszőkéseket.
Nép a népre kardot nem emel,
hadakozást nem tanul többé.
(Iz 2,2-4)*

Ilyesmikre csak a személyi és nemzeti megalázottság állapotában képes eljutni az ember. Amíg reménye van arra, hogy másokat maga alá tud tiporni, addig aligha. S aki nagy keresztény buzgalmában el akarná vetni az Ószövetséget s annak véres Istenét, annak ismernie kell Izaiást. Amikor arról énekel, hogy „gyermek születik nekünk, fiú adatik nekünk”, ezt a Jézusra utalható reményét így vezeti be:

*minden dübörögve menetelő csizma
és véráztatta köpönyeg
elég és tűz martaléka lesz.
(Iz 9,4-5)*

5. A törvénytökéletesítő Jézus

Nem akart új vallást alapítani. Nem akarta szétszakítani nemzetét. S ha tanítványait majd keresztényeknek nevezik, azt akarta, hogy elsősorban a zsidók legyenek keresztények. Nem akarta a Tórát eltörölni, csak tökéletesíteni akarta azt. A Hegyi-beszédet nem kell idéznem. A szellemét próbálom megragadni. Rövid tételekben.

- Isten mindenkit szeret: esőt, napot mindenkinek ad.
- Nekünk is olyannak kell lennünk, mint amilyen az Isten: nem ismerhetünk jóbarátot, ellenséget, és senkit sem tiporhatunk meg közönyünkkel. E három kategória helyett csak egyetlennel élhetünk: mindenki felebarátunk, mindenkit szeretnünk kell.
- Aki szeret, az nem képes uralkodni azon, akit szeret: csak szolgálni hajlandó őt.
- Aki szeret, nem képes dúskálni a javakban, amíg felebarátja ínséget szenved: csak adni és osztolni képes. Nem is beszélhet a szeretetről annak, akinél gazdagabb, mert minden szava ellentmond annak, amit mond.
- Aki szeret, nem okoz fájdalmat. Szavával sem bánt, még kevésbé üt. Vissza sem üt. Kerüljön akármibe is, a kardot visszaparancsolja hüvelyébe.
- Aki szeret, az lemond a hatalomról. Nem gondolja, hogy fegyverek és büntetésvégre-hajtó gépezet segítségével lehet istenektetsző társadalmat teremteni. A keresztény politikai párt vagy ellentmondás, vagy a „keresztény” szónak semmi köze sincs Jézushoz.
- Aki szeret, az Istentől tanul. Van ideje rá. úgy is mondhatjuk: imádkozik. Nem kivált-ságokat kérve magának és szeretteinek, hanem azért imádkozik, hogy megismerje Isten terveit, s személyére, övéire vonatkozó akaratát. Kér is, hogy legyen ereje teljesíteni, amit Isten vár tőle.
- Aki szeret, Jézus tanítványává szegődik. Családját Isten országává formálja. Olyannal köt életszövetséget, aki ebben a feladatban is a társa akar lenni. Nem éri be a templomok nagyüzemi szolgáltatásaival, hanem kisközösséget is formál, mint Jézus a Tizenkettővel. Ilyet keres magának. Majd abban felnövekedve, maga is létrehoz ilyent, mert az Isten akaratát kereső emberek kisközösségei nélkül nem tud jézusivá alakulni az emberi tudat. Enélkül pedig meg nem születhetik a szeretet civilizációja a földön.
- Aki szeret, megbocsát. Megbocsát embertársainak is, megbocsátja a maga gyengeségeit is, mert tudja, hogy Isten úgy szeret, hogy nemcsak az eszményállításban végtelen, hanem az irgalomban is az. Mércéje mindig végtelen. Nem tudunk akkorát ugrani, hogy ne bízasson: Ugorj magasabbra! Nem tudunk olyan picit ugrani, hogy meg ne vigasztaljon: aki pohár vizet ad, az is az én tanítványom.

6. Megváltotta-e a világot?

Tudomásunk szerint Jézus csak egyszer írt, akkor is a porba. Semmi nyoma, hogy megbízást adott volna a Tizenkettőnek, hogy jegyzeteljenek, vagy majd ha itt hagyja őket, állítsák össze tanításainak anyagát, rendszerét. Pál nem is igen olvashatott Jézusról. A páli levelek hamarabb elkészülnek, mint az evangéliumok. Talán a Jelenések könyve is. Ez utóbbit azért említem, mert e könyv arról számol be, hogy Isten meghallgatja a Jézusért üldözést szenvedők imáját, és egy rettenetes atomháborúban elpusztítja az üldözöket, miközben maga Jézus az, aki a bosszúállás véres borsajtóját tapossa. Regresszió. A fejlődés nem egyenes vonalú. Nemcsak az Ószövetségnek van Józsuéja, aki kiirtja az ellenséget, az Újszövetségnek is van. Sőt, mi több, ez alkalommal Isten sajátkezűleg végzi a leszámolást. Keserű iróniával mondhatnám: Uram, Jézus, ezért kár volt megszületned, hát még meghalnod.

Nos, sem Jézus nem tudta megvalósítani az Isten Országát, sem a Biblia nem képes erre. Nem bizony, mert Jézus óta mintha egyfolytában visszafejlődnénk. Azt hiszem kevés jézustalanabb gondolatot lehet kitalálni, mint az Istent engesztelő véres golgotai áldozatot. Isten nem lehet rosszabb nálam. Bárki ellenségemet azonnal szívemre ölelem, ha elibém jön, és mond egy jó szót. Isten nem is rosszabb nálam. Olyan mint a tékozló fiú apja. El is felejt mindent, mintha semmi sem történt volna. Vagy tizenöt évet szenteltem Szent Pál teológiájának analizálására. Ő találta ki, hogy Jézus nagypéntek délután három órakor megváltotta a világot, s most már Isten alapvető kívánsága velünk szemben az, hogy ezt elhiggyük és megkeresztelkedjünk. Sikerült is neki kettévágnia e leleményével Izraelt. A zsinagógákból kiközösítődésünk (92-ben Kr. u.) főleg a körülmetélés és az ószövetség fentiekből következő leszólásának következménye. Borzalmasabb azonban az a következmény, hogy megformáltunk magunknak egy Istent, aki azon az alapon üdvözít meg kárhóztat, hogy mit hiszünk róla, s hogy egy obszervanciát, egy vallási rítust elvégeztek-e rajtunk vagy sem.

Amerikában van egy vallási közösség: nem katonáskodnak és teljes vagyonszükségben élnek. Bruderhof a neve. Amikor eljutott hozzánk a hír, hogy a Bokorban olyan emberek élnek, akik inkább a börtönt választják, de nem tesznek esküt ellenségeik elpusztítására, eljöttek meglátogatni minket. Megtették, bár 16. századi őseikből ezreket gyilkolt meg az ellenreformáció egyháza. Egyikük mondta: Te, György, mindegy, hogy mit hiszünk; csak az a fontos, hogy mit teszünk. Ő a hutteri egyház tagjaként, én katolikusként értettük egymást. Szeretem és elmondhatatlanul tisztellem őket ma is.

Hadd idézzem most Szent Pált: Krisztusban nincs többé sem zsidó, sem görög, sem szolga, sem szabad, sem férfi, sem nő, mert mindnyájan Isten gyermekei vagytok. Ezt a galatáknak írta. A korintusiaknak pedig ezt: A Lelket ki ne oltsátok. A páli levelek is drága kincsei a Bibliának.

Hamvas Béla sokat beszél a hagyományról. Szent szó ez neki. Tartalmazza a jézusi örökséget is, amiről az imént beszéltem. Jézus negatív értelemben használta a hagyomány (paradosis) szót: vallási obszervanciát ért rajta, melynek fejében elhanyagoljuk Isten törvényét, a jézusi örökséget. Úgy tapasztalom, hogy az emberiség a maga életútján rendre valaminő valláshoz tartozik. Jézus is hűséges volt a maga vallásához. Lehet a vallási hagyományt el nem hanyagolva hűségeseknek lennünk a Hamvas Béla-i értelmű hagyományhoz, a jézusi örökséghez.

Azzal végzem előadásomat, hogy a Lelket ki ne oltuk, mindenkit meghallgassunk, és soha senkinek ne mondjuk, hogy ezt vagy azt nem szabad gondolnod vagy mondanod. Mindig azt kell mondanunk, amit gondolunk. Feltétele ez annak, hogy előrehaladjunk Isten és az ő szándékainak megismerésében.

Vagy 30 éve írtam egy könyvet. Jézust mutatja be. A címe: **Nem fogadtuk be.** E könyv Előhangjával zárom szavaimat.

Ez a könyv szomorújáték. Ez a könyv a Vevés, az élet-elvevés könyve...

** (Elhangzott A Szellemi Búvárok Egyesületének
„A Biblia rejtelmei” konferenciáján 1997. augusztus 31-én)*

Egyetlen szövetség?

Szövetségteológiai tanulságok

a) Isten egyetemes szövetsége

1979-ben Ottawában napvilágot látott egy figyelemre méltó munka Walter Vogels tollából: *God's universal Covenant*. Megírja a szövetségtan történetét az Ószövetségre vonatkozóan. Megérdemelné a magyarra fordítást. Nem kevesebbet mond, mint amit a mű címe is elárul: *Istennek az Ószövetség lapjain kibontakozó szövetsége egyetemes szövetség, melyet Isten az emberiség egészével kötött*. Szent Pál úgy gondolta, hogy ez az egyetemes szövetség elkezdődött ugyan az Ószövetség lapjain Ábrahámmal, de partikulárisra vált a Mózes-sal megkötött Sinai-szövetségben. Neki tehát érvénytelennek kell igazolnia az egyetemes partikulárisra szűkítő Sinai-szövetséget, hogy felkínálhassa zsidónak és görögnek, szabadnak és rabszolgának, férfinak és nőnek egyaránt az ábrahámi szövetséget folytató Krisztusnak a szövetségét, mint régi-újat.

Napjaink vallásközi párbeszéde nyilvánvalóvá teszi, hogy a más vallási kultúrákban nevelődők számára teljes képtelenség elfogadni azt a szövetségi tartalmat, amiről Pál úgy gondolta, hogy a Sinai-szövetség partikularizmusával szemben egyetemes elfogadásra tarthat igényt. Azért alkalmatlan, mert Pál a harmadik lépcsőbe teszi az egyetemes tartalmat, s merőben partikuláris tartalmakat helyez az előtte levő két lépcsőbe. Jézus az első két lépcső nélkül képviselte a páli harmadik lépcsőt. Jézus tanítása alkalmas az egyetemes elfogadásra, s Vogels munkája azt mutatja meg, hogy az Ószövetség szövetségtanában ott rejlik a Jézustól is képviselt egyetemesség.

A szövetségtan Jusztinosz utáni történetének megírása alighanem kétségtelenné tenné, hogy az elmúlt kétezer esztendő nem a jézusi és jusztinoszi szövetségant vitte tovább, hanem a pálit. Az idő fogja megmutatni, hogy a keresztény egyházak képesek lesznek-e a páli három lépcsőből visszakapcsolni a jézusi egyetlenegybe, s hogy ezáltal Jézus számíthasson arra, hogy az ő akaratából létrejött közösség (kahal) Isten eszköze lehessen arra, hogy egy akol legyen és egy pásztor.

b) Zsinagóga és egyház szétválása

Ha a szövetség az Isten emberkapcsolatát és az ember istenkapcsolatát jelzi, akkor megállapíthatjuk, hogy e kölcsönkapcsolat címén a zsidókeresztény kultúrkörben az alábbi gondolatok születtek meg.

a) Isten megígér valamit az embernek a jövőt és az abszolút jövőt illetően. Örökre ígéri azt meg. Szövetségi hűsége abszolút.

b) Isten bizonyos feltételek ellenében ígéri meg az embernek azt, amit megígér.

c) A feltételt teljesítők kapják meg, amit Isten megígért, azaz szövetségi hűségük fejében kapják meg azt.

A keresztény szövetségteológia arra az eredményre jutott, hogy Jézus nagypénteki halála óta Isten szövetségének címzettje már az egyház. A szövetség volt-népe, a zsidóság csak akkor maradhat címzett, ha belép az egyházba. Ennek az a következménye támadt, hogy a szövetség volt népének teológusai, azaz a zsidó írástudók megszűntek partnerek lenni az egyház számára a teológiában egyáltalában, s így konkrétan a szövetségteológiában is. Egy nép, amelyből Izajások és Jeremiások támadtak, Jézus korában és Jézus mellett pedig Gamáliek, mint nép kiszállt abból a gondolattermelésből, amelyet az egyház mint az Ige szolgája, mindig a magáénak tudott. Úgy gondolom, hogy ez a szolgálni akart Ige mérhetetlenül nagy kárára történt így. Azért gondolom, mert a Jézus előtti kétezer esztendő nevelődés e népben olyan génbankot halmozott fel, amelynek érvényesülése nyilvánvaló a valóságot elfogulatlanul szemlélni akaró ember számára az emberi élet bármely területén. Ha mindezt egyszerűbben s talán érthetőbben akarom megfogalmazni, akkor ezt mondom: amit az egyház a maga zsinagógától elszakadt volta következtében az elmúlt kétezer esztendő alatt gondolt, azt e kétezer esztendő előneveltségű nép közreműködése nélkül gondolta. Vulgárisan: a teológiát a gojok csinálták, a bölcs rabbik nélkül. Nem tudom, hogy hány Magyarországon született ember kapott már Nobel-díjat, csak azt tudom, hogy ezek nagyobb része zsidó származású, pedig a Magyarországon született embereknek legföljebb 5%-a tartozik közéjük. Kodály Zoltán is hivatkozott erre, amikor a negyvenes évek végén a Zeneakadémián a felvételi vizsgák eredményeképpen népi káderek alig voltak felvehetőek. A polgári (értsd: zsidó) elemek túlsúlyát azzal magyarázta meg a bizottságnak Kodály, hogy Dávid királynak az udvarában már háromezer esztendővel korábban is otthonos volt a magas szintű zenekultúra.

Témánkon belül arra szeretnék utalni, hogy a keresztény szövetségteológia aligha rögzülhetett volna bele abba, amibe belerögzült, ha ezt a teológiát zsidók is csinálhatták volna, azaz ha a nem-zsidók a zsidó gondolkodás kontrollja alatt dolgozhattak volna. E kontrollhiánynak is vélem betudni néhány fenn nem tartandó rögzülésünket.

c) Immanens és transzcendens örökség

Az Ószövetségben is, Jézusnál is a szövetségben megígért örökség tartalma - immanens és transzcendens volt. Jézus úgy ígérte az örökéletet, hogy azt is megígérte, hogy „a szelídek fogják örökölni a földet”. A sokezer esztendő zsidó bölcsesség talán megóvhatta volna Jézus követőit az immanens remény feladásától, a siralomvölgy koncepciótól. E koncepció következtében Isten kényszerült az egyház ellenségei által visszaadni a megkeresztelt embereknek az immanens reményt – a felvilágosodás filozófiájában. Csak a kiváltságosak és a hatalomgyakorlók képesek elméletileg igent mondani egy csak mennyországra korlátozódó reményre. Azért csak ők, mert immanens remé-

nyük a maguk privilegizált helyzete következtében már beteljesült. De a hatalmon kívül maradtak, a szegények, erre hosszú távon aligha képesek, s ha vallásuk papjai örökérettel akarják vigasztalni őket, addig maradnak meg az egyház irányítása alatt, amíg valaki fel nem okosítja őket, hogy milyen képmutató és hazug magatartás jól szituált emberek, legyenek ezek akár egyházi tisztségviselők, részéről a szegényeket mennyországgal etetni. A történelem egyértelműen azt mutatja, hogy a súlyosan hátrányos helyzetbe taszított egyének, társadalmi rétegek, nemzetek előbb-utóbb elviselhetetlenek élik meg helyzetüket, s fellázadnak ellene – guruk, sztárecek minden jószándékú lelki gondozása ellenére is.

Kenyérrel is él az ember, s nemcsak kenyérrel, hanem kenyeret adó földdel, szülőfölddel is. A szülőföldet el lehet hagyni. De ha kényszerítenek erre, alighanem lebírhatatlanul hazavágyok. A héber nyelv ugyanazzal a tesuvah szóval jelzi a megtérést Istenhez és a hazatérést is Izrael földjére. A mi Vörösmartynk szerint: a nagyvilágon e kívül nincsen számunkra hely... itt élünk s halnunk kell. Az észtek is egy bizony gyilkosnak átélt „nemzetiségi politika” hetven esztendeje után észtként, az észti nyelvet beszélve akarnak élni a maguk észti hazájukban. Ha ez így van, akkor az, aki úgy akar szövetségre nevelni, hogy a megígért mennyországért dobnunk kellene a földi létben Isten akaratából bennünket megillető javakat s emberi kiteljesülésünk bármelyik – személyes, családi, nemzeti – dimenzióját nem ígérhet sok sikert munkájának. Egy zsinagógától el nem szakadt és jézusi egyház alighanem elkerülte volna a csak mennyországra koncentrált teremtésteológiai abszurdumot.

d) Hit és hűség egymástól el nem választható

Pál korában minden zsidó tudta a maga kétezer esztendő s neveltetésének erejében, hogy a megfelelő héber szó kiválóan alkalmas arra, hogy kifejezze Izrael szövetségi hűségét. Tudta, hogy ez a hithűség is. Nem elég valamit igaznak tartani, rá is kell tennünk az életet. Azt az igaznak tartást, amelyre nem tesszük rá az életünket, nevezhetjük akárminek, de hitnek nem. A hit mindig hűség is. Tudta ezt Jézus is, akinek zsidóként nem is volt két szava: az igaznak tartásra külön egy, és az életet a megismert igazságra rátevésre külön egy másik. Az evangéliumok Jézus mára adott szavának elemzése ezt kétségtelenné teszi (KIO 45-46). Tudta ezt a zsidó Jakab is, aki a legegyszerűbb szavakkal, tanítóbácsisan oktatja ki erről a Galata-levél szerzőjét, aki szembeállította egymással a hitet és a cselekedetet. De tudta ezt még a Galata-levél szerzője is, mert csak a „második lépcsőben” állítja szembe egymással a kettőt, de a „harmadik lépcsőben” – a másodiknak bizony ellentmondva – vallja, hogy aki hisz, annak bizony mindenképpen cselekednie, szeretnie kell, hiszen a hit olyasvalami, ami a szeretetben fejt ki a maga funkcióját. Csakhogy kánonba kerül a Corpus Paulinum is, és kánonba kerül a Jakab-levél is. Luther ki is akarja dobni a kánonból a Jakab-levelet..., s napjaink protestánsai bizony keményen kínlódnak hit és cselekedet szembeállításának pá-lutheri hagyományától.

Mindennek következtében évszázados és évezredes a skizofrénia az egész keresztény világon belül. Ennek a skizofrénianak eredményeképpen ma is terheli a keresztény teológiát és a keresztény ember tudatát a kérdés: cselekedeteim vagy a valahová tartozásom erejében vagyok elfogadott és kedves az Isten előtt? Évszázadokon keresztül, talán csak az utolsó történelmi öt percet kell leszámítani, azt gondoltuk, hogy aki azt a brossúrát hiszi, amit mi hiszünk, az üdvözülhet, és aki más brossúrát hisz, az nem üdvözülhet. Jézusnál viszont a niniveiek könnyebben üdvözülnek, mint az Isten üzeneteit ugyan ismerő, de azokat mégsem megvalósító választott nép, akár Kafarnaumban, akár másutt.

e) Sokféle kultusz lehet kedves az Istennek

Aki embert mond, az törvényt mond. Ember nincsen törvény nélkül. Ezért kaptuk Istentől a lelkiismeretet, s Jézus szeretetparancsa is törvény. Az emberiség egésze kivétel nélkül képes lehet egy nyelven beszélni. Ezen: ne tedd másnak, amit nem kívánsz magadnak. Nagyon is lehetséges viszont, hogy nem akarunk egy nyelvet beszélni, mert nem akarjuk lefizetni az árat, amit le kell fizetnie annak, aki ezt a nyelvet beszéli. De a képességünk megvan az egy nyelvet beszélésre. Ez „megadatott” mindnyájunknak, az ateistának is. Ha ezen a nyelven beszél, akkor istentagadóként is megvallja az Istent. Ha nem ezen a nyelven beszél, akkor akár papként is ateista, istentagadó.

Az ember liturgikus lény. Az állat nem, mert nem tud Istenről. Aki viszont tud róla, az valahogyan: kőbe, fába, színbe, alakba, templomba, keresztvízbe, körülmetélésbe, állat- és illatáldozatba, kenyérbe, borba fogja jeleníteni az Istent. Ezt teszi, mert ő, az ember matéria is, s ennek következtében a hit tudaton belül létrejövő nem materiális aktusát exteriorizálni is akarja, matériában. Így vagy úgy, akárhogy. Jézus is ezt tette és akarta, hogy mi is tegyük. Ezért és erre a célra rendelte a vizet, a lábmosást, a kenyeret és a bort. De soha nem szólt le a körülmetélést, a templomot, azaz népének ősi kultuszát. Ellenkezőleg: részt vett benne. Az utolsó vacsorán is. Micsoda krisztustalanság, azaz micsoda szeretetlenség leszólni a másik ember, a másik népcsoport exteriorizálás céljából létrejövő kultúráját, s a magunkét kiáltani ki olyannak, ami kizárólagosan alkalmas Isten megközelítésére, az istenkapcsolatra, a szövetségre!

S mennyire értelmetlen azt képzelni, hogy ez az exteriorizálás elfogadottá tehet minket Isten előtt a törvény megtartása, azaz a hűség tartalmú hit nélkül is. Micsoda értetlen sötétség azt gondolni, hogy van olyan exteriorizálási aktus, amely képes az ember bűnét elvenni... legyen az erre a célra szolgáló „bűnbak” – akár csupán bika vagy borjú, akár maga az Isten Fia. Izajás tudta, hogy nincs, ami az Istent mérhetetlenebbül bosszantja, mint az az ám főpapi kultusz, amely „a jót cselekedni tanulás nélkül” akarja kifizetni a velünk szövetségre lépni akaró Istent. Szövetségre... abból a célból, hogy létrejöjjön az az Isten Ország, amely Isten embert, és az ember Istent és embert szeretése erejében tud csak kibontakozni az időben.

f) Kodifikálás és prófétaság

Ószövetségi, de mindenképpen jézusi nyilvánvalóságok ezek, amelyeknek ellenkezőjét az ember a maga történelmi útja során bizony újra és újra gondolja is meg teszi is. De nem volna szabad kodifikálnia őket, mint szükségképpenieket és mint visszavonhatatlan érvényűeket. Ebből következően azonban olykor mégis megteszi: kodifikálja is. Isten Lelke azonban felháborodva utasítja vissza ezt a kodifikálást, mégpedig Isten tolmácsain, a prófétákon keresztül. A szövetség írásai (a Biblia) nem kodifikálnak. De az egyház a maga történelmi útján kodifikálta a maga új szövetségét. A zsidó kánon nyitott volt. Isten ószövetségi népe tudta, hogy Isten bármikor, a jövőben is támaszthat prófétát. A zsinagógában bárki harmincéves férfi szólásra emelkedhetett. Az egyházban ma csak a fizetett hivatalnokok szólhatnak, akik anyagi és lelkiismereti, s mindennekfelett hivatali függőségben vannak püspöktől, azok meg ugyanúgy a pápától. Az egyházban közel kétezer esztendő óta „nem várható” újabb tolmács, s a kánon, ha millió évekig is él még az emberiség, nem-bővíthetőnek mondatik. A kinevezett hivatalnokok tiszte eldönteni, hogy valaki próféta-e. Ha nem azt mondja, amit a kinevezett hivatalnokok mondanak és mondatnak nyájukkal, akkor nem próféta; akkor eretnek. A régi szövetségben a prófétának volt illetékessége szólni, mert az Ószövetség ismert olyat, hogy „próféta”. Az újban nincs illetékessége, mert az új nem ismer olyat a maga jelenében, hogy „próféta”. A hivatalt nem viselőnek annyi a szerepe, hogy Amen-t mondjon.

De Isten nem hivattal, hanem az emberrel kötött és köt szövetséget. S éppen azáltal, hogy az embert embernek teremti. Azáltal, hogy értelmi képességet ad az embernek Istent is gondolni, Róla beszélni. Azáltal, hogy lehetővé tette, hogy az ember által, akiben lakást vett, üzenetet küldjön az embernek. Tegnap, ma és holnap.

A Bokor és a Szövetség

a/ Nem új felekezet!

A fentiekből következően az Isten üzeneteit hallani akaró és hallani vélő ember rendre gondot jelent egy adott horizontális szövetségrendszeren belül, s ez a gond szükségképpen kíséri végig az üdvtörténetet. Ez a gond századunk második felében hazánk területén is jelentkezett annak következtében, hogy a kisközösségi életforma olyan katolikusokat formált ki, akik átértékelték a maguk vertikális szövetségi kapcsolatát. Ez a gond hazánk területén túl is ismertté vált, s a Bokor integrálódása a hazai katolikus egyházunk életébe mind a mai napig meg nem oldódott. Különböző személyek vertikális kapcsolatának következtében létrejött egy horizontális szövetség, amely a Bokor nevet hordozza.

Bokrunknak nemcsak növekedési problémája van. Szövetség-gondja is van. Vannak, akik úgy gondolják, hogy az egyházi hierarchia minket érő diszkriminálásai ellenére is helyünkön vagyunk abban a keresztény felekezetben, amelybe beleszülettünk, s amelyben nevelődtünk is. S vannak, akik ezt másképpen gondolják. Úgy gondolom, nem abban van különbség a ragaszkodóbbak s a kapcsolatokat lazítók között, hogy azokat, akikkel a Bokor ismertette meg Jézust – feltétlenül be akarnók suszterolni az egyház hagyományos szakramentális-liturgikus megnyilvánulásaiba. Mindkét irányzat természetesen tartja, hogy senkire sem erőltetünk olyasmit, amire a jézusi tartalmak megismerése során nem támad igénye. Abban sem különbözik a két irányzat egymástól, hogy a kapcsolatokat lazítók új felekezet alapítására készülődnének, míg a ragaszkodóbbak ezt elutasítják, nem tudván mit kezdeni egy felekezetté váló Bokorral. A kapcsolatokat lazítók is azt vallják, hogy nem akarnak új felekezetté lenni. Másban van a probléma.

A szövetségkötésre mindig kész Isten kitárt tenyerére az idő és tér különböző földrajzi pontjain valakik rendre rátalálnak; amikor Isten szövetséget köt, mondjuk: Ábrahámmal, Mózesrel, Jézussal. Ezen Istentől emberig és embertől Istenig érő *vertikális szövetségek erejében azonban rendre horizontális szövetségkötések jönnek létre*. Ez annyit jelent, hogy valakik az Ábrahámmal, Mózesrel, Jézussal megkötött szövetséghez tartozóknak gondolják és vallják magukat. Amikor ezek a csatlakozók nem a vertikális szövetség tartalom személyes vállalása folytán csatlakoznak, hanem beleszületnek abba, azaz egy csecsemőkorban rajtuk elvégzett vallási szertartás (körülmetelés, megkeresztelés) folytán válnak a horizontális szövetség tagjaivá, akkor új helyzet támad: egy egész társadalom kerül bele a horizontális szövetségbe. Ez szükségképpen von maga után bizonyos következményeket. Az egyik: a szövetségi tartalom felhígulása; devalválódása gyakorlatilag, devalválódása elméletileg is – a tömegek teherbíró képességének függvényében. A másik következmény, hogy a társadalom egészét meghatározó vallási szövetség vezető rétege csak olyan személyekből állhat, akik az államhatalom uralkodó rétegének bizalmát – az államhatalom diktatórikus vagy demokratikus rendjének megfelelően – többé-kevésbé bírják, illetve akik maguk is hozzátartoznak ehhez az uralkodó réteghez. S ebből adódik a probléma.

A vertikális szövetség valaminőképpen mindig univerzális. Az ábrahámi szövetség is ilyen: Tebened áldatnak meg a föld minden nemzetségei. A Mózes-féle, a Sion-hegyi szövetség is ilyen: Sionhoz jönnek mind a nemzetek... senki nem tanul hadviselést többé. *Míg tehát a vertikális szövetség mindig univerzális, azaz emberiség szélességű érdeket képvisel, addig az államhatalom ugyanígy mindig partikuláris érdeket képvisel*. S mivel – ahogy Mikszáth plébánosa mondja Mátyás királynak „A király közelebb van, mint az Isten”, ezért a horizontális szövetség vezetője, vezető rétege rendre a király és nem az Isten szempontjait kezdi képviselni.

b/ Prófétai magatartás

Ez az a társadalmi szituáció, amelyben Isten prófétát támaszt, akinek feladata, hogy a maga vertikális szövetségkötésének erejében figyelmeztesse a horizontális szövetséget, annak tagjait és uralkodó-vezető rétegét egyaránt a korábbi vertikális szövetség tartalmakra, azoknak megújítására, továbbgondolására és továbbfejlesztésére is. A horizontális szövetségrendszer uralkodó rétegének adekvát reagálása: a prófétagyilkolás; a kettéfűrészelés, megkövezés, verembe dobás, lefejezés, keresztre feszítés, máglyán elégetés, – a különböző „civilizációk” bevett kivégzési, ill. búra alá helyezési szokásainak megfelelően. Mivel a prófétagyilkolást – az állam vezetőjével egyetértésben – a főpap intézi, s a főpap az Istenre vonatkozó dolgokban legfőbb hivatali tekintélynek számít, ezért a társadalomnak azt kell tudomásul vennie, hogy az Isten hivatalos embere egy istentelen embert tett el láb alól, ill. hallgattatott el... Isten nevében, és Istenre hivatkozva. Mindez a fentebb elmondottak erejében nem is igen történhetik másképpen.

A próféta viszont – perelve az Istennel, nem perelve – ezt rendre tudomásul veszi. Tudja, hogy ez a próféta-sors. Tudomásul veszi és nem a kalapját veszi. A kalapját – ti., hogy elköszönjön a horizontális szövetségrendszertől, s létrehozson a maga vertikális szövetségkötésének erejében, esetleg vérében megpecsételt szövetségkötésében, egy immár órá, a prófétára támaszkodó új horizontális szövetség rendszert. Helyette beéri a próféta fiak-lányok kinevelésével, akik majd halála után átveszik tanítójuk szerepkörét. A próféta az adott horizontális szövetségrendszerbe tartozónak tudja magát. Azt is tudja, hogy az adott rendszeren belül elsősorban, esetleg egyedül ő s övéi képviselik a szövetséget, amelyet Isten Ábrahámval megkötött, Mózesben – megemlékezve Ábrahámval tett isteni ígéretéről – megerősített és megújított, s most őbenne, a soros prófétában, annak vérig menő hűsége folytán és árán – újból megújít és megerősít. Kettéfűrészelten is ő, a kettéfűrészelt, képviseli a szövetséget, és nem a kettéfűrészelők. Mindig az áldozat és sohasem a gyilkos az, aki Istent és az ő szövetségét képviselheti. Ezt a vélelmét a próféta utókora rendre fényesen igaznak bizonyítja: a kettéfűrészeltek nevét ismerjük, életükből-írásaikból a mai napig táplálkozunk. A kettéfűrészelők nevét legfeljebb szaktudósok ismerik, de ők sem „emlékeznek” rájuk, mint az Istennel kötött szövetség képviselőire.

Alapos és szolid munkával kimunkálandó – és magunkban interiorizálandó –, hogy a Názáreti Jézus a fentiekben elmondott módon értelmezte magát Isten tolmácsának, prófétának, s hogy Ábrahámról, Mózesről s a velük szövetségkötő Istentről, az „atyák Istenéről” csak elismerőleg szólt, s az őt megelőző próféták kijelentéseit felhasználva fogalmazta meg a maga üzenetét. Szövetségről minden megszorítás nélkül és csak egyetlen ízben beszélt a maga vértanúi próféta-halálát misztikusan és/vagy szimbolikusan megelőző „utolsó vacsorán”. Kiontott vérét szövetségkötési vérnek mondotta, s a leghalványabban sem utalt arra, hogy szakítani akar Isten Ábrahámval kötött, Mózesrel megújított szövetségével, hol egy másikat, az átöröklött szövetségtől különbözőt hozzon létre.

c) Címkecsere helyett kovászosítás

Jézus nem gondolta, nem gondolhatta, hogy az emberiség baján címkecserevel lehetne segíteni. Minden baj forrása ugyanis a múltban, Jézus jelenében s az azt követő jövőben, tehát a történelmi mában is, egyaránt egyedül a szeretetlenség. Ebben áll a jézusi mondanivaló. Az elvi és gyakorlati döntés a szeretet mellett, erre hív fel a szövetség Istene. Erre a felhívásra igent mondani – ez jelenti a szövetség elfogadását részünkről, a szövetségekötést, akár a vérünkben, akár ennél kisebb arányú életáldozatban. Az, hogy Isten nagypéntek délután három óra után másként viszonyulna hozzánk...; az, hogy a mondott időpont után az emberi problémáknak más megoldásuk támadna, azaz az Isten előtti beválásunk nehezebbé vagy könnyebbé, vagy éppen egyáltalán ekkortól fogva vált volna lehetségessé, mindez idegen Jézustól. Jézusban Isten nem más tartalmú szövetséget köt az emberrel – akár az Isten szövetségi, akár az ember szövetségi kötelezettségei tekintetében, hanem folytatja csak a teremtésben adott és kötött szövetséget. Ahogyan folytatja Jézus után is minden olyan emberben, aki vérével-életével volt vagy lesz hajlandó válaszolni Isten szövetségekötési felhívására.

Mindazonáltal! Mindazonáltal minden másképpen történt. Jézus halála után pár évtizeddel Pál és iskolája megmagyarázza az egyháznak, hogy Isten régi szövetségei kutyafülét értek, s a nagy történelmi bevágásnak, a megtestesülésnek az az értelme, hogy Fia halála óta Isten már nem haragszik az emberre... Nem haragszik, ha ez az ember elhagyva az Ábrahámmal, Mózesrel, a prófétákkal s egyáltalán a zsidókkal meg a nem-zsidókkal kötött szövetségeit Istennek, felhagy a maga zsidó vagy pogány vallásának üres és értelmetlen ceremóniáival, és csatlakozik az egyházhoz, és buzgón részesedik ennek az új vallásnak egyedül értelmes ceremóniáiban. Nevezetesen a keresztségben, amely misztikusan egyesíti az embert az istenséggel, aminek következtében az ember kedvessé lehet az Isten szemében, és ami nélkül nem lehet az.

Kétségtelen, hogy az első század folyamán a zsidók kezdték el a Jézushoz tartozó próféták gyilkolását. Kétségtelen, hogy ezzel folytatták korábbi hagyományaikat: a *zsidó* hierarchák gyilkolták, tessékelték ki az életből azonos okból a *zsidó* prófétákat. Kétségtelen, hogy nem a Jézushoz tartozók gyilkoltak, mert a próféták nem szoktak gyilkolni; ők csak tárgyai, de sohasem alanyai a gyilkolásnak. Kétségtelen, hogy az egyetemes zsidóságot képviselni akaró jamniai főiskola rabbijai vetették bele a zsinagógai istentisztelet tizennyolc-könyörgésébe a keresztények kiátkozását. Mindez kétségtelen.

De az is kétségtelen, hogy a kereszténység előtti zsidó próféták azt mennydörögtek, hogy vallásuk szertartásai kutyafülét érnek, ha honfitársaik élete nem alakul oda a szövetség törvényeihez. Kutyafülét ér hímtagjuk körülmetélése is, ha a szívüket nem hajlandók körülmetélni. De azt semmiképpen sem mennydörögtek, hogy a körülmetélés

mindenképpen kutyafüle, s hogy az azt helyettesítő más szertartás, pl. az alámerítés az üdvösség egyetlen lehetséges és Istennek kedves útja. Jamniában is tudták a rabbik, amit *a Törvény és Próféták* mindem oldala énekelt: az Úrhoz térni az istennektetszés (cedaka), a szeretet és a hűség újat járni – ez az üdvösség egyetlen útja; ennek megvalósulásakor jönnek majd Sionhoz a nemzetek. A Messiás is akkor jön majd el, amikor minden zsidó megtartja a törvényt. Persze az obszervanciákat is, amelyek segítenek, nevelnek a Kőtáblák parancsainak teljesítésére.

Kétségtelen, hogy ők szakítottak. A kérdés csak az, hogy ki a felelős a szakításért. Kérdezem is: *ki a felelős egy szakításért? Aki szakít, vagy az, aki úgy viselkedik, hogy a szakítás szándékát kihozza a másiktól?* Jó. Mind a ketten felelősek. De ez a megállapítás nem visz előbbre. Izajást is meggyilkolták, s az Izajást tisztelőket nem átkozták ki, hanem az izajási írások másolójának munkáját felhasználva, megbeszélve bevették ezeket az írásokat a szent tekercsek közé. Ha nincs a páli iskola, az evangéliumok is ott szerepelhetnének a zsinagóga Szentírásában. Annak a zsinagógának a Szentírásában, amely ma már kezdi tudni, hogy a zsidó nép legnagyobb fiát Názáret adta a világnak, és az Jézusnak neveztetik. Elköverték a szakítást. De nincs kizárva, hogy a felelősség ezért a páli iskola tanítását és e tanítást magukévá tevő őseinket terheli.

Jamnia után, legalábbis a zsidókeresztények, mondhatták maguk között a zsinagógát otthagyni kényszerülve: ezt nem akartuk. Ennek analógiájára a Bokorban sem akar senki új felekezetet kreálni. Lehet azonban úgy vélekedni, és lehet úgy viselkedni, hogy a lélektani törvényszerűségek erejében biztosan bekövetkezik a szakadás. Biztosan. Akár úgy, hogy többé valakik nem hajlandók betenni a lábukat a „zsinagógába”: akár úgy, hogy a „zsinagóga” közli velük, hogy nincs többé helyük ott.

d/ Anarchia és passió

A kérdés ezek után így jelentkezik: *Melyik az a prófétai magatartás, amely feltétlenül prófétai, de úgy prófétai, hogy a horizontális szövetséget építi és jobbtja a vertikális tartalmak irányában, de nem tépve ketté a horizontális szövetséget?* Azért fontos ez a kérdés, mert a kettétépés növeli az emberiség megosztottságát, pedig a vertikális szövetségi tartalmak az emberiséget egyetlen családdá akarják formálni!

Amikor még egyedül a zsinagóga képviselte Ábrahámra-Mózesre hivatkozva - legalább is egy adott kultúrkörön belül – a horizontális szövetséget, akkor könnyebb volt felelni kérdéseinkre, mert a zsinagóga számára a próféta, bár olykor meggyilkolandó, mégis legitim jelenségnek látszott Isten népén, szövetségén belül. Más a helyzet ma, amikor a Vatikán, a pápa, a csalhatatlan Tanítóhivatal óhajtja képviselni az Ábrahámra-, Mózesre-, Jézusra hivatkozó horizontális szövetséget. Azért más, mert függetlenül attól, hogy a próféta ezen horizontális szövetségrendszeren belül is legyilkolandó, elégetendő

adott esetben, *itt már baj van a próféta legitim voltával is*. Baj van azon az alapon, hogy a jelenlegi horizontális szövetségrendszeren belül a Hivatal per definitionem megkapja felszenteltsége révén az uralkodás (donum hierarchicum) s az igazság megtalálásának-képviselésének biztos karizmáját, minek következtében nem a Hivatalnak kell figyelnie a próféta szavára, hanem a prófétának kell figyelnie a Hivatalra. A helyzet itt a feje tetejére áll. Nem az itt is és ott is, valamint ekkor is és akkor is a történelem talajából felfakadó, a Lélek által sarjasztott próféták vertikális szövetségi tartalmihoz kell igazodnia a horizontális szövetségnek, hanem fordítva: a vertikálisnak kellene igazodnia a horizontális-hoz... már ti. ha a próféta „jó pap és jó szerzetes”... Nem is szólva arról az esetről, amelyikben a próféta laikus vagy – horribile dicendum – laika! Amióta mi, keresztények – úgy véljük, Jézus nevében átvettük a staféta-botot, Isten történelemben kibontakozó ökumenikus (emberiséget egységesíteni hivatott) szándékainak stafétabotját, azóta az egyház olyanná, amilyenné alakulása következtében a prófétának nincs helyé többé a szövetségben belül. Könnyű nyilvánvalóvá tenni, hogy *ez nem kevesebbet jelent, minthogy Isten Lelkének nincsen többé helye a Szövetségben belül*. Ezt a szomorú lehetőséget valószínűleg tapasztaljuk, amikor a próféták az emberiség életének utolsó fél évezredében rendre egyházon kívüli személyekben inkarnálódnak. Csak egy példát említek: kortársunkat, Dürrenmatt-ot, aki drámáiban megfogalmazza a legnagyobb evangéliumi-jézusi felismerést: az emberiség életében a tragédiát nem az istenek teremtik (a görög drámában a „végzet”), nem az ember differenciálatlanul gondolt „bűne” (miként Shakespeare „keresztény” tragédiáiban), hanem a specifikált, a gyökérbűn okozza a tragédiát, ez pedig a hatalomgyakorlás, az a r c h i a.

A próféta mindenkor, de ma kihegyezetten is, az an-archia, a hatalomgyakorlás-nélküliség szószólója. Pozitív megfogalmazásban: a lábmosó szolgálatnak a hirdetője és gyakorlója. Az ezt a lábmosó szolgálatot nem képviselő próféta – ez az ellentmondás, a fából vaskarika. Nem úgy kell tehát megmaradnia a horizontális szövetségrendszeren belül, nem úgy kell a horizontális szövetségrendszer szakadását elkerülnie, hogy bármit is engedne ebből a negyvennyolcból. Hanem mit kell tennie? Azt kell tennie, hogy amit képvisel, úgy képviseli, hogy akárki számára nyilvánvalóvá lehessen, hogy nem egy másik horizontális szövetségrendszer létrehozása érdekében „izgat”, hanem a meglévőknek a megkovászósítása érdekében. Elkerüli a „Migremus hinc!”-féle (Költözködjünk innen el máshová!) megfogalmazásokat. Elkerüli szavával és tetteivel.

Ez annyit jelent, hogy harcol azért, hogy a horizontális szövetségrendszeren belül szava legyen: „Ha engem kilőttek, és már nincs vagy nem lehet szavam, a helyemre állsz és szólsz majd Te. Ha téged is kilőnek, helyedre áll a harmadik...” Isten megmenti, életben tartja a maga prófétáit – ám Golgotákon keresztül. A Golgota a lebírhatalatlan prófétai tett, bár ez a tett csak előzményeiben akció, végkifejletében már passió... elszenvédeése a prófétai tettek következményeinek.

Eredmény

Szent Pál arra az eredményre jutott, hogy Isten szövetséget kötött Ábrahámval és annak utódjával, aki a Krisztus. Aki meg akarja kapni a fenti szövetséggel Isten részéről az embernek kilátásba helyezett örökséget, annak Krisztus egyházához kell kapcsolódnia Ezt úgy kell tennie, hogy vallja a páli teológiát és ennek jeléül megkeresztelkedik.

Jézus nem beszélt az Ábrahámval kötött szövetségről, nem szólt a Mózesval kötött szövetségről sem. Csak szövetségről szólt; sem régiről, sem újról nem beszélt. Sem a körülmetélést, sem a keresztséget, egyiket sem mondotta szövetségi hűségünk megpecsételőjének, jelének.

Nem beszélt arról, hogy Isten Ádám bűne miatt felfüggesztette volna a maga szövetségi hűségét. Arról sem szólt, hogy Isten újra felénk fordul annak következtében, hogy ő, Jézus kereszthalált hal. Csak arról beszélt, hogy mindenki megkapja a kezdettől fogva nekünk készített országot, aki teljesíti a Mennyei Atya akaratát.

Jézus nem esett az önközpontúság bűnébe: az ítéleten ott lesznek azok a nini-veiek, akik sem Ábrahámról, sem Mózesről, sem Jézusról nem hallottak, s nem lesznek ennek következtében hátrányos helyzetben; s azok sem lesznek kiváltságoltak, akik a fenti három személy valamelyikéhez, mindegyikéhez tartozónak vallják magukat.

Akik ma Jézushoz tartozónak vallják magukat, azoknak két lehetőségük van e Jézushoz tartozásuk tudatában. Vallásnak, felekezetnek tudni magukat – az egyik lehetőség. Közös nevezőt felkínálni kivétel nélkül mindenki, az egész emberiség számára – ez a másik lehetőség. Kizárja ez a két lehetőség egymást? Nem zárja ki. Feltételezik egymást.

A második lehetőség alapján beszélnek Isten egyetlen és örök vertikális szövetségéről, melyet felkínál kivétel nélkül minden embernek. E szövetség tartalma: Isten szeret, és mi teljesítjük akaratát kivétel nélkül minden embert oda akarunk ültetni szeretetünk erejében a mennyei Atya Föld nevű terített asztalához.

Az első lehetőség erejében beszélünk arról a horizontális szövetségről, amelyet azok alkotnak, akik Jézustól tanulták Isten egyetlen és örök vertikális szövetségének tartalmát. Beszélünk erről, s közben nem gondoljuk, hogy bármiféle kiváltságnak volnánk birtokában annak következtében, hogy ehhez a horizontális szövetséghez tartozunk.

A vallások, felekezetek ugyanúgy szükségképpeniek, mint a különböző népek, nyelvek és kultúrák. Következményei annak, hogy nem egyetlen családból-törzsből áll az emberi nem. Nincs ebből semmi baj, amíg nem feledkezünk meg Isten egyetlen és örök vertikális szövetségéről, melynek tartalmát Isten beleírta mindegyikünk szívébe.

Optálni is lehet. Népet, nyelvet, kultúrát, vallást cserélni – tele van ezzel az emberi történelem. Baj csak akkor van, ha kiváltsággént akarjuk tekinteni a magunk népéhez, nyelvéhez, kultúrájához, vallásához tartozást.

A szövetség Isten részéről egyetlen, örök és változatlan. A szövetség a mi részünkről szükségképpen új, és akár erényeink fejlődése, akár bánatunk következtében rendre megújulható. Létünk értelme és feladata, hogy újítsuk egész életünk folyamán, életünk minden napján vertikális szövetségünket Istennel, s horizontális szövetségünket azokkal az embertársainkkal, akikkel sorsunk, születésünk, esetleg választásunk közös vallásba-felekezetbe helyezett minket.

Jézus beszélt arról, hogy egy akol lesz és egy pásztor. A Mennyei Atya és az őt hitelesen képviselő Fiú, aki egy az Atyával – ez a pásztor. Az akol azonban nem egy egyetlen vallás vagy felekezet, hanem a maguk vertikális hűségét naponként erősíteni akaró emberek összessége. Azok alkotják az egyetlen akolt, akik megértették a jézusi üzenetet a kiváltságokról lemondó, a mindenkit átölelni akaró, a Föld terített asztalához mindenkit odaültetni akaró szeretetet

Azok alkotják az egyetlen akolt, akik vallják, tudatukkal s életükkel egyaránt:

- az Isten szeret mindannyiunkat,
- Jézus ezt tanította, és nem más,
- erre a szeretetre kell rátennünk életünket... – kerül, amibe kerül;
- mert ez a szövetség Jézus vérében,
- és ez a szövetség a mi vérünkben is...

(Elhangzott Budapesten, 1998-ban a Bokorportán megrendezett közösségi találkozón.)

Csúcsértékek

1. Erőviszonyok és politikai-etikai értékelés

Az első három század vértanú keresztényeinek jó volt a Római Birodalom az evangélium hirdetésére – mégpedig anélkül, hogy ezzel a Birodalommal megegyeztek volna. 1945 után hazánkban is egyes hitvalló keresztényeknek – jó volt az itt kialakuló „kolhoz-társadalom” az evangélium hirdetésére – mégpedig anélkül, hogy a pártállammal megegyeztek volna. A megegyezés hiánya akkor is, századunkban is államhatalmi ütések, ill. azok békés elviselését váltotta ki a keresztények részéről.

A negyedik század elején az egyházi hierarchia megegyezik Konstantin császárral, s ettől kezdve az evangéliumhirdetés a keresztények részéről fegyveres fedezettel történik, akár a 11. század eleji Magyarországon, akár a 16. századi Amerikában... s akik életben akarnak maradni, azok „felveszik” a kereszténységet, immár nem vértanújelölt hitvallók életpéldájának, „hanem fegyverekkel rendelkező keresztény papi és nem-papi hatalmasságok összefüggésében: „szabadon” döntve a „történelmi szükségesség” mellett.

Az időben nagyot ugorva előre – századunkban „nagyobb bajok megelőzése érdekében” az egyházi hierarchia megegyezik a kor etikai elvárásainak alulmaradó Hitlerrel is, akinek bukása után nem minden alap nélkül állapíttatik meg, hogy maga az egyház nem, csupán egyes hitvalló keresztények álltak ellen Hitlernek, mégpedig a maguk egyházi vezetőitől nem támogatottan. Friedrich Heer meg is állapítja, hogy ezekben az időkben „a Szent Lélek mélyen elhagyta az egyházi hierarchiát.”

A kor etikai elvárásainak Hitlernél is jóval mélyebben alulmaradó Szovjet hatalom évtizedeken keresztül nem óhajt megegyezni az egyházzal, melyet inkább propagandája egyszerű szócsöveként akar felhasználni. De Hruscsov és XXIII. János buzgólkodásának erejében 1964-ben hazánkra vonatkozóan csak megszületik egy megegyezés. E dátum előtt is voltak egyes aligha hitvalló keresztények, akik megegyeztek hazánkban a hatalommal, de a Vatikán rosszallása mellett. E dátum után is akadtak hazánkban hitvalló keresztények, akik nem „egyeztek ki” a hatalommal – csakhogy az egyházi hierarchia ez időben növekvő egyre teljesebb rosszallása mellett. Hogy e nem hitleri, hanem sztálini történelmi színpadon kit hagyott és kit nem hagyott el mélyen a Szent Lélek, erről eddigelé még mintha nem született volna meg semmiféle sommás Friedrich Heer-féle megállapítás.

A fenti történelmi visszaemlékezések talaján felmerülhetnek különféle etikai kérdések:

- a. Mi az etikus magatartás a hódító hatalommal szemben?
- b. Mi a jézusi magatartás a hódító hatalommal szemben?
- c. Mi a jézusi magatartás az akármiféle hatalommal szemben?

- d. Mi az az érték, aminek a vezetésére rábízhatja magát „az ideiglenesen megszállt”, hódolt állampolgár?
- e. a szabadságjogokat tiszteletbentartó államnak a polgára?
- f. a Jézushoz igazodni kívánó állampolgár, akármily hatalom alatt él is? stb.

Jelen dolgozatomban egy megkérdőjelezhetetlennek tetsző etikai értékkel kívánok foglalkozni, az igazságossággal. Mégpedig egyetlen meghatározó aspektusból. Abból, hogy a Jézusban hívők ezt az igazságosságot a Jézustól tanított szeretettel együtt kívánnák etikai hitvallásuk csúcserékének tekinteni.

Negyedszázada 6 számzat kötetben elvégeztem a 4 kánoni evangélium Jézus ajkára adott állításainak egy sajátos módszerű elemzését (Keressétek az Isten Országát I-III Budapest 1990-91), a következőkben ennek eredményeit hasznosítom.

2. A juszticia megszületésének történelmi kontextusa

Megkülönböztetem az igazságosságot attól, amit csak neveznek így, de nem az. Azzal különböztetem meg, hogy a juszticia szót használom rá.

Adott történelmi pillanatban a juszticia – függvénye egy már korábban kialakult jogrendnek, melyet szankcionálni képes fegyveres hatalom véd. Ami megegyezik ezzel a jogrenddel, az törvénynek és igazságosságnak minősül a hatalom képviselői részéről. Történelemkezdő időpontban viszont egy adott területen még nem alakított ki senki semmiféle jogrendet. Ez az állapot, „vevés” előtti és juszticia előtti pillanat. Az ily területen megjelenő ember csak „foglal”, s a jogrend csak más emberek megjelenésének, ill. a foglaló személy leszármazottai önállósodásának a nyomában alakul ki. A kialakulásnak lehet egy békés-elodázó jellegű bevezető fázisa, mint Ábrahám és Lót esetében. De előbb-utóbb mindenképpen bekövetkezik a végleges, a fegyveres jellegű fázis is, amely kinek-kinek megszabja „törvényes” lehetőségeit-határait.

A győztes keze persze rendre maga felé hajlik: kiváltságokról gondoskodik a maga számára. A legyőzött pedig kénytelen későbbi időpontra halasztani azon szándékainak megvalósítását, melyek szolgálatában ragadta meg azt a fegyvert, amelyet éppen az imént ütöttek ki kezéből.

A győztesek a maguk életének kockáztatásával lettek győztesek. Ezért aztán, ha vezetőjüket esetleg megkísértené a gondolat, hogy nem jutalmazza magát és győző társait jogrendi kiváltságokkal, ez esetben társai minden bizonnyal megfosztanák őt a vezető szereptől, s megtalálnák azt a személyt, aki biztosítja számukra a mondott kiváltságokat.

Konstruálja meg tehát íróasztala mellett akárki is az igazságosságnak a fenti törvényességtől és juszticiától eltérő akárminő fogalmát is, e fogalom-konstrukció csak

papíron élhet, a történelmi-politikai valóságban nem. A valóságban csak az van, amit Arany is látott már másfél századdal korábban – századunk tapasztalatai nélkül is!:

*Mióta és míg a világ
Nem volt-e, nem leend-e
Erős, ki nyomni mindig kész
S ki elnyomassék gyenge?
Amazt mikép mérséklitek,
Hogy enyhe légyen lánca?
Mikép ezt, hogy nagyon súlyos
Béklyóit meg ne rázza?*
(Gondolatok...1850)

3. Az igazságosság és az emberi minőség kívánalma

A győztes csak kiváltságokra jogosultságának tudatában képes a legyőzöttel egy asztalhoz ülni. S ha volna is a győztes felett egy super-győztes, aki kikényszeríthetné a győztesből a lemondást a kiváltságról, a maga számára a supergyőztes csak kénytelen lenne igénybe venni a kiváltságokat – a már látott okon.

A harc tehát a kiváltságokért, ill. a hátrányos helyzet megszüntetéséért nem nevelhet olyan nemzedéket, amely azonos lehetőségeket biztosítana győző és legyőzött számára. A királyi palotát vagy legalább a Rózsadomb villáit – a sikeres fegyvertényt követően – valakik rendre átveszik a maguk hasznára.

Ahol a fegyverek ereje teremt rendet, ott csak abban az esetben lenne lehetséges egy kiváltságmentes rend, tehát az igazságosság megjelenése, ha lélektani csoda folytán a harc szentekké formálhatná a győzőket és legyőzötteket egyaránt. Hogy az élet forgatagában ne üljön tort az íróasztal mellett megkonstruált – mondjuk: *suum cuique*, azaz „hátrányos megkülönböztetés nélküli” – igazságosság felett..., s hogy Vörösmarty kérdésére, „Ment-é a világ elébb?” igennel válaszolhassunk, ahhoz az emberi minőségnek kellene változnia-javulnia. Ezt a minőségjavulást a marxi eszme minden valós alap nélkül remélte a kiváltságosok osztályharc által kívánt megsemmisítése utáni időben automatikusan bekövetkezőnek. Minden valós alap nélkül, mert a fegyverre, karhatalomra épülő rendet teremtés ellenére dolgozik szenttélevésünknek. A marxista Djilász vallotta, hogy húsz esztendő osztályharcos gyakorlat hatására az elvtársak megfeledkeznek az ifjú Marx humanista álmairól.

A minőség javulása a juszticiakergetésnek fegyveres harcokba ágyazott ösvényén történelmi és lélektani tapasztalataink tükrében aligha lehetséges. Javítok: nem lehetséges.

*S midőn azt hinnők tanul,
Nagyobb bünt formál álnokul*

– írja Vörösmartynk, Emberek c. versében, melynek refrénje: „Nincsen remény, nincsen remény”.

A fegyveres erőkre épülő államhatalmak Igazságügyi Minisztériumai csak a kiváltságokra épülő juszticiát szolgálhatják, a kiváltságot nem ismerő igazságosságot nem. Az ellenzéki erők pedig rendre az igazságtalanságok védelmezőinek, fenntartóinak élik meg ezeket a minisztériumokat.

4. Az emberi minőség feltételei

Csak aki lemond a maga számára a kiváltságokról és esetleg a kiváltságok nélküli, mondjuk középszituációhoz sem ragaszkodik, csak az lehet képes önmagában és követőiben javítani az emberi minőséget. E lemondás elvállalására pedig elvileg az lehet képes,

a) akinek az, hogy az emberiség az igazságosság felé haladjon fontosabb, mint a maga kiváltságainak a biztosítása

b) aki reménytelenné lett abban, hogy fegyverekkel mehet a világ „elébb”

c) aki felfedezi, hogy ember ember elleni fegyverkezése a természet rendje ellen van, hiszen az emberalatti világ nem ismeri a fajgyilkosságot (holló hollónak nem vájja ki szemét, csak az ember embernek farkasa, a farkas a farkasnak nem); a természet rendje ellen, Isten szándéka ellen, az etikai érték-valósítás ellen van

d) aki rájön arra, hogy a kiváltságokat birtoklás félelmet szül a kiváltságoltakban is, minek következtében kiváltságoltnak lenni nem kívánatos

e) aki a maga emberi kibontakozását, lehető teljessé válását, boldogságát a nála esetetebb szituációban levők megsegítésétől reméli

f) aki hitelt ad a legkülönbözőbb kultúrákban tetten érhető és Hamvas Béla által nagy H-val írt Hagyománynak, amelyet a zsidó-keresztény kultúrkörön belül legpregnansabban a Názáreti Jézus fogalmazott meg, amikor a juszticia és legalitás kontrapunktjaként fogalmazta meg ezt a közös emberi hagyományt. Letérdelt tanítványai elé, hogy megmossa lábukat ezt mondva nekik: „Példát adtam nektek. Nektek is kell mosnotok egymás lábát”. A kiváltságokra törekvők ilyent nem tesznek. Ellenkezőleg mosatják a maguk lábát a juszticia ígézetében-ígéretében vagy egyszerűen csak e szóhasználat jegyében élő „evilágban”. De ennek az evilágnak a Jézus ajkára adott szövegekbe nem a transzcendencia az ellentétpárja, hanem az a nagyon is immanens jelleget hordozó valóság, amelyet az „ország” (Isten Ország) szó jelöl. Ezen az országon belül, itt és az időben mossák mások lábát Ő és tanítványai. Akármelyikük akármelyikünkét, mert ennek az országnak a törekvésiránya nem a kiváltság, hanem a szolgálat. Az ország szóval nevezett ezen szociológiai többszámnak céljait Jézus a felebarátnak nevezett embertárs

szolgálatában jelölte ki. Az ország tagjai éppen a kölcsönös egymást szolgálás folytán lesznek egymás országbeli testvérei, ill. bizonyulnak a szolgálatot csak elfogadó embertársaik számára felebarátoknak. Az egyetemes, a mindenkit szolgálni akaró magatartásuk erejében formálnak „országot”, azaz közösséget.

Fogalmazásbeli kontrapunkt hangzik el a lábmosás és tanítás után záróakkordként: „Ha értitek ezeket, boldogok vagytok, ha meg is teszitek”. Az „evilág” fiai nem értik, nem teszik, mert kiváltságok által akarnak boldogok lenni és csak a másoknál előnyösebb helyzetbe jutást képesek boldogságnak gondolni, érteni. Ennek következtében teszik életprogramjukká, hogy előnyöket biztosítsanak maguknak.

5. Jaj a kiváltságkergetőknek!

A kiváltságkergetők életét Jézus a boldogság megszerzése szempontjából kilátástalannak tekinti. Ezt a kilátástalanságot jelöli Jézus „jaj” szava. Jajt mond a gazdagoknak, a jóllakottaknak, a nevetőknek. Jajt tehát azoknak, akiknek éppen gazdagság-jóllakottság-nevetés szavak által jelzett eszmék – az ő szemében téveszmék – megélése és képviselése fejében mondanak szépeket embertársaik. Hamis életfelfogásukért jár nekik a dicséret szava a velük együtt megtévedtek-megtévesztettek részéről. A magyarban az igazság-igazságosság ellentéte a hamisság, s így a fentieket hagyományos nyelven fogalmazva: A hamis próféták hamis prófétálásáért jár a hamis elismerés. Ezt a törekvésvilágot látja és mondja Jézus a maga jaj-kiáltásaival kilátástalannak.

A Názáreti által hozott jóhír ennek az életfelfogásnak teljes ellentéte. Jóhírének tárgya az az ország, amelynek polgárai a maguknak kiváltságot nyeres helyett, mások javára lenni igyekeznek. Saját küldetését is így fogalmazza meg: Nem azért jöttem, hogy nekem szolgáljanak, hanem hogy én szolgáljak sokaknak.

A kiváltságkergetésnek egyik, s talán legalapvetőbb célja: a gazdagság. Jézus az eme kiváltságtárgyról lemondókat, a szegényeket állítja boldogoknak. Tanítványai életfeladatává az éhezők megetetését, a rászorulókat megsegítését teszi. Minden éhezővel, rászorulóval azonosítva magát azt állítja, hogy csak ezt az etikai célkitűzést jutalmazza Isten a maga transzcendens országával.

A gazdagság megszerzésének egyik alapvető eszköze – a fizikai erőalkalmazás másokkal, a többi kiváltságkergetővel szemben is. Jézus a szelídeket mondja boldogoknak, akik hüvelyébe dugják a kardot, s akik azáltal győzik le az erőszakot, hogy elviselik azt, nem adják vissza az erőszakosak ütését, odatartják másik arcukat. Az erőszak ennek folytán nem bír velük, mert azáltal, hogy nem teszik magukévá az erőszakalkalmazás elvét, nem csapnak fel az erőszak elkötelezett szolgálóinak. Saját kivégzése előtti estén mondja Jézus az őt kivégezni készülő erőszak világaról tanítványainak: Bízatok, én legyőztem a világot! Tanítványai is legyőzhetik az erőszakot – a fajgyilkolás elvi és gyakorlati elutasításával. Helyette készek a megbocsátásra: irgalmasok. És ezért boldogok.

Csak ők a boldogok; ők, akik nem akadályai annak, hogy az emberiség békeességben élvezhesse a Teremtő által adott Bolygónk minden áldását. Boldogok, mert békeességet teremtenek ott, ahol élnek. Boldogok, mert ők, a szelídek – és csak a szelídek! – fogják örökölni a Földet.

6. Igazságosság vagy Istennek tetszés

A jézusi ország tagjai nem a kiváltságokért élnek-halnak; vagy aramaizmussal: nem azokat éhezik-szomjazzák, hanem az istennektetszést. A görög szövegben *dikaiosüné* áll e helyen, mely a héber *cedaka* fordítása. Ennek szótári megfelelője a latin *juszticia*, az igazságosság. De csak a szótári. Az eddig elmondottakból is sejthető, hogy a Jézus ajkára adott evangéliumi szövegek analitikus vizsgálata más jelentéstani eredményt hoz. A szócsalád főnévi (*dikaiosüné*), melléknévi (*dikaios*), és igei (*dikaioó*) alakjait, s ezek fosztóképzős változatait a négy evangélium 54 ízben adja Jézus ajkára. A fordítások a Vulgáta nyomán haladva: igazság, igaz, igazzá tesz, ill. hamisság, hamis és árt kifejezésekkel adják vissza a görögöt – egy nem-jézusi keresztény gondolkodástól meghatározottan. Így járnak el az összes magyar fordítások. Mentségükre mondom, hogy ugyanígy járnak el az általam ismert egyéb nyelvekre fordítók is, amikor a *Gerechtigkeits*, *the justice*, *la justice*, és *la giustizila* szavakkal fordítanak. Nem jézusi keresztény tudatunk ugyanis ellentmond annak, hogy fordításmódosítás által eljussunk a Jézustól akart értelemhez. Jézusnak ez a szava formai foglalatja azoknak az eszményeknek, amelyek Országát ihletik. Az elemzés elvégzésének eredményeként: az Isten akaratának tevése, az Istennek tetszés kifejezések adják vissza a szó szövegbe ágyazott s abból kihámozható tartalmát. Ez a *dikaiosüné* lehet formaetikai megfogalmazása – a szeretetnek, az *agapénak*. Tartalmilag nincs különbség a két szó között.

A kontrapunkt-fogalmazást az teszi teljessé, hogy az evangéliumok mindkét ránk maradt boldogságlistája azzal végződik, hogy nem azok a boldogok, akiknek szépeket mondanak, hanem azok, akiket üldöznek. Boldogok, akiket üldöznek az imént említett istennektetszés miatt. Boldogok vagytok, ha énmiattam gyaláznak és üldöznek titeket, és mindenféle rosszat hazudnak rólatok... így üldözték az előttek élt prófétákat is (Mt 5. fej.). Mindez annyit jelent, hogy a juszticia-kergetők nem viselik el a maguk juszticia-eszményét megtagadók társadalmi jelenlétét. Verembedobás, kettéfűrészelés, megkövezés, keresztrefeszítés s majd később – már Jézust emlegetve – máglyahalál lett a jutalmuk. Mitől boldogok akkor? Úgy gondolom, küldetéstudatuktól, amely megalapozhatja a boldogságot – a prófétasorsot vállalóban. Meg attól, hogy ők és csak ők menthetik meg az embert s a Földet attól a végpusztulástól – atomhalál, a bioszféra pusztulása, stb. –, melyet a kiváltságkergetők, a gazdagság és az erőszak-alkalmazás megszállottai készítenek Bolygónknak s a rajta élőknek.

7. A juszticia abszurditása

A juszticiakergetés ily módon se út, se igazság, se élet az emberiség számára; csak boldogtalanságra visz. Annak ellenére is ezt kell állítanunk, hogy az igazságosság – önmagában véve, tehát a szolgálatára szánt eszközök nélkül –, mint a hátrányos megkülönböztetéseket kiküszöbölni akarás etikai eszménye nagyon is harmóniában van a jézusi etikai tanítással, hiszen a szeretet éppen a hátrányos megkülönböztetések ellenében dolgozik, s egy ilyenek nélküli, azaz igazságos állapot felé igyekszik.

Mivel azonban a juszticia az imént megfogalmazott igazságosság-célkitűzés karhatalmi szolgálatát is jelenti, ennek következtében a juszticia sokszorosan abszurd. Abszurd, mert önmaga ellen lázad, hiszen a választott eszköz a cél ellen dolgozik: a fajgyilkosság etikátlansága nemcsak a cél etikai értékét semmisíti meg, hanem magát az emberiség életét is megszüntetheti. Abszurd, mert félelmet vált ki, és nem boldogságot, bár mindent rendezni kívánó csúcsertékként boldogságot kellene eredményeznie. Abszurd, mert a juszticia karhatalom nélkül olyan cél volna, amelynek útja nincs, hiszen eszköztelen.

8. A keresztény juszticia ideiglenes történelmi győzelme a jézusi agapé elvén

A szolgálatban, a rászorulóknak megsegítésében és az ellenséggel szemben is elviselő, azaz fegyverrel nem védekező jézusi „ország” az *agapé* (caritas, szeretet) csúcsertékének a szolgálatában fogalmazza meg önmagát, amelytől a *dikaioüné* jézusi fogalma – mint említettük – nem különbözik semmiben. Ez az egyértelmű, mert egyetlen csúcsertékkal dolgozó látásmód már a megfogalmazását követő első évtizedekben elindul az ellentmondásossá válás felé. El, mert a szeretethimnusz (1Kor 13) szerzője egyfelől leírja, hogy „a szeretet mindent elvisel”, de másfelől elmondja az evilági hatalomról, hogy az „nem ok nélkül viseli a kardot, hiszen Isten szolgája, aki Isten haragját hajtja végre – azon, aki a rosszat teszi” (Róm 13,4). Szent Pál ezen istenképével szemben viszont Jézus Istene nem haragszik, Ő csak bánkódik, és mindenkor kész arra, hogy azonnal megbocsásson, miként a tékozló fiú apja. Szeretni is valakit, kardot is rántani ellene – ez ellentmondás. Ezzel az ellentmondással tarsolyában a keresztény tudat megindult a maga skizofréniájának az irányában. Ennek történelmi etapjai:

a. Nagy Konstantin előtt a keresztények a Róm 13 ellenére nem katonáskodnak, s nem is gondolják, hogy az őket kivégző római császárok Isten szolgálói volnának.

b. Nagy Konstantin után már katonáskodnak, s a Róm 13-ra is hivatkozva részt vesznek a hatalomban és részt is kérnek belőle, bár ezzel egyidejűleg sűrűn emlegetik Jézus nevét is, a szeretet szavát is.

c. A lét visszahat a tudatra, s az 5. századtól kezdve, elsősorban a hippói püspök, Ágoston teológiájának hatására két csúcsertékre építik fel a keresztények maguk

etikáját: a jusztiára és a caritasra. (Ami tudvalevően Jézusnál még nem kettő, hanem egyetlen magatartásnak formai ill. tartalmi etikai megjelölése.) Mi magyarok már ezzel az ágostoni kereszténységgel ismerkedünk meg, s egy ágostoni királytükörrel kezdődik irodalmunk: milyen egy igazi keresztény király, egy igazi jézusi kardforgató (Intelmek).

d. Csakhogy két csúcsértékkel élni nem lehet, s a tételes morálteológia kénytelen eligazítást adni a gyakorlati élet dolgaiban is. El is jut ahhoz a tételhez, hogy caritas non obligat cum magno incommodo, azaz ha nagyobb kényelmetlenséggel járna a szeretet, akkor félretehetjük azt, és választhatjuk a kevesebbet kívánó jusztiát. Igazolódik: csúcsérték-párosról beszélni lehet, de a gyakorlatban csak egyhez lehet igazodni.

e. A II. Vatikáni Zsinat a skizofrénia új változatát dolgozza ki: az egyetemes egyház marad skizofrénias, de a szinguláris egyháztagok megszabadulhatnak attól. Ha ugyanis egy egyháztagnak tiltja a lelkiismerete a gyilkolásra leteendő katonai esküt, azt az egyházi tanítóhivatal akceptálja, sőt kéri is az államhatalmakat, hogy azok is akceptálják. (Korábban, azaz az albiak, valdiak, hutteriek, stb. esetében még nem akceptálta: hadsereggel, máglyával válaszolt lelkiismeretüknek.) Az egyetemes egyház viszont marad a skizofréniaiban, mert a Zsinat dicséri a katonai szolgálat elvállalását is. (Gyilkolni is etikus, s nem gyilkolni is etikus.)

9. Csak egyetlen csúcsértékkel lehetséges élni

Hogy az etika, amely és amíg az életre néz, csak egyetlen csúcsértékkel dolgozhatik, s hogy a két csúcsértéket vallás rendre ellentmondás, amelyen az élet szükségképpen túlteszti magát, sok egyéb vonatkozásban is kimutatható. Ilyen további abszurd csúcsértékpárok:

- igazatmondás és szeretet,
- maximális biológiai szaporodás és szeretet,
- engedelmesség és lelkiismeret.

Befejezésül ez utóbbi ellentmondást mutatnám meg a Zsinat két szövegegységének a bemutatásával.

Presbiterorum Ordinis: „A lelkipásztori szeretet... arra ösztönzi a papokat, hogy ezen a közösségen belül tevékenykedjenek: az engedelmesség által önkaratukat Isten és testvéreik szolgálatára áldozzák fel, fogadják el és hajtsák végre a hit lelkületével mindazt, amit a pápa, a püspökök vagy más előljárójuk parancsol vagy ajánl... Ez az engedelmesség Isten gyermekeinek érettebb szabadságára vezet. Természeténél fogva megkívánja, hogy ... legyenek mindig készen arra, hogy azok ítéletének vessék alá magukat, akik Isten egyházának kormányzásában vezetők (15).”

Dignitatis Humanae: „Az isteni törvény rendelkezéseit lelkiismeretében fogja fel az ember; köteles is lelkiismeretét hűen követni, hogy eljusson az Istenhez. De nem is

szabad akadályozni őt abban, hogy lelkiismerete szerint cselekedjék(n.3) és csak a saját lelkiismeretének tartozik engedelmessé válni” (n.11).

A két szöveg ellentmond egymásnak. Ha az egyiket akceptálom, el kell utasítanom a másikat, és megfordítva.

Amíg az egyház úgy akar hűséges maradni Jézushoz, hogy az államhatalom az egyház tagjaira mint állampolgárokra, a maga nem etikus célkitűzéseiben is számíthatson, addig egyháztudatunk szükségképpen hasadt, meghasonlott önmagában. Szükségképpen, mert a jézusi ország elutasítja az erőszakot, az evilági ország pedig abból született és azon épül. Aki Jézus országához, népéhez tartozik, csak azt adhatja meg a császárnak, ami a császáré. A kardját már odaadta Jézusnak, aki egy katonának nem ismerő országnak a királya. A jézusi evilági ország, a jézusi katona, a jézusi hadsereg – ezek abszurd ellentmondások. Amikor ennek ellenére mégis keresztény evilági országról, keresztény katonákról és hadseregről, keresztény demokráciáról, azaz keresztény politikai hatalom gyakorlásáról beszélünk – ezeket az ellentmondásokat állítjuk etikai értékvalósítóknak. De összevissza beszélünk. Összeegyeztethetetlen törekvéseket, magatartásokat állítunk egymással összeférhetőknak. Két csúcsértékkel akarunk dolgozni, ami lehetetlen. Nem is a szeretet jézusi célját szolgáljuk vele, hanem a kiváltságot valakik hasznára és mások kárára.

Bármely csúcsérték – ha egyetlen! – zárt magatartási rendszert teremt, az agapé is, a juszticia is. A történelem bizonyága szerint a juszticia csúcsértéke Jézus előtt is képes volt államhatalmat létrehozni és működtetni Jézus nélkül is. Ha az egyház ennek a juszticia csúcsérték által működtetett államhatalomnak segédcsapata, partnere, akkor a Vatikánnak, az egyháznak, miközben önmagáról politikafelettséget hirdet, rendre lesz valami keleti vagy egyéb elnevezésű politikája, s rendre alrendszere lesz a mindenkori fegyveres hatalomnak. Jézus csúcsértéke nem a juszticia. Jézus úgy gondolta, hogy belepusztul az ember a juszticia értékének a szolgálatába. Jézus a maga közösségét, az egyházat az agapé csúcsértékének szolgálatára rendelte. Csúcsértékével egy külön rendszert indított útjára. Ha e rendszer nélkül nem él meg az emberiség, akkor egyetlen reményünk, hogy az egyház a maga tagjaiban és egyetemében is rendet tesz a fejében, és bűnbánatot tart skizofrénias történelmi útja felett. Enélkül nem lehet a föld sója, nem lehet a világ világossága sem.

(Elhangzott a pécsi Jannus Pannonius Tudományegyetem 1992. évi etikai konferenciáján.)

Szeress, és tégy, amit akarsz!

Ajánlom az innsbrucki Pax Romana-nak

1. Ágoston és a páli teológia

A fenti mondatot kaptam előadásom címéül. Tudtam, hogy Szent Ágostontól származik, de nem tudtam, hogy vagy 300 könyvből melyikben keressem. Alig egy fél éjszaka munkájával kinyomoztam, hogy az Első János-levélhez írt kommentárjában található, melyet 416 körül írt In Epistolam Joannis ad parthos tractatus decem címmel. A pesti piaristák könyvtárában meg is találtam a MIGNE PL 45. folió kötetében, s egy fiatal rendtársam le is fénymásolta nekem ezt a száz hasábnyi opuszt. Aztán hazavittem, s a VII. traktátus 7. és 8. pontját le is fordítottam, hogy most felolvassam.

Abban nyilvánult meg Isten szeretete irántunk, hogy egyszülött fiát küldte a világra, hogy általa éljünk. Ahogyan maga az Úr mondja: *Senkinek nincs nagyobb szeretete, mint aki életét adja barátaiért.* Ezzel pedig bizonyítva van Krisztus szeretete irántunk, hiszen meghalt értünk, ahogyan Pál apostol is mondja: *Aki saját fiának sem kegyelmezett, hanem mindannyiunkért átadta (tradidit) őt, hogyan ne ajándékozott volna vele együtt mindent nekünk (Róm 8,32).* Íme, Krisztust átadta az Atya, átadta Júdás. Nemde szinte hasonló cselekedetnek látszik a kettő, átadó a Júdás, tehát átadó az Atya is? Azt mondd, hogy szó sem lehet róla. De nem én mondom, hanem az Apostol mondja: *Aki saját fiának sem kegyelmezett, hanem mindannyiunkért átadta őt.* Az Atya is átadta őt, meg ő maga is átadta saját magát. S megint az Apostol mondja: *Aki szeretett engem, és átadta önmagát értem (Gal 2,20).* Ha az Atya átadta őt, és a Fiú átadta önmagát, akkor mit tett Júdás? Átadás történt az Atya részéről, átadás történt a fiú részéről, átadás történt Júdás részéről. Egy és ugyanaz a dolog történt, de mi különbözteti meg egymástól a Fiút átadó Atyát, az önmagát átadó Fiút és a Mesterét átadó tanítványt, Júdást? Hát csak az, hogy amit az Atya és a Fiú szeretetben tett, azt Júdás árulásban (in proditions) tette. Lássátok meg, hogy nem arra kell gondolni, hogy mit tegyen az ember, hanem arra, hogy milyen lélekkel, és szándékkal tegye. Ugyanabban a cselekedetben találjuk az Atyaistent, amelyikben Júdást találjuk. Mért áldjuk akkor az Atyát és kárhoztatjuk Júdást? Áldjuk a szeretetet, és kárhoztatjuk a bűnt. Mekkora haszna származott az emberi nemnek az átadott Krisztusból! Ez mozgatta Júdást, hogy átadja őt? Isten az üdvösségünkre gondolt, amivel visszavásárolt minket. Júdás az árra (pretium) gondolt, amelyért eladta az Urat. A Fiú maga az árra gondolt, melyet adott értünk. Júdás az árra gondolt, amit kapott, hogy eladja őt. A különböző szándék tehát különböző tetteket eredményezett. Miközben a dolog egy és ugyanaz, ha ezt a különböző szándékok szerint mérlegeljük, akkor az

egyiket értékelendőnek, a másikat elmarasztalándónak találjuk. Az egyiket dicsérendőnek, a másikat kárhoztatandónak találjuk. Ekkora a szeretet értéke. Lássátok meg, hogy egyedül a szeretet a meghatározó! Lássátok meg, hogy a szeretet különbözteti meg az emberek cselekedeteit!

Ezt mondtuk a hasonló cselekedetek esetében. Ami a különböző cselekedeteket illeti, találunk szeretetből támadt dühöngő embert, és bűnből támadt nyájaskodót. A gyermeket üti az apa, a rabszolga-kereskedő pedig nyájaskodik. Ha két dolgot kínálsz fel, ti. az ütlegetést meg a nyájaskodást, ki az, aki nem a nyájaskodást választja elmenekülve az ütlegek elől? Ha a személyekre figyelsz, úgy a szeretet ül és nyájaskodik a bűn. Jól figyeljetelek arra, hogy mit ajánlunk, mert az emberek cselekedeteit csak a szeretetgyökér alapján lehet megkülönböztetnünk. A tüskének is vannak virágai. Vannak magatartások, amelyek keményeknek és zordabbaknak látszanak, mégis, ha azokat a szeretet diktálja, fegyelemre vezetnek. Egyszer s mindenkorra szóló rövid parancs parancsoltatik tehát neked. Szeress és tégy, amit akarsz! Ha hallgatsz, szeretetből hallgass. Ha kiáltasz, szeretetből kiálts. Ha rendre utasítasz, szeretetből utasíts rendre. Ha kíméletet tanúsítasz, szeretetből tanúsíts kíméletet. Legyen a magatartásunk mélyén a szeretetgyökér. Csak jó dolog születhetik meg ebből a gyökérből.

Megvan a híres mondás Sitz im Leben-je: a páli teológia. Az evangéliumok 33 ízben is megállapítják, hogy Júdás elárulja Jézust, a Római-levél pedig megállapítja, hogy Isten Jézust mindannyiunkért „áldozatul adta” (a SZIT fordítása), ill. „odaadta” (Ökumenikus fordítás), s a Galata-levélben Pál valóban állítja Jézusról, hogy „szeretett és föláldozta magát értem” (SZIT), ill. „szeretett engem, és odaadta magát értem” (Ökumenikus). S az is igaz, hogy Ágoston a maga latin nyelvű szentírásában mindhárom esetben a „tradidit” szót találja, amely pontos megfelelője a görög szöveg „paradidonai” szavának. Atya, Jézus, Júdás *ugyanazt csinálják, csak a szándékuk különböző* – állapítja meg Ágoston. Az Atya és Jézus magatartását nem érheti kritika, csinálhatunk tehát mi is bármit, ha a szeretet vezérel bennünket. Az ellentmondás ördöge pedig megszólal bennünk, s kérdezi: A cél tehát szentesíti az eszközöket? *Ha szeretek, tényleg tehetek akármit?*

2. A szeretet érzület?

Ne hamarkodjunk el válaszunkat. Maradjunk az Ágoston választotta anyagnál. úgy tudjuk – az evangéliumok közös forrása alapján – Ágostonnal együtt, hogy Júdás 30 ezüstpénz jutalmának reményében juttatta Jézust a főpapok poroszlóinak kezére, adta át nekik, ill. árulta el: „Mit adnátok nekem, ha kezetekbe adnám (tradam, paradósó) őt?” (Mt 26,15). És mit tudunk a szóbanforgó tárgyban Istenről? Nemcsak azt, amit Ágoston Pál nyomán említ. Hanem azt is, amit Jézus mond a gonosz szőlőművésokról szóló példabeszédében: „Utoljára pedig fiát küldte el hozzájuk, mert úgy gondolta: Fiamat meg

fogják becsülni” (Mt 21,37). A Római-levél szellemében az Atyának azért kellett izgulnia, hogy a gonosz szőlőmunkások megöljék a Fiát, a példabeszéd alapján viszont az Atya ennek ellenkezőjéért izgult. A Római-levél szellemében az Atya átadta, elárulta (tradidit, paredóken), megölette saját Fiát – értünk, irántunk érzett szeretetétől indítva, hogy kiengesztelődhessék velünk, hogy ne kelljen seolba, pokolra juttatnia minket. Így tett a páli és a Páltól okosodott ágostoni teológia értelmében, ahogyan azt valamikor mi is tanultuk. A szőlőmunkásokról szóló példabeszéd viszont túljutott már az emberáldozatot kívánó istenfogalmon, ahogyan Ábrahám Istene is, aki nem kívánja már Izsák feláldozását. S ahogyan Ózeás próféta Istene: Irgalmat akarok és nem áldozatot!

Ami pedig Jézus magatartását illeti, szintén van valami meggondolandó. Csak annyi, hogy Jézus nem állítja magáról, amit Pál állít róla. Mondja ugyan, hogy nincs senkiben nagyobb szeretet annál, mintha valaki életét adja (thé) barátaiért” (Jn 15,13), s ez azonosnak látszhatik a páli megállapítással: odaadta magát Pálért. De szövegünk nem az Ágoston idézte paradidoni-tradere kifejezést használja, hanem az „odahelyez” jelentésű tithémi igét. S egészen másvalami az élet odahelyezése, meg az élet odaadása. Tudva levő, hogy Jézus a helyzet szorultával részint újra és újra egérutat vett Jeruzsálemben az őt letartóztatni akarók elől, részint pedig visszahúzódott Pereába. a Jordánon túlra. S azt is jól tudjuk, hogy tiltakozott letartóztatása ellen. Sőt tudunk getszemáni kerti vergődéséről, s keserű szaváról a keresztfán: „Istenem, Istenem, miért hagytál el engem?” Jézus kockára tette a maga életét az Isten Országá ügyéért, de öngyilkos sem lett, és fel sem jelentette magát a főpapoknál mint istenkáromlót. Magatartása egyáltalán nem ez volt: Mikor öltök meg már végre, hogy halálom által megváltsam a világot?! Küzdött a maga életéért, bár azt, hogy ágyban s párnák közt haljon meg, nem tekintette élete vezéreszméjének. De azt sem, hogy kivégezzék. Nem is tanította, hogy amennyiben őt kivégzik, egyszeribe sorsdöntő változás jön létre Isten és ember viszonyában, és/vagy kitör az emberek között az általános világbéke.

Mindezek alapján most már tehetek egy megállapítást: él és áll a Dekalógusban megfogalmazott törvény: Ne ölj: Isten se, Jézus se, ember se! Se mást, sem önmagamat. Jószándékból sem, szeretetből sem. Semmiképpen se! Nem szabad és nem lehet szeretni is valakit, meg meg is ölni. Ha pedig így van, akkor kénytelenek vagyunk egy megállapítást tenni. Ezt: *a szeretet nem érzület, melynek birtokában szabad volna akármit tennem.* Hát akkor mi a szeretet? Erre a kérdésre nyilvánvalóan nagyon sokféle választ adott már a szeretetről elmélkedő emberiség. A rendelkezésünkre álló idő rövidege miatt én csak arra a válaszra korlátozom magam, amit erre Jézus mondott. Ha ugyancsak az említett időtényező következtében elnagyolt lesz a válaszom, felkínálom a *Keressétek az Isten Országát!* c. munkámat, amely – másfél kilónyi terjedelemben – nem elnagyolt választ ad kérdésünkre.

3. Kihagyható-e bárki is a szeretetből?

A jézusi etika – mintaetika is, formai etika is, tartalmi etika is. Mintaetika: Tanuljatok tőlem... Példát adtam nektek... Legyetek tökéletesek, miként a ti Mennyei Atyátok tökéletes. Formai etika: istennektetsző, szent, jó, tökéletes, kereső, Jézust megvalló és követő, parancsait megtartó, állhatatosan virrasztó – ilyen vagy ilyenné akar lenni az, aki Jézus tanítványa. De van Jézusnak tartalmi etikája is, amely megmondja, miben áll a Mennyei Atya tökéletessége, minek következtében válhatik istennektetszővé az ember, hogyan viselkedik az, aki az ő tanítványa.

Minden ellenkező híreszteléssel szemben Jézus a maga vallásához hűségesen ragaszkodott, s csak azt akarta tanítani, amit tanult annak szent tekerceiből. „Amit tehát szeretnétek, hogy az emberek nektek cselekedjenek, ti is ugyanazt cselekedjétek velük”, – foglalja össze etikai mondanivalóját, majd hozzáteszi: – mert ez a Törvény és a Próféták” (Mt 7,12). Thóra va Nabim – héberül, a mi szavainkkal pedig: ezt tanítja az ószövetségi szentírás. Amikor pedig az utolsó napokban már egyértelmű, hogy vérre megy ellene a főpapi játék, s egy teológus megkérdi tőle, mi a nagyparancs a Thórában, szó szerint idézi a Deuteronomium egy versét válaszként: „Szeresd Uradat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből, teljes elmédből. Ez az első és nagy parancsolat. A második hasonló ehhez: Szeresd felebarátodat, mint magadat. Ezen a két parancson függ az egész Törvény és a Próféták” (Mt 22,37-40).

A Máté-féle ítéletabló sem hagy kétséget: a felebarát – a segítségre szoruló ember. Nemre, fajra, osztályra tekintés nélkül, mert Isten nem személyválogató. „Mikor láttunk téged éhezni, és nem adtunk volna?” – kérdezik az Emberfiától az ítéletre egybegyülekező nemzetek. S válaszol: „Amikor megtettétek ezeket akárcsak eggyel is a legkisebb testvéreim közül, velem tettétek meg” (Mt 25,37.40). Szeretetfogalmának van terjedelme, és van tartalma. A kor teológusai mindenképpen rajta voltak, hogy eretneknek, tévtanítónak tekinthessék és bizonyíthassák őt. Ezért aztán sűrűn kérdezték. Lukács beszámol róla, hogy „előállt egy törvénytudó, hogy megkísértse őt, és ezt kérdezte: Mester, mit tegyek, hogy elnyerjem az örök életet?” A Thórát nem eltörölni, hanem megvalósítani jött Jézus minden álság nélkül – de azért nem minden óvatosság nélkül, amely mindig jó, ha hivatalból kérdezgetnek valakit – ezt válaszolja: „Mi van megírva a Thórában? Hogyan olvasod?” Felmondhatja a „hatósággal” a krédót, majd hithűségi bizonyítványt állít ki ő, a csapdába szorítani akart Jézus a csapdába szorítani akaróról: „Helyesen válaszoltál”. Ily könnyen azonban nem szabadulhat, mert a „hatóságnak” joga van új kérdést tenni fel: „De hát ki az én felebarátom”. Ekkor mondja el Jézus a rablók kezébe esett ember történetét, melyben éppen egy eretnek szamaritanus segít a bajba jutottn. S hogy most támadásba is már lendüljön az, akit meg akartak szorongatni belefűzi azt a történetbe, hogy az őt megkísértő és kérdező teológusnak

az „elvtársai” egy pap meg egy levita, szépen elsétáltak a történet félholtra vert szereplője mellett. Végezetül az írástudóval válaszoltatja meg annak kérdését: „aki irgalmas volt hozzá” – az volt a három közül a felebarát. Nem a pap, nem a levita, hanem az eretnek. De még ennyi sem elég a csapdát ragyogóan értelmetlenné tevő Jézusnak, mert még egy kis erkölcsi buzdításban is részesíti „kihallgatóját”: „Menj te is, és hasonlóképpen cselekedjél” (Lk 10,25-37).

Nem tudhatjuk, minő történetet talált volna ki Jézus, ha korunkban hallgatnák ki vallásának törvénytudói. De félek, aligha arról szólna, hogy az Innsbruck és Wörgl közti sztrádán mi történt, hanem talán inkább arról beszélne, hogy egy Prakash nevű indiai jezsuita járt a napokban Budapesten, aki 15.000 indiai szegény gyereknek ad hitet, műveltséget és ennivalót, és szinte csak eretnekgyanús elemek hallgatták meg beszámolóját, s az 55 ezer dollárt, amit magával vitt, azt is éppen ezek adták össze, mégpedig a maguk szegénységéből. Azért gondolom, hogy valami ilyesmiről beszélne, mert azóta, hogy köztünk járt, „világfaluvá” lettünk, s a felebarátot sokkal inkább Délen meg Keleten kell keresnünk, mint azok körében, akik százharminccal repesztenek sztrádáinkon. Hogy papok meg leviták szerepelnének-e mai történetében, azt talán ez alkalommal inkább nem bolygatnám. Már csak azért sem, mert szalad az idő, s nekem tételt kell mondanom. Még nem tisztáztuk, mi a szeretet tartalma, de a terjedelme talán már világos: s e n k i sem hagyható ki. Sem aktíve, sem passzíve. Mindenkinek szeretnie kell, és mindenkit szeretnünk kell. *Csak felebarát él a földön*, s bizony nem vagyunk az Isten gyermeke, s nem vagyunk Jézus tanítványa, ha egyet is ki akarnánk rekeszteni szeretetünkéből. S akkor a legkevésbé, ha a kirekesztett a legkisebbek, a legelesettebbek közül való. Csak felebarát! Más nem. Jézus „országban” gondolkodott, s ennek fogalmi ellenpárja volt a „világ”. Az országnak Jahve volt a királya, a világnak pedig a Sátán volt a fejedelme. A világnak három kategóriája van: barát, közömbös-semleges és ellenség. Jézus nem ismeri a három kategóriát: Neki csak egyetlen kategóriája van: felebarát. (Nekem hány van?)

4. A tartalma is univerzális?

Látni való, hogy a jézusi szeretetfogalom nem azonos sem a szerelemmel, sem a rokonszenvvel. Szerelmes nem lehetek mindenkibe. Rokonszenves sem lehet mindenki a számomra, de szeretnem mindenkit kell. Büszkék vagyunk mi, keresztény nemzetek is szótáraink vastagságára, szókincsünk gazdagságára, de kétezer esztendő keresztény kultúra után sincs külön szavunk a három különböző magatartásra. Szerelmes vagyok Sáríkába – szeretem. Rokonszenves a munkahelyi főnököm – szeretem. Uram bocsá’, ízlik a kapucíner – szeretem. Ekkora nyelvi szegénység mellett aztán igazán érthető, hogy nem kevesen reagálnak a jézusi ellenségszeretet parancsára így: Hát ennek aztán igazán nincsen semmi értelme, mert hogyan *szerethetném* az ellenségem! Ideje, hogy

áttérjünk a másik kérdésre: mi a tartalma annak a jézusi szeretetnek – félreértés elkerülésére mondjuk a görög eredetivel agapé-nak –, amelynek teljesítése a feltétele annak, hogy tanítványai, s az Atya országának polgárai lehessünk.

Említettem már, hogy Jézus hithű zsidó volt. Nemcsak honfi, aki előre megsiratja nemzete fővárosának pusztulását, hanem ragaszkodott vallása szentiratainak szelleméhez is. Most mást is mondok. Jézus úgy volt hithű zsidó, hogy bármely nemzethez, valláshoz tartozót megszólított szeretetfogalmával. Nemcsak annak univerzális terjedelme miatt, amit már láttunk, hanem annak tartalma miatt is, amelyet most szeretnék megmutatni. A tartalom is univerzális. Azt az emberi lelkiismeretet szólítja meg, amely a teremtés okán mindannyiunkban ugyanúgy szól, akármilyen is az anya-nyelvünk, akármilyen vallásban is nevelkedtünk. Állításomat igazolnom kell. Ennek érdekében felteszek három közérthető kérdést, amelyre a világ bármely részében s a történelem bármely időpontjában azonos választ kapunk. Íme a három kérdés:

Kívánod-e, hogy rajtad és szeretteiden uralkodjanak?

Kívánod-e, hogy téged és szeretteidet nyomorban tartsanak, abba taszítsanak?

Kívánod-e, hogy téged és szeretteidet bebörtönözzenek és felakasszanak?

Sokszor feltettem már hallgatóimnak e három kérdést, és senki sem jelentkezett. Senki, mert ezeknek a kívánása ellenkezik Istentől kapott természetünkkel. Ha valaki mégis ilyesmit kívánna, a szakemberek alighanem ösztönbetegséget állapítanának meg.

Aligha tiltakozik valaki is az ellen a megállapítás ellen, hogy az ember értelemmel felruházott lény, s ennek következtében, képes a következtetés műveletére. Ezzel élek most. Hogy senki se kerüljön a három fenti kérdésben megfogalmazott állapotba, annak feltétele, hogy senki se vállalkozzék a fenti állapotokat előidéző magatartásra. Az Isten Országában nincs uralkodás, nincs éheztetés és nyomorúságban tartás, nincs börtön és akasztófa. „Az én országom nem ebből a világból való. Ha ebből a világból volna, szolgáim harcolnának, hogy ne adassam át (paradothó) a zsidóknak. De az én országom nem innen való” (Jn 18,36).

5. Isten Országá – a mennyország?

Hátha nem innen való, akkor nem is ide való – válaszolja Jézusnak az utolsó jó másfélezer év keresztény történelme. Pár századon keresztül próbálkoztunk ugyan jézusi országgal, de a 4. század elején megragadtuk az első kínálkozó történelmi lehetőséget annak abbahagyására. S az 5. század elejére már meg is született Ágoston buzgalmából a *De civitate Dei*, amely egybemossa Jézus világos két kategóriáját: az országot és a világot. Helyette beszél az államról, amely nem egészen sátáni, meg az egy-

házzól, amely nem egészen isteni. Ezzel pedig megveti alapjait a „keresztény” Európának. Hogy annak aztán mi köze lesz Jézushoz, azt megítélheti bárki, aki tudomásul veszi a jézusi szeretetfogalom tartalmi elemeit. A megítélésben megelőzött bennünket Erasmus, aki ezeket írja kora „keresztény” világáról közel félezer esztendővel mielőttünk. A balgaság dicsérete c. munkájában: „Arról sem olvashatunk, hogy az apostolok valaha is kardot vagy pajzsot használtak volna a pogányok támadásával szemben, pedig megtették volna, ha Krisztus úgy gondolkodott volna, ahogy ez az alak magyarázza” (LXIV. A szentírás hamis értelmezői).

Mondhatja ezek után valaki, hogy Ágoston csak realista volt: lemérte, hogy mire képes az ember. De akkor azt is kell mondania, hogy Jézus viszont nem volt realista, csak a végtelen naivitásában gondolhatta, hogy amit a Mennyei atya tervezett, az reális volt, mert az ember igenis alkalmas arra, amire Isten megteremtette, azaz az Isten Országára, Jahve királyságára. Pedig hát történelmi arányokban tapasztaljuk, hogy nem alkalmas, s ezért nincs is semmi különös Loisy abbé századeleji megállapításában: „Jézus Isten Országát akarta, s helyette jött az egyház”.

Amit ezek után mondandó vagyok, annak elibe kell tennem egy mondatot. Hiszek Jézus Krisztusban. Ez pedig számomra annyit is jelent, hogy Jézus arra számított, hogy tanítványai nem azt teszik majd, amit a világ tett és tesz Jézus előtt és után, hanem újratekintik a történelmet, és akármilyen kisdud nyájként is, de Hozzá hűségesen belehelyezik a történelembe az Atyától kívánt országot, a szeretet közösségeit és társadalmát is.

Hogyan gondolhatott Jézus ilyesmire? Nem tudom, csak azt tudom, hogy ilyen következményei vannak annak, ha valaki otthagyja falusi kisiparát, s elmegy 40 napra a pusztába, hogy csak Istennel beszélgesse. Hogy Qumránba-e vagy máshová, azt megint nem tudom. Viszont Toynbee életművéből annyit azért tudok, hogy a tér és idő legkülönbözőbb koordinátpontjain rendre megjelennek azok a személyek, akik nem nyugodnak bele abba, hogy úgy mennek az emberiség dolgai, ahogyan mennek, s azt gondolják, hogy lehetne istenektetszően is élni ezen a Glóbuson. Toynbee azt is elmondja, hogy ezek a személyek rendre tanítványokat gyűjtenek, s mire annyian lesznek, hogy az államhatárol vértanúgyártás útján már nem boldogul velük, vezetőiket meghívja részesedésre a kiváltság, azaz a társadalmi nagyság, gazdagság és erőalkalmazás vagy erőszak világába, s ezzel végez is velük. Marad a tört vért – Jézusé is, – fekete folt, mert a meghívást elfogadók az Alapító tartalmait elfeledve s a „világ” tartalmait magukévá téve liturgiájukba menekülnek, s létrejön újból és újból a trón és az oltár szövetsége. Az, amit Ferenc Jóska, az apostoli király, s aki szereti a regrutát, utolérhetetlen tömörséggel így fogalmazott meg: „A hadsereg és a klérus. A többi zérus”.

6. A szeretet tartalmi jegyei

Ezek után lássuk a jézusi szeretetfogalom tartalmi jegyeit. Másképpen fogalmazva, *mi az a bármi, amit tehet* – Jézus tanítása szerint – *az, aki szeret.*

Aki szeret, szolgálhat. Amikor észreveszi, hogy tanítványai arról disputálnak maguk között, hogy ki a nagyobb közülük, ezt mondja nekik: „Azok, akik a pogányok fejedelmeinek számítanak, uralkodnak rajtuk, és nagyjaiik hatalmaskodnak rajtuk. De köztetek nem ez a rend, hanem aki nagygyá akar lenni köztetek, az legyen a szolgátok, és aki első akar lenni köztetek, az legyen mindenki rabszolgája. Mert az Emberfia sem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon” (Mk 10,42-45). A Jézustól tanított kicsiség, utolsóság, alacsonyság és szolgál-szerep magatartásának vajmi kevés köze van a keresztény Európa „alázat” fogalmához. Jézus nem tanított öngyalázó hazudozásra. Nem mondotta magát legbutábbnak, legbűnösebbnek. A valóságnak megfelelő ítéletek meghozására buzdított. De magamat helyesen látni, még nem alázat. Az alázat ugyanis nemcsak helyes szemlélet, hanem magatartás is: mégpedig lábmosó szolgálat. Az, amit a családon belül tesznek az édesanyák, amit Sík Sándor akart, aki sarú megoldó templomi tisztelettel ment be órát tartani a III/A-ba, amit, amiket kell tennie Jézusnak és bármely közösségvezetőnek, aki egybe akarja tartani az Ország számára a tanítványokat, – szolgál. Aki nem kívánja magának a kiváltságot. A privilégium szó nem található meg a szentírásban, de megtalálható a személyválogatás (prosopolémpszia) elutasítása. Jézus nyelvében pedig az „első-utolsó” szópár utal reá. Az utolsó helyet kell választanunk. Jézusból nem lett se főpap, se helytartó. Tanítványainak példát adott. A lábmosó szolgálatnál azok sem vihetik többre.

Aki a szolgálatot választja élete alapmagatartásának, az kétféle kitüntetett szituációban találhatja magát: olyanokkal találkozik, akik hiányokat szenvednek, vagy olyanokkal, akik bántalmazzák őt. Ebből a két kitüntetett szituációból születik meg a jézusi szeretetfogalom következő két megnyilvánulása. Mondom az elsőt: *Aki szeret, az ad. Sőt, osztózik is.* A gazdag ifjú hiába ment el Jézushoz megkérdezni, hogyan lehet övé az örök élet. Szomorúan távozott, mert nagy vagyona volt. Hiába volt a gazdag ifjú rokonszenves Jézusnak, Jézus az ő kedvéért sem engedett a 48-ból: „Add el mindened...”. Isten az emberiségnek adta oda a Terra nevű bolygót, nem a szerencsés ügyeseknek, s nem azoknak a „keresztényeknek”, akik kiirtják Amerika őslakosságát, négereket hurcolnak Afrikából az amerikai ültetvényekre, s megteremtik ezzel azt a tőkefelhalmozást, amelynek eredményeként – Prakash budapesti szavai szerint – száz indiai gyerek kerül annyiba, amennyibe egy amerikai. Prakash dühöngött a kairói konferencián, ahol megint csak a terhességet megelőző pirulával akartak segíteni a harmadik világon. A létező szocializmus Európában megbukhatott, de ha meg nem gyógyítjuk azt a nyavalyát, melynek eltüntetésére fogalmazódott meg a Kommunista Kiáltvány, csak harmadik világ-

háborúra és atomhalálra számíthatunk. Nincs mese, mert meghalt Andersen. És nincs mese a gazdag keresztényekről sem, mert Jézus szava kérlelhetetlen: Jaj a gazdagoknak! Ha alamizsnálkodnak, akkor is, mert minden ember az Isten gyereke. S Isten nem lehet rosszabb, mint édesanyám, aki az őszibarack befőttét is egyenlően osztotta szét hetünk között. Osztoznunk kell. Isten telekkönyvileg be nem jegyzett tulajdonosa a Föld minden javainak, az unokáink elől elfogyasztottaknak is. Ha a mi nevünk szerepel is a telekkönyvekben, ez nem jelent egyebet, minthogy Isten tulajdonának sáfárai vagyunk, s az a dolgunk, hogy kiosszuk a kire-kire eső búzarészt. Az erőszakkal létrehozott köztulajdon nem bizonyult megoldásnak. Isten népének, *Jézus tanítványainak önkéntes közbirtokossága* – ez az, amire vár a történelem, meg annak ura, az Isten.

A második kitüntetett szituáció, amiről szóltam: az, hogy bántanak. Mért bántja az ember az embert? Csak azért, mert meg akarja védeni a kiváltságait, vagy mert kiváltságokat akar szerezni magának. Mért gyilkolja a szomszédban évek óta reménytelenül egy azonos anyanyelvet beszélő, de három különböző tévedhetetlen vallásban felnevelődő embercsoport egymást? Bálványimádók. A kiváltság nevű istent imádják bálványukként. Ubi serbus, ibi Serbia! A Vajdaságban és Kosovóban nem kell autonómia, a horvátországi Krajnában elengedhetetlen! A meglevő tulajdont meg kell védeni, a meg nem levő tulajdont pedig meg kell szerezni. S a legjövedelmezőbb, a „húzó” iparág a fegyvergyártás. A háború miatt ugyan siránkozunk, de a fegyvergyárosok dolgozhatnak, mert piacra találhatnak. De csak azért, mert mindig akad, aki hajlandó kezébe venni a gyilkos eszközöket, ha más okon nem, hát azért, hogy agyon ne lőjék őket, mint hazátlan bitangot.

Emberek vagytok, keresztények vagytok, tehát nem lehettek katonák, nem gyilkolhattok! – ez a szöveg nem hangzik el sem a belgrádi pátriárka, sem a zágrábi bíboros, sem a szarajevói nagy imám ajkáról, de még Rómából és Genfből sem. Így aztán egyik kezünkben az evangélium, a másikban a kézigránát. Az etológusok szerint az emberalatti világban a fajon belüli ölés, azaz a gyilkosság, ritka kivétel. Isten beprogramozta őket a fajgyilkosság ellen. Az embert nem. Az embernek értelmet adott, s így tudhatjuk: a fajgyilkosság lehetlenné teszi a faj életét. Elpusztítja magát s nem éli meg a neki szánt tízmillió esztendő. Hiába adta? Hiába kaptuk az értelmet? Hiába, ha „ül” Julien Benda 70 éve írott könyve: Az írástudók árulása. Amíg a „gyakorló” katolikusok és nem-katolikusok is kitanulják a tömegmészárlás szakmáját, amíg a Gaudium et Spes álláspontja is csak annyi, hogy meg is lehet tagadni a katonáskodást, de aki nem tagadja meg, az meg a békét védi, addig bizony még érvényben van az ágostoni tétel: aki szeret, tehet akármit... Lehet katona is, csak arra vigyázzon, hogy amíg beleszúrja a kardot ellenfelébe, ne legyen gyűlölet a szívében. Ezzel szemben áll a jézusi szeretet harmadik tartalmi eleme: *Aki szeret, az nem öl.*

7. Ami igaz az ágostoni tételben

Hát akkor *semmi se igaz az ágostoni tételből*, hogy szeress és tégy, amit akarsz? Úgy látszik, hogy semmi. Semmi, mert aki szeret, az szeret, s rengeteg dolgot nem csinálhat: nem lehet se nagy, se gazdag, se hatalmas, és ennek következtében minden bizonnyal kicsi és szegény és üldözött lesz, miként Jézus.

Jó lenne azért valamit megmenteni belőle. Magam is sokszor idéztem helyeslőleg, csak valami egészen másra gondoltam, mint ő. Arra gondoltam, hogy Isten nem szériában dolgozott, hanem egyedi példányokként adott nekünk életet. Minek következtében minden személy és minden közösség autonóm. Véleményt igényelhet mástól, de azt kell tennie, amit lelkiismerete mond. Ez a végső instancia egyed és közösség számára egyaránt. Ebből folyik aztán, hogy senki elő nem írhatja nekem, hogy *miként* szeressek. Szeretek és úgy szeretek, ahogyan én szeretni akarok. Ebben az értelemben ezután is tudom majd mondani: Szeress (de szeress ám, és ne „kiváltságolj”!), és tégy, amit akarsz.

8. A tanítványság és Isten két végtelensége

Történelmi kereszténység – de minek? Jézusi kereszténység – de kinek? Annak érdekében, hogy legyen vállalkozó ez utóbbira, mondok még valamit. Kettőt is.

Az egyik: Jézus nem volt pap. Laikus volt. Tanítványait sem szentelte papokká. Nem is osztotta vállalkozását két rétegre: papra meg laikusra (nem-papra). Csak tanítványt ismert. Minek gyűjtötte őket egybe? Csak azért, hogy elmenjenek a föld határáig, és tanítványokká tegyék az összes nemzeteket. Jelen képletünk: egy aktív és fizetett réteg plusz egy passzív és adófizető réteg. Mondhat akárki akármit, én hozom a Bokor-tapasztalatot: csak az marad meg körünkben, aki tanítványokat nevel ingyen és bérmentve, családi és munkaviszonybeli helytállása mellett. Fizetni csak az éhezőknek fizetünk, jövedelmünknek legalább tíz százalékát. Hallom az ellenvetést: Vagytok vagy ezren, ez csak elit mozgalom. Válaszolok: a pártállam és a mindenkori államhatalommal szövetséges hierarchia gondoskodik róla, hogy nagyon gyorsan ne szaporodjunk. De akárminő kevesen vagyunk is, nem vagyunk reménytelenek. Nem, mert hiszünk abban, hogy az Isten Országáa lehetséges. Azért is tudunk hinni benne, mert dolgozunk érte. És viseljük a vele és érte járókat, mert nem gondoljuk, hogy lehet olcsóbban is. Jézusnak is csak drágán ment. Golgota-valutával kellett fizetnie. A trón és oltár szövetsége gondoskodott erről.

Mondom a másikat is: Isten nemcsak az eszmény-állításban végtelen: „Legyetek tökéletesek, miként Mennyei Atyátok...” (Mt 5,48). Végtelen a megértésben is: „Legyetek irgalmasok, miként Atyátok is irgalmas...” (Lk 6,36). Drewermann meg akar szabadítani

bennünket a szorongástól, elsősorban az egyházi elvárásokkal okozottaktól. Jézus nem rak belénk szorongást, pedig nem hazudja le az eszményeket. De el sem taszít magától, ha tékozló utakra indulunk. Várja a hazajövésünket, hazajövésünkkel pedig még bűnbánati szövegünket sem igen engedi elmondanunk, csak nyakunkba borul, ünnepi ruhába öltöztet, levágja a hízott borjút. Nem ismeri a megbocsáthatatlan bűnt. (A Szent Lélek elleni bűn az, amit nem bánunk meg.) Az ember meg nem ölelhető. A másé el nem lopandó. A házasság fel nem bontandó. De: az ember nem megölhető. A tulajdon nem ellopható. S a házasság nem felbonthatatlan. Jézus pedig a gyilkost, tolvajt, az újra házasodottat is szereti. S megbocsát mindenkinek, aki sajnálja, hogy tékozlott.

Befejező mondat következik. Az evangéliumok számomra legcsodálatosabb mondata, így kezdődik: Hatalmam van... Mire van Neked hatalmad főpapoktól és teológusoktól kigúnyolt, leköpdösött, tövis koszorús, árva Jézusom – kérdezem Tőle. S ő válaszol: „Hatalmam van odahelyezni (tithémi és nem paradidómi!) az életem” (Jn 10,18). Ezt a hatalmat Isten belerakta a mi tarisznyánkba is. Ennek okán állt le velünk Jézus Isten Országát csinálni. Hátha van itt teológus is, aki megkérdezi: Hát a kegyelem? Válaszolok: benne van a tarisznyánkban.

(Elhangzott 1994. október 16-án, Innsbruckban, a Pax Romana Konferenciáján.)

Közoktatásunk legyen köznevelés is!

Bár félszázada már, hogy iskoláink államosítása folytán középiskolai tanári pályafutásomnak vége szakadt, mégis hadd használjam itt és most a nekem annyira kedves megszólítást:

Kedves Kolleginák és Kollégák!

Előjáróban meg kell mondanom, hogy a következő órában elhangzó mondani-valóimnak forrása a Bokor Bázisközösség. Amit az elmúlt félszázadban közösségeinkben megláttunk, annak adom itt szerény summáját. Előadásom célja érveket szolgáltatni amellet, hogy ha heti 30 órában vehetjük igénybe a tanulókat, akkor a közismeretek elégedjenek meg heti 28 órával, heti két órának pedig kifejezetten az legyen a rendeltetése, amit közel másfél százada Arany János így fogalmazott meg Tisza Domokos nevű tanítványa számára:

*Legnagyobb cél pedig, itt, e földi létben,
Ember lenni mindég, minden körülményben.
(Domokos napra)*

„Mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri is, de lelkének kárát vallja” (Mk 8,36) – mondta Arany előtt, közel kétezer évvel Jézus. „Az egész világ” jelezze e mondatban a maguknak egyre több és több időt igénylő különféle közismereteket, a károsodástól megóvandó „lélek” pedig az említett *emberséget*. Mind a két idézetnek az volna a szerepe előadásomban, hogy igazoljak velük egy tételt: **a közoktatásnak nemcsak az a feladata, hogy közismeretekre tanítson, hanem az is, hogy rendeltetésüket betöltő, s ennek következtében önmagukban kiegyensúlyozott, környezetüknek hasznos embereket neveljen.** Alighanem közhelynek számít a megállapítás, hogy a közoktatásnak köznevelésnek is kell lennie. Annak érdekében szólok, hogy e közhely ne csak elvárás, hanem valóság is legyen társadalmunkban, legalábbis a lehetséges mértékben.

Az ember s az emberekből álló társadalom boldogsága alapvetően azon fordul, hogy az ember rendeltetészerűen használja-e fel életét. A nem rendeltetészerű használatnak az ember és a társadalom életét tönkretévő következményei vannak. Ezért aztán embernek és emberi társadalomnak aligha van fontosabb feladata, minthogy megtanítsa a maga után következő nemzedéket, mi módon használja életét gyermekkorában is és még inkább később, amikor felnővén majd elsődlegesen maga alakítja

életét. *Gondolkodás- és viselkedéstannak* is nevezhetjük azt a tárgyat, amely ezt a célt hivatott szolgálni.

A. Köznevelés-történetünk

A társadalmak ismerik a munkamegosztás elvét és gyakorlatát. Nem mindenki végez mindenféle feladatot. Felmerül a kérdés: kinek, kiknek kell végezniük azt a feladatot, amelyre az előzőekben rámutattunk? Mivel nem e mostani kérdésfelvetésünkkel kezdődik az emberi történelem, ezért mindenekelőtt megpróbálok feleletet kapni kérdéseinkre az emberiség múltjától. Egymást követő kultúrkörökben él emberi nemünk. Mi is – a kérdést feltevők, azaz a mi nemzedékünk – egy adott kultúrkörön belül élünk. A magunk kultúrkörét ismerjük viszonylag legjobban, ezért a mienkétől kérünk választ kérdéseinkre. Kultúrkörünkben megkülönböztetek problémánk szempontjából – három fázist. Közoktatás előtti, felvilágosodás előtti és felvilágosodás utáni.

1. A közoktatás előtti korban

Az első, a kezdeti fázisban a feladat alapvetően a családot illeti, a szülőket s a gyermekkel együtt élő nagyszülőket, idősebb testvéreket. Hogyan kell gondolkodni, viselkedni, emberhez méltó életet élni, ezt mindmáig elsősorban a családon belül tanuljuk meg. Az élet legelső éveiben egyértelműen az anya nevelő szerepe a dominánsabb. A lányok esetében talán a későbbi években sem áll be e tekintetben változás, a fiúk esetében viszont az évek múltával az apa szerepe, legalábbis a múltban, megnövekedett annak folytán, hogy fokozatosan bevonta fiát a férfimunkákba. De akármilyen jelentős is a család nevelő szerepe a gyermek életében, ez a szerep sohasem volt kizárólagos, hiszen a családok nem önmagukban, hanem kisebb vagy nagyobb (falu)közösségekben éltek, s élnek valamiféle családon túli egységekben ma is. E közösségek viselkedési normáit a falu osztársadalma örökölte és alakította, mégpedig egy mindenkori vezető, ill. vezetői testület jelenléte és szerepe mellett.

Kezdetben alighanem differenciálatlan egységben irányítja a közösség életét egyetlen személy – a papkirály, aki törzsfőnök és varázsló is egy személyben. Mind a temporális, mind a szakrális ügyekben a közösség szentnek tudott hagyományába ágyazott, homogén és ellentmondásmentes irányításra törekszik e szakrálisnak is tekintett személy – az emberhez méltó viselkedésre nevelés tárgyában. Felelősség terheli őt a közösség és az azt alkotó egyedek életéért; azért, hogy se testük, se lelkük ne szenvedjen kárt. Ebben a legelső, közoktatás előtti nevezett fázisban is feladatot kap már tehát a család kétségtelenül elsődleges szerepe mellett a gyermek nevelődésében a családon túli társadalom is.

Felmerülhet a kérdés, milyen arányban tárgya a ráhatásnak ebben az első fázisban – akár a családon belül, akár azon kívül – a szakismeret, és milyen arányban az emberségre nevelés. Úgy gondolom, hogy e kezdeti korszakban ez a két tényező is differenciálatlan egységben élt. A fennmaradni, az életben maradni tudásnak legalább annyira feltétele volt az együttélési normákhoz ragaszkodás, mint pl. a szántani-vetni tudás szakismerete. A helytállás. mondjuk az aratásban, egyaránt megkívánta a szakértelmet is, s az emberségtől függő kitartást is. Még kézi erővel arató, velem kortárs parasztember oktatta fiát az ilyen aratáshoz szükséges kitartani tudásra ezekkel a szavakkal: „Megdögleni lehet, de rongy embernek lenni nem lehet”. **Könnyebb volt megtanulni az aratás hogyanját, mint kitartani tudni a munkában hajnaltól napáldozatig.** Talán a közmondások ily szempontú vizsgálata ennél több fényt is deríthetne kérdésünkre. Melyik közmondásfajta a bőségesebb? A szakismeretekre vonatkozó, pl. „Amit nem tanult meg Jancsi, nem tudja majd János”? Vagy az erkölcsi magatartásra vonatkozó, pl. „A hazug embert hamarabb utoléri, mint a sánta kutyát”? – O. Nagy Gábor *Mi fán terem?* című könyve e tekintetben is adhat eligazítást.

2. A felvilágosodás előtti korban

A kultúrkörök következő fázisát a szakosodás teremti meg. A szakosodás egyik s talán legalapvetőbb szempontjára utal – saját maga rovására Arany János *Vásárban* c. költeményének néhány sora. Idézem:

*... mint rég ezelőtt,
Mikor én is „markot hajtani” kezdtem,
S nem sikerült, bárhogy s mint igyekeztem.
Így – vézna, ügyetlen testi dologra –
Adtam fejem a bölcs tudományokra.
Barázda helyébe’ szántván sorokat...*

Ha kezdetben a papkirály felelős a közösség javáért, a szakosodás beindultával a fegyverforgatásra alkalmas személyből lesz a király, s az erre alkalmatlan – mert sánta, vak, vagy másként fogyatékos – személyből lesz a táltos, a sámán stb., akárhogyan is nevezték azt a személyt, aki nem a kard forgatáshoz szükséges ismeretek hordozója lesz, hanem olyan ismereteké, amelyeknek megszerzésére, tárolására a kardot forgatóknak idejük is, érzékük is kevesebb. E fogyatékos személy lesz avatott ismerője mindenekelőtt a transzcendens világnak. Tudni fogja, miként lehet biztosítani a törzs istenének jóindulatát akár csaták előtt, akár az év egész folyamán bor, búza s a jószág vagy éppen

az ember termékenysége dolgában. Őrzik napjainkig ennek a szerepkörnek az emlékét regösénekeink:

Adjon az Úristen ennek a gazdának

Egy kis ólat, egy nagy disznót,

A!á meg száz malacot...

és így tovább.

A sámán, a táltos a ló- vagy akárminő egyéb áldozatokkal s az azok során mondott imádságaival őse és indítója lesz a későbbi egyetemek első fakultásának, a teológiai-nak. Tisztéhez tartozik a kollektív emlékezet ápolása is, a törzs hadi győzelmeinek megéneklése, s az elődök idejében szerzett énekek akár írást nem is ismerő tárolása, őrzése. Mindezzel őse lesz a bölcsészeti fakultásnak. De az ő feladatkörébe tartozik a hadműveletek során kapott sérülések orvoslása, s egyáltalán a természet patikájának minél alaposabb ismerete gyógyító szerepének szolgálatában: A törzs szent embereként az ő dolga kézrátételeivel, gyógyszereivel ősévé lenni az orvostudományi fakultásnak is. Talán még a jogtudományinak is. mert elsősorban az ő emlékezete őrzi azokat a szokásokat, amelyek bármely társadalom folyamatosan alakuló jogrendjének alapjait képezik.

A kultúrkörök e második, felvilágosodás előtti szakaszában a király teljes bizalmát élvező papság egyedüli és kizárólagos felelőse mindazon ismeretek tárolásának és az ismeretek továbbadásának, amelyek csak ezen írástudó rétegnek a közvetítésével hagyományozódnak át a következő nemzedékekre. A közoktatás a legalacsonyabb szinttől a legfelsőig – egyházi belügy: a plébániai iskoláktól kezdve az egyetemekig bezárólag. Az egyház tehát világnézetileg meghatározó tényezője az egymásra következő nemzedékek családon túli nevelődésének. Ezt a meghatározó szerepet az egyházaktól csak az eretnek mozgalmak szeretnék elvitatni, de esetleges sikerük mit sem változtathat az egyházak kizárólagos szerepén. Legfeljebb intenzívebbé teszi az egyházak közoktatási munkáját a felekezés következtében előálló konkurencia a különböző egyházak iskolái között.

3. A felvilágosodást követő korban

A harmadik, a felvilágosodás utáni fázis az, amelyben élünk, s amelyben vitatjuk, hogy szükség van-e az iskolákban a köz- és szakismereteket közlés mellett még valami egyébire is. Az imént adott történeti áttekintéssel jelezni kívántam, hogy a miénket megelőző századokban a mi jelen gondunk nem volt. gond. Nem, mert az iskolák egyházi iskolák voltak, s az egyházak a maguk világnézetébe ágyazottan igyekeztek átadni a szakismereteket. Kultúrkörünkön belül a felvilágosodás az egyház iránti bizalmatlan-

ságból született meg. Elutasította a vallások monopolhelyzetét, létrehozta az állami iskolát, s a felvilágosodott államhatalom felügyeleti jogot vívott ki magának a nem-állami, hanem magánnak (école privée) nevezett iskolák felett; az egyháziak felett is. E harmadik fázisban előbb vagy utóbb kiszorul az állami iskolákból a hitoktatás, s ezen keresztül az egyházak, a vallás világnézeti hatásgyakorlása. Ebben az új helyzetben nagyjából az alábbi változatokkal találkozunk:

- a) kötelező hitoktatás az állami iskolákban is (pl. nálunk 1948-ig)
- b) fakultatív hitoktatás az állami iskolákban a hitoktatást igénylők számára (pl. nálunk „papíron” 1948 után)
- c) teljes kiszorulás az állami iskolából (Franciaországban pl., ahol a szerda iskolai szünnap, s e napon az egyházak rendelkezésére állnak – az iskola épületén kívül – a hitoktatást igénylő gyermekek)
- d) választani kell hitoktatásra vagy etikaoktatásra járás között (pl. Németországban)
- e) kötelező minden tanuló számára az etikaoktatásra járás (Németország Brandenburg tartományában, azaz a volt Kelet-Németországban).

A b) és c) változat az államhatalom világnézeti érdektelenségét példázza. Az a) változat belesimul a felvilágosodás előtti múltba. A d) és e) változatban az államhatalom saját felelősséget érez a tanulók világnézeti nevelését illetően: hajlandó megosztani ezt a felelősséget az egyházakkal a d) változat, s az iskolán belül nem hajlandó ily megosztásra az e) változat.

B. A jelen feladatai

1. Mi tehető kötelezővé?

Magam az e) változatot képviselem. Ez az e) változat nem jelent semmiféle monopóliumot a mindenkori államhatalom számára. Azért nem, mert jogállamban minden állampolgárnak joga van elköteleződni egy neki tetsző világnézethez valló társaság mellett. Legyen ez a világnézet – istenhívó, istenelutasító, vagy agnosztikus. Mivel az iskola az állampolgárok adójából épül, az állampolgárok dönthetnek arról, hogy a fent említett társaságok a maguk propagandatevékenységére (hitoktatásukra) igénybe vehetik-e az iskolaépületet, vagy sem. Egyet nem kívánhatnak meg jogállamban az állampolgárok: minden iskolásnak legyen kötelessége tanulni olyan hittant, amilyent nem akar tanulni. A rákényszerítés mellett nem lehet érv, hogy hiányos marad a tanuló általános műveltsége, s nem fogja érteni tudni kultúrkörünk múltjának s jelenének (vallási tárgyú) műalkotásait. Ez azért nem érv, mert az iskolai oktatásnak módja van ezeket az ismereteket – éppen a *gondolkodás- és viselkedéstan* tárgy révén – felekezetek fölötti társaságban közölni a tanulókkal.

Jogállamban nem lehet kötelezővé tenni semelyik világnézeti opció iskolai oktatását: az ateizmusét sem, az agnoszticizmusét sem, a teizmusét sem, s ez utóbbin belül az adott állam többségi vallásáét sem, vallásaiét sem (pl. kötelező zsidó hittan lehet, kötelező metodista hittan nem lehet, mert csak a történetinek minősített felekezeteknek van joguk az iskolai hitoktatáshoz). Ugyanakkor jogállamban bűnös felelőtlenség nem biztosítani, hogy a tanulók tudomásul vehessék azt, ami a köz- és szakismereteken innen és túl szükséges a harmonikus személyi élethez és a társadalom megnyugtató rendjéhez. Másképpen és talán egyszerűbben fogalmazva: két magatartást gondolok megengedhetetlennek:

a felekezeti oktatás kötelezővé tevését,

a közismereteken túli, (egyszerű megjelöléssel:) etikai oktatás kötelezővé nem tevését.

2. Demokrácia és arany szabály

A fenti két magatartásból az elsőt talán nem kell megérvelnem. Kötelezni valakit annak a megtanulására, megvallására is esetleg, amit nem tart igaznak, sérti az emberi méltóságot. Emberhez nem méltó, szabadságtipró, diktatórikus magatartásnak minősülne az ilyen magatartás, ha egyszer az emberi méltóság, a szabadság, valamint a diktatúra fogalmát kizáró *demokrácia* – korunk meg nem kérdőjelezett értékei közé tartoznak. Ha viszont közismereteken túli anyagot közlünk a tanulókkal, akkor a fenti tartalmak érték-voltának is, társadalmi elfogadottságának is nyilvánvalóvá kell válnia számukra. A fenti két állítás másodikát kell szemügyre vennem, s közelebből meghatároznom, mit is tartalmaznak a *köz-, ill. szakismereteken túlinak-inneninek mondott ismeretek*. Egyetlen szóval is válaszolhatok. Azt, amivel a filozófia foglalkozik.

Szabad-e megterhelnünk a tanulókat egy ilyen anyaggal? Azt gondolom, hogy kötelességünk. Miért? Azért, hogy kevésbé manipulálható legyen az emberi személy és azok összessége, a társadalom. Az ismeretekkel rendelkező ember kevésbé ejthető át. A filozófiai ismeretekkel rendelkező ember kevésbé megtéveszthető – akár mások, akár önmaga által. Az úgynevezett világnézeti tárgyak (irodalom, történelem) szolgálnának elsősorban emberségünk kifejlesztésére. De megtapasztalhattuk bőségesen, hogy a diktatúrákban éppen ezek a tárgyak lesznek elsődleges eszközei a megtévesztésnek. „S mese ellen minden káros” énekelte Ady (*A mesebeli János*). Mondok két példát rá.

1939-ben Hitler Németországában járva egy viccet engedélyeztem magamnak a rendszer rovására. Egy fiatalember ilyen módon tett helyre: Mondhat, amit akar, de azt meg kell tudnia becsülni, amit Hitler tesz saját népéért. 1949-ben Debrecenben az egyik koalíciós párt értelmiségi csoportjában szó esik arról, hogy az ávósok az elepi juh-istállóba kvártélyozzák a kulákokat, s egy egyetemi magántanár erre így reflektál: „Ha lecsapolnak egy mocsarat, ki törődik a békákkal?” *Kell egy tantárgy, amelyben a tanulóknak adott anyag alapján tudomásul kell venniük, hogy soha és semmi körülmény*

esetén sem lehet megengedett dolog a német népet szolgálni valakiket Auschwitzba, vagy a magyar népet szolgálni valakiket Elepre szállítás fejében.

E két példa jelezze a tárgy legfőbb summáját, az emberiség és az emberség arany szabályát, amely az összes kultúrákban és minden vallásban is fellelhető: **NE TEDD A MÁSIKNAK, AMIT NEM KÍVÁNSZ MAGADNAK!** **A bevezetendő tárgy nem értéksemleges.** Az iskola szent hely, nem értéksemleges, hanem értéket szolgáló. A matematikaórán sem az történik, hogy a tanár közli a tanulókkal, hogy van olyan tétele, hogy $2 + 2 = 4$, meg olyan tétele is van, hogy $2 + 2 = 5$. S ezután rábízta a tanulókra, hogy ki-ki válassza ezek közül a neki megfelelőt. A tanár igazolja az egyik tételt, cáfolja a másik tételt. Nyilvánvalóvá teszi, hogy miért felel meg a valóságnak az egyik állítás, miért nem felel meg a valóságnak a másik állítás. Miért igaz az egyik. Miért téves a másik. Az igaz – az érték, s a téves (s esetleg: hazug) – a nem-érték. A matematikatanár azért mehet be a szent helynek mondott iskola oktatásra rendelt osztálytermébe, mert az igazat és csak az igazat akarja ott tanítani, átadni, szolgálni. S ha nem tudható, hogy mi az igaz ahogyan ez tárgyunk esetében nemegyszer előfordul –, akkor ezt a tényállást becsülettel közölnünk kell a tanulókkal, mert ez esetben az az igaz, hogy a szóban forgó kérdésre nem tudunk biztos feleletet adni.

3. Az istenprobléma a hitoktatás privilégiuma-e?

A filozófia témái: az ismeretelmélet, a lételmélet és az értékelmélet. Az első arról beszél, hogy a valóság megismerhető-e. A második arról, hogy ez a valóság milyen. A harmadik pedig arról, hogy ez a valóság érték is, és felszólít minket az értékszolgáltatásra: az igaz, a praktikai értelmű jó (a hasznos), a szép és az etikai értelmű jó (a szent) szolgálatára. Alkalmas módon már az iskoláskor előtt is szembesítendő a gyermek a filozófia eme alapvető kérdéseivel. Nyilvánvaló, hogy a tankönyvíró feladata megkeresni a korosztályok szerint különböző alkalmas módokat a kérdésekkel szembesülésre.

A teljesség igénye nélkül szeretnék rávilágítani e tárgy néhány kitüntetett kérdésére, melyekkel, úgy gondolom, a tanulóknak mindenképpen találkozniuk kell tárgyunk oktatása során. Az ismeretelméleti kérdéseket most nem érintve, egyenest a lételméletre irányítom a figyelmet. A lételmélet arra kérdez rá, hogy mi az, ami van, s melyek a legegységesebb állítások, amelyek állíthatók róla. E vizsgálódások során szükségképpen kerül elő a valóság okának a kérdése. A végső, az elegendő, a szükségképpen oknak a keresése. S ennek nyomán az egész istenprobléma. A kérdés nem tehető zárójelbe. Bizonyítja a történelem, hogy az ember képtelen a végső okról legalább időnként – ritkán vagy sűrűn – nem gondolkodni. A kultúra a kultuszból születik, s nem képes feledni eredetét. Az ember istent-gondolni-képes lény. Az ember szükségképpen gondol valamit a lét végső okáról. Ha nem így volna, nem volna filozófia és filozófiatörténet, nem volnának vallások, és nem volna vallástörténet.

E téma kapcsán most azt szeretném elmondani, hogy miért nem engedhető át nagylelkűen ez a téma a hitoktatás számára annak kizárólagos anyagaként. Nem engedhető át először azért, mert a tanulóknak csupán egy kisebb-nagyobb hányada részesül hitoktatásban, s minél felsőbb osztályba jár, annál kisebb hányada, pedig aligha kétséges, hogy a serdülés korában nem kevésbé jelentős az avatott vezetés e kérdésben, mint az élet első vagy korai éveiben. Másodszor azért, mert a hittan nem azonos a gondolkodás- és viselkedéstannal. A hittan hitre szólít fel, ez utóbbi pedig gondolkodásra. A kettő között nyilvánvaló a különbség. Nyilvánvaló annak ellenére is, hogy az ember alapvető igénye, hogy annak és csak annak nyújtson hitelt, csak azt ölelje át hitével, amit igaznak tart. Értelmünket a hittanóra menvén sem hagyhatjuk otthon, az oktatási helyen kívül. Az iskola e gondolkodás- és viselkedéstannak nevezett tantárgya mégsem kaszál bele a különböző vallások oktató munkájába. A katolikus hittanórán pl. a hitoktatónak az a feladata, hogy igaznak igazolja azt, amit Isten létezéséről, mivoltáról a katolikus hagyomány korunkig egybe tudott hordani. Elgondolható, hogy a katolikus hittanóra járó tanuló igaznak fogja átélni azt, amit ott hall. Az iskolai oktatás pedig meg fogja mutatni a tanulóknak, hogy a lét végső okának kérdéséről, az istenproblémáról mit mond nemcsak a katolikus hagyomány, hanem a nem-katolikus is, a nem-keresztény is és a nem-vallásos is.

Ennek az oktatásnak egyik célja, mint minden másfajta oktatásnak is, az ismeret-átadás. A másik célja, hogy a tanuló lássa a történelmileg adott, az idő és tér szélességében megjelenő különbözőségeket, és e különbözőségeket érveit is megismerje. A harmadik célja, hogy lássa: jó szándékú és gondolkodásra képes emberek és kultúrák formálták ki ezeket a válaszokat. A negyedik célja, hogy a tanulók lássák, mi a közös ezekben a válaszokban. A 40-es években tanulmányozva Rudas László *Materialista világnézet* című könyvét, meg kellett állapítanom, hogy az anyag (a matéria) végső állítmányaiként ugyanazokat az állításokat szedte össze, amiket a katolikus teológián az Istenről vehettem tudomásul.

4. Hitközömbösség és értéksemlegesség?

Hitközömbösséget akar-e szolgálni tantárgyunk? Másképpen: az igazság iránti közömbösséget? Ismét másképpen kérdezve: értéksemlegességet? Egyiket sem. Egy analógia segíthet. Az irodalmi oktatás úgy mutatja meg Vörösmarty, Petőfi, Arany költészetének szépségeit, hogy nem akarja eldönteni, hogy hármuk közül melyik közelíti meg leginkább a szépség feltételezett abszolút értékét. Bármelyik tanulóban kiformalódhat az az érzés és meggyőződés, hogy a három közül valamelyiket többre, nagyobbra becsüli, mint a másik kettőt. Ugyanakkor örömmel gondol arra, hogy a magyar irodalomban ott van a másik kettő is, és azok is gazdagítják nemzeti kultúránkat. A filozófiai oktatás nagy segítséget nyújthat a vallásoktatásnak is. Tudatosíthatja, hogy vannak olyan léttartományok, amelyekben belül csak vélekedések lehetségesek, de egyértelmű igazolások nem

lehetségesek. A kultúrtörténelem azt igazolja, hogy az ember képtelen leállítani magát ott, ahol eljut az igazolható ismeretek határáig. Az ember alighanem szükségképpen formál nemcsak igazolható, de nem igazolható tételeket is.

A vallások születése, azok el nem halása, rendre újak keletkezése igen virulensnek mutatja ezt a nem igazolható tételeket is formálni akaró törekvésünket. Virulensebbnek, mint az agnoszticizmust, amely lemond nem igazolható tételek megformálásáról. Bár nem biztos, hogy az agnosztikus lemond az ilyen tételek megformálásáról, hanem csupán nagyon mélyen átéli ezek igazolhatatlan voltát. Mondok egy megállapítást, amely egy olyan tényre utal, amelyet a történelem már sokszor valósnak mutatott. Úgy hangzik a megállapítás: *Az ember a hitéért ölni is képes.* Vannak, akik úgy gondolják, hogy az emberi történelem összes tömeggyilkosságai – a háborúkra gondolok – vallásháborúk is voltak. A filozófiai oktatás egyik legfontosabb célkitűzésének tartom, hogy megmutassa a megállapításom által jelzett jelenség borzalmas és abszurd voltát, és hogy megpróbálja ezt a jelenséget kiiktatni a történelemből.

Lehetséges célkitűzés ez? Az, hogy megtanuljuk becsülni, értékelni a nekünk kedvestől, a számunkra megszokottól különbözőt is? Miközben írom e sorokat, az asztalomon fekszik egy 1991-ben New Yorkban kiadott hatalmas kötet: *WORLD SCRIPTURE*, a szent szövegek összehasonlító antológiája. A világ összes jelentős vallásainak szent szövegeiből hoz idézeteket az alábbi témákról, melyek a közel ezerlapos fólió-kötet tartalomjegyzékét adják:

A végső valóság és az emberi lét célja

A gonosz, a bűn, az ember bukása

Megmentődés és Megmentő

A vallásos élet

Gondviselés, társadalom és az Isten Ország

5. Kölcsönös egymást megbecsülés

Nagyon fontosnak gondolom, hogy a különböző vallások elkötelezettjei ne féltsék magukat s híveiket a gondolkodás- és viselkedéstan iskolákban folyó oktatásától. Ahogyan a kultúra, a tudomány, a művészet, a sport, a természeti szépségeket megismerni vágyó turizmus mind-mind eszközei lehetnek az egymást megértésnek és a különböző népek egymáshoz közeledésének, messzemenően ezt a szerepet kellene betölteniük a különböző vallásoknak is. A magaménak becsülése, kedvelése miért jelentse mások kincseinek leszólását? Mégis, a történelem arról informál bennünket, hogy a különbözőség a vallások világában a gyűlölet és a megvetés magatartásait hozta előtérbe. A mohamedán a keresztény magyar számára a *pogány* török volt. A keresztény a mohamedán számára pedig a kutyahitű gyaur, ahogyan ezt jól tudjuk nemzeti történelmünkben. Ismerjük a felvilágosodás előtti irodalmunkat, amelyet mélyen meghatározott a protes-

tánsok és katolikusok egymást gyalázó hangmegütése. *Aligha akad jó szándékú ember, aki nem akarná a vallási alapú gyűlöletet és egymást megvetést kikapcsolni az emberiség életéből.* Mindez semmiképpen sem vezet hitközömbösségre. Ahogyan más nemzetek kultúrájának megismerése és megszeretése sem eredményezi szeretetünk megfogyását anyanyelvünk, nemzeti irodalmunk vagy zenénk iránt. Legalábbis nem szükségképpen. Az a természetes, hogy az ember a magát kitüntetően is becsüli, de amellet a másét is értékeli. Ez utóbbiból nem következik a magaménak elhanyagolása.

A vallás jellemformáló erejét közismertnek gondolom. Egy valláshoz, kultusz-közösséghez tartozni, annak tanításait, szimbólumrendszerét az értelem, érzelem és akarat eszközeivel magunkhoz ölelni – ennek nem feltétele egy másik vallás lenézése, semmibe vevése. Ugyanúgy nem, ahogyan saját házastársunk, szüleink, gyermekeink iránt érzett szeretetünk nem növekedik mások házastársának, szüleinek, gyermekeinek nem-értékelésétől.

6. Uralkodás és szolgálat

Továbbmegyek. A lételméleti kérdések taglalása bemutatja a tanulóknak, hogy mekkora a szerepe az emberiség életében az ateizmusnak, az agnoszticizmusnak és a különböző vallásoknak. Megmutathatja továbbá, hogy az adott lételméleti válaszok különbözősége ellenére közösek lehetünk mindannyian az értékek szolgálatában.

Mindenekelőtt a szolgálattal kapcsolatban szeretnék valamit tisztázni. Tárgyunknak rá kell mutatnia az emberi élet alapvetően nagy ellentmondására, mélységes sebére. *Video meliora, proboque, deteriora sequor* – mondta Ovidius. *Látom a jót, próbálom is, mégis a hitványabbat csinálom.* Szent Pál ugyanerről tanúskodik. Erdősi Sylvester János patinás fordításában idézem: „Mert jót nem tiszek, mellyet akarok, hanem gonoszt tiszek, mellyet nem akarok” (Róm 7,19). Uralkodni akarunk, s nem szolgálni. Jóllehet tudjuk: a szolgálat az, ami épít, amitől épülünk magunk, s aminek erejében épülnek társaink, épül maga az élet. Istenről is kitaláljuk, hogy uralkodik. Isten szolgálatában kívánnánk magunk is uralkodni. Szolimán szultánról mondják, hogy ezzel indult Mohács alá: Ahogyan egy úr van az égben, úgy egy úrnak kell lennie a földön is. De a történelem akármelyik kiemelt alakja (nagy sikerű tömeggyilkosa) gondolhat ilyesmit magáról. Hitler is ráverette a Wehrmacht katonáinak szolgálati övére: *Gott mit uns, azaz Isten velünk!* Mi, magyarok is „Jézus, Jézus”-t kiáltva rohantunk a kontyos pogány törökre, azok is Allah nevét emlegetve rohantak éles kardjaikkal felénk.

Weöres Sándor írja *Rongyszőnyeg* c. versében:

Valaha én is úr akartam lenni;

ó bár jó szolga lehetnék!

De jaj, szolga csak egy van: az Isten,

s uraktól nyüzsög a végtelenség.

Jézus nem uralkodásra tanította tanítványait, hanem lábmosásra, azaz szolgálatra. Az említett antológia megerősíti, hogy Jézus jól látta feladatunkat. Az értékelméleti oktatásnak nyilvánvalóvá kell tennie, hogy a családi s az azon kívüli társadalmi lét sikeres megoldása egy falu, egy város, egy ország, egy kontinens és a világfalu vonatkozásában azon fordul, hogy megértjük-e: *a szolgálatokban részesedés ellenében lehetséges a szolgáltatásokban részesülni.* Aki csak a szolgáltatásokban akarna részesülni, az szét fogja törni a családot, a társadalmat, a nemzeti közösséget, s lehetetlenné teszi az életet Bolygónkon.

7. A kiváltságok hajhászása és egyidejű elutasítása

A filozófiai oktatásnak rá kell mutatnia az emberi törekvésvilág másik képtelen ellentmondására is, amely az előzőből nő ki. Tiltakozunk, hogy mások kiváltságosak legyenek velünk szemben, s mi magunk kiváltságokra törekszünk másokkal szemben. Nyilvánvalóvá tenni e tényt nagyon könnyű. A Hegyeshalomnál végződő világot keletre akarjuk tolni Békéscsabáig. Elviselhetetlen számunkra a nyugati életszínvonal s a mi életszínvonalunk közti különbség. Ugyanakkor elviselhető számunkra, ha kétmilliárd embernek a GDP-je (nemzeti jövedelemátlaga) a miénk egytizedét sem éri el. Nekünk az emberiség 20%-ának a kiváltsága az elviselhetetlen, mások számára a 80% kiváltsága – s benne a miénk is – az elviselhetetlen. A gondolkodás- és viselkedéstan oktatásának meg kell mutatnia az osztályönzés és a nemzeti önzés képtelenségét, életromboló hatását. Azt is, hogy miképpen vezeti el a kiváltság a kiváltságoltakat az életet már továbbadni nem tudáshoz, a tömeges abortuszhoz, a nemzetpusztuláshoz. Azt is meg kell mutatnia, hogy miképpen vezet ez a kiváltságkergetés az atomhalál vagy az ökológiai katasztrófa irányában. Fel kell vetnie a kérdést, hogy lehet-e szükségképpen egyedül lehetséges egy olyan gazdasági rendszer, amely szükségképpen vezet az egyre kevesebbek mérhetetlen gazdagodásához, s az egyre többek mérhetetlen elszegényedéséhez?

Utalnom kell itt most arra, hogy ez az a témamegütés, amellyel a tanuló nem feltétlenül találkozik a közéletben, s nem feltétlenül találkozik a hitoktatásban. A közéletet a pártok irányítják. A pártok pedig meg akarják nyerni a választásokat, s ennek érdekében osztály-, ill. nemzeti kiváltságok birtokába juthatást ígérnek választóiknak. A választások megnyerése a megválasztott személyek számára mindenképpen biztosítani fogja a kiváltságos helyzetbe kerülést. (A képviselők fizetését a várható infláció %-ánál nagyobb, a közalkalmazottak fizetését a várható infláció %-ánál kisebb %-ban emelik.) Az egyházakat pedig lefoglalja a maguk intézményei fenn- és karbantartásának a gondja... nekik is kevés a pénzük, még Hegyeshalomtól nyugatra is, hát még keletre, meg még keletebbre és délre.

8. Ellenségszeretet és testvériség

A történelemórán nem teszik fel azt a kérdést, hogy ez az őrültség szükségképpen-e. Tárgyunknak ezt a kérdést fel kell tenni, és meg is kell válaszolnia. A hittanórán felteszik-e? Nem tudom. Csak azt tudom, hogy van tábori püspökség. Csak azt tudom, hogy nekem sikerült a négy elemit, a nyolc gimnáziumot s a hét év teológiát úgy elvégezniem 1924 és 1943 között, hogy ez a kérdés nem került elő. Meg azt is tudom, hogy amikor e kérdés egzisztenciálisan meghatározó fontosságú kérdéssé lett számomra, az állampárt illetékesei közölték velem: megérthetem, hogy ezek után a magyar ifjúság nevelését nem bízhatják rám.

9. Bízom az emberiség jövőjében

Ez a bizalom számomra annyit is jelent, hogy reménykedem: a heti 30 órából kettőt arra fogunk szánni, hogy a magyar s az emberi jövő érdekében ilyen kérdésekről beszéljünk a ránk bízott ifjúsággal. Nem sokaság, hanem gondolkodó és gondolkodástól meghatározott viselkedésű nép tesz csuda dolgokat – költöm át szabadon Berzsenyi Dániel Kodály Zoltántól megénekelte versét:

*Nem sokaság, hanem
Lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat
(Forr a világ).*

Mondom ezt abban a meggyőződésben, hogy azok a nemzetek maradnak meg, amelyek őrzik Isten álmait az emberről, s azok pusztulnak el, amelyek beleszoknak s belehalnak kiváltságaikba.

(Elhangzott Budapesten, a Fővárosi Pedagógiai Intézet konferenciáján, 1997. március 7-én.)

Akik magvak a jövőnek

1.

Amikor népünk a történelmi emlékezés színpadára lép, már megtörtént a szakosodás: a törzs fejedelme csak hadat vezet, az áldozatot már a sámán mutatja be. Fehér lovat áldoz hadúrnak – győztes csaták reményében. Az augsburgi és az ezt követő vereségek hatására Géza fejedelem felméri, hogy Jézus Úr erősebb isten mint Hadúr, és 972-ben térítő papokat kér Nagy Ottó császártól. Géza fia, István pedig három nagy csatában leveri azokat, akik ragaszkodnának a régi rendhez és Hadúrhoz. Majd elrendeli, hogy minden tíz falu építsen egy házat, amely az „idház” (egyház) nevet kapja, mert id, idv, üdv száll arra, aki azt vasárnapokon látogatja. Kicsi házak voltak ezek, de István gondoskodik nagyobbak építéséről is, melyekben maga nevez ki érsekeket, püspököket. Ha már nem is pap-királyként, de apostoli királyként teszi reménytelenné a Hadurat restaurálni akaró kísérleteket: aki életben akart maradni annak kereszténnyé kellett lennie.

2.

Kereszténnyé? Krisztusivá? Jézusivá? – Nos, ilyen nagyot legfeljebb egyesek tudnak lépni, egész népek nem. Még a zsidóság sem tudott, pedig kétezer esztendő előnevelésben részesült, hogy tudjon. Csak egy kicsiny, a Tizenkettő nyomába szegődő csoportjuk lépett nagyot, de az is megtorpant, amikor a 4. sz. elején Konstantin császár Jézus keresztjének jelétől remélve a hadi győzelmet felkínálja nekik a részesedést a hatalomból. Ráállnak, s ennek folytán az első három század nem katonáskodó és ezért a cirkuszokban életükkel fizető keresztényeinek az egyháza eltűnik a történelem süllyesztőjében. Eltűnik, s helyette megjelennek a keresztény katonák, hadsereg főparancsnok-érsekek, fegyverforgató szerzetesrendek, s lesz az egészből az ún. „keresztény Európa”, amely szent háborúban győzi le a pogány isteneket s a hozzájuk ragaszkodókat. Szent Ágoston az 5. sz. elején mindezt teológiailag is alátámasztja, s Géza fiát, Vajkot, már ágostoni „királytükrök” alapján nevelik keresztény uralkodóvá.

3.

E nevelés következményeként a magyarság leszokik a kalandozásoknak nevezett rabló hadjáratokról, s megmenekül az ily hadjáratokra szakosodó népek közös sorsától, a végpusztulástól. A törzsek „rabló portyáit” leváltja a királyi hadsereg új területeket szerezni kívánó „külpolitikája”, melynek folytán immár keresztény nemzetek mérik össze egymással fegyvereik erejét. A „húj, húj, hajrá” kiáltást leváltja ugyan a „Jézus, Jézus”, de mivel a túlsó oldalon is ezt kiáltják, megkülönböztetés céljából előkerülnek egyéb elnevezések is: magyarok istene, magyarok nagyasszonya – mondjuk szemben a németekével vagy a franciákéval. Látható: Jézus Úr legyőzte ugyan Hadurat, de annak funkcióit átvállalta. Nálunk is, a többi nemzeteknél is... s így formálódott ki ez a bizonyos keresztény Európa. Mivel a fegyverek és gyilkosságok atyja – a DIABOLOS, a nagy s z é t o b á l ó, ezért nem nagyon csodálkozhatunk azon sem, hogy a keresztény Európa népeit nemcsak új területeket szerző ambíciók küldik egymás ellen véres háborúba, hanem teológiai nézetkülönbségek is. Csak egy időre bizonyul ugyanis megoldásnak a máglya-halál az eltérő nézetek likvidálására. Csak egy időre, mert előbb-utóbb a leeretnekezett nézetek képviselői is megtalálják a maguk fegyveres védelmezőit... a bizánci, a német-római császárságban, a szász választófejedelemben, vagy éppen maguk gondoskodnak védelmükről, mint Münsterben vagy Genfben. Így a máglyagyújtást leváltja a vallásháborúk kora, s ha császári generális vonul be Kassára, luteránus lelkészeket akasztanak, ha Bethlen Gábor, akkor katolikusokat.

4.

Déli és keleti irányban Allah gyűrűje állja hitünk terjesztésének útját, mely gyűrű hol a Pireneusoknál, hol Kőszeg táján harap bele a keresztény Európa testébe. De fürge hajóink Nyugatnak utat találnak, s Jézus nevével ajkunkon kiirtjuk a felfedezett új kontinens őslakosságának nagyobb részét, majd a maradékot megkereszteljük. Az Afrikából idevadászott rabszolgákat, a négereket úgyszintén. Akinek pedig olyan gondolata támad, hogy ugyan mi köze van mindehhez Jézusnak, az extrachorum kántál, tehát kivégezzük vagy csak börtönbe nyomorítjuk. Bár a nazarénusok hazánkban nem fognak fegyvert, s ülnek ezért jó nyolc évet az aradi vár börtönben, Ferenc Jóska, az apostoli király még századunk elején is nagybiztosan állíthatja: „A hadsereg és a klérus, a többi zérus!”. Így aztán bízva az egyházak támogatásában, „mindent megfontolva és meggondolva” elindíthatta az első világháború poklát. Eredményeként elvesztjük hazánk több mint két harmadát, s népünk több mint egy harmada üldözötté válik saját ezeréves településhelyein... s bizony az egyházak lesznek magyar szavuk utolsó védőbástyái. Az elmúlt félszázadban pedig moszkoviták ontják patakokban a magyar vért a megmaradt csonkaországban is... egy újabb világháború vállalásának egyenes következményeként. Mindszenty bíboros, a bázisközösségek és más ellenálló magánkeresztények feje és mártíriuma fölött és nagyobb bajok elkerülése végett, az egyházak szövetségre lépnek a vértanúgyártó ateistákkal – a „kis lépések politikájának” igézetében. Ma, a rendszerváltás idején is megkötik szövetségüket, hogy minél nagyobb lépésekben restaurálhassák 1945 előtti lehetőségeiket. Összefoglalhatók: történeti felülnézetben világi és egyházi hierarchia ezer esztendőn keresztül nagyjából párhuzamosan haladt: az egyházak ott voltak a magyarság életében... az uralkodó rétegek életében biztosan.

5.

Csakhogy van történelmi alulnézet is. De a dolgom most több annál, hogy Tiborc panaszát vagy Vörösmarty „számon kívül maradtjait” idézzem. Több, mert a történelmi alulnézet is fegyvereknek elkötelezett. A pápa viszont Európa újraevangelizálását tűzte ki feladatul. Kik számára? Az evangelizálás senki kereszténytől nem lehet idegen, bármely felekezethez tartozzék is. Ha igazolható, hogy a jézusi örömhír s az emberi lelkiismeret ugyanazt a nyelvet beszéli, akkor az evangelizálás a lelkiismeretükre figyelő ateistáktól és agnosztikusoktól sem lehet idegen. Ha pedig szolid módon kimutatható nyilvánvalóság, hogy Jézus csak egybefoglalója az ószövetség legmélyebb hagyományainak, akkor az evangelizálás mindannyiunknak közös ügye.

Újraevangelizásról is beszélhetünk, hiszen előttünk járt már Jézus, előttünk a Tizenkettő és mindazok, akik még Konstantin előtt kard nélkül hordozták körül a Mediterráneum térségein a jézusi ígéket. S mivel kard nélkül, ezért vértanú életükkel tettek bizonyosságot arról, hogy tanítványai annak a Jézusnak, aki hüvelyébe dugatta a kardot Péterrel a Getszemániban. Tette ezt úgy, hogy aligha lehetett kétsége afelől, hogy a Császár s a vele szövetséges Nagytanács képviselői Golgotára juttatják őt a fegyvert nem ismerés, a mindenkit egybe ölelni akarás jó híre miatt. A mi népünk azonban, a magyar, a Konstantin előtti időkben nem volt elérhető a mediterráneumi tájakon. A magyar csak később, már a keresztény Bizánc és Róma győztes fegyvereinek a körítésében találkozott egy olyan Jézussal, aki fegyverforgatásban hatalmasabbnak bizonyul számára Hadúrnál. Ehhez a JÉZUS ÚRHOZ PÁRTOLUNK ÁT, átpártolunk, mert Géza meg akar tapadni egy keresztény fegyverekre épült Európában, s mert megkeresztelkedésre, templomépítésre, dézsmafizetésre felszólított pórnépünk pedig életben akar maradni. Ezért aztán nekünk újraevangelizálás helyett inkább csak evangelizálásról lehet

beszelnünk. Magam is csak a 40-es évek vége felé találkoztam Jézus evangéliumával, s előtte rendjén valónak tekintettem, hogy egyik kezünkben a négy evangélium, a másikban a kézigránát. Rendjén, mert nagy a hagyományok ereje. De a találkozás óta abszurd ellentmondás számomra az, amit keresztény Európának mondunk... ha ennek a szónak „keresztény” van valami köze a Názáreti Jézushoz.

7.

Nem tagadhatom, ezer esztendővel ezelőtt népének életét mentette meg Géza, amikor Hadurttól a Konstantin formálta Jézus úrhoz térítette a magyart. Elismerés és hála az Árpád háznak, hogy a pusztulás helyett az életet választotta számunkra. Ugyanerre az elismerésre és hálára számíthat nemzedékünk is az elkövetkezendő századok vagy évezred magyarsága részéről, ha mi is az életet választjuk. De mit jelent ez ma? Hogyan kell ma az életet választani? Két tételt mondok:

– A múlt restaurálása – a halál.

– Jézus evangéliumának elfogadása – az élet.

Részletesen. A harmadik évezred küszöbén, amikorra egyetlen világ-faluvá lettünk, a restaurálást, a halált választjuk, ha szűk nemzeti érdekekben gondolkodnánk ahelyett, hogy értelmünkkel és szívünkkel magunkhoz ölelnők az emberiség egészét, mindenekelőtt azokat az ezermilliókat, akik ínségben vannak, s akikkel Jézus azonosította magát.

A restaurálást, a halált választjuk, ha tovább őrizzük magunkban evilág fiainak három kategóriáját: azaz ha továbbra is barátokra, semlegesekre és ellenségekre osztjuk a világot. De az evangéliumot, az életet választjuk, ha ezt a három kategóriát lecseréljük Jézus egyetlen kategóriájára a felebarátra. Legyenek mások közönyösek vagy ellenségesek velünk szemben, mi ennek ellenére felebarátunknak tekintjük őket is, sőt testvéreinknek is reméljük..., ha példánk nyomában ők is lecserélik a három kategóriát a jézusi egyetlenegyre.

A restaurálást, a halált választjuk, ha továbbra is fegyverekben, katonai tömbökhöz csatlakozásban gondolkodván vitás kérdéseinket a fegyverek erejével akarjuk javunkra megoldani. De az evangéliumot, az életet választjuk, ha megértjük a jézusi szót: Szeressétek ellenségeiteket! Csak így lehetünk azé az Istené, aki napját felkelti jókra és gonoszokra, esőt ad igazaknak és hamisaknak. Nincs más mód életben maradnunk: csak a szelídek fogják örökölni a földet.

A restaurálást, a halált választjuk, ha azon törjük fejünket, hogyan tudnánk uralkodni embertársainkon, akár a nemzettesten belül, akár más nemzetekhez tartozókon. De az evangéliumot, az életet választjuk, ha ambíciókat abban találjuk, hogy szolgálatára legyünk embertársainknak nemzeten belül és kívül egyaránt. A restaurálást, a halált választjuk, ha piacgazdálkodással vagy bármi egyéb úton úgy akarnánk gazdaggá válni, hogy elfelednők: Isten ezt a Terra bolygót hatmilliárdnyi embertestvérünknek adta, és az a kívánsága, hogy mind a hat oda ülhessen az élet asztalához.

A „régí fénynél új szövétneket” kell gyűjtanunk. A régít meg kell tudnunk tagadni.

*„Szóljak próféták új szavával:
Nem, kik mertek tagadni múltat,
De kik nem magvak a jövőnek,
Mindig azok, akik kihullnak,
Világok, népek, girhes eszmék.”*

(Ady, Az idő rostájában)

A nukleáris halál előttünk levő veszedelmében, a bioszféra teljes pusztulásának reális lehetőségében, a Dél kontra Észak népvándorlás és világhatalom előestéjén Isten, a történelem ura, nem éri be tőlünk azzal a bölcsességgel, amire Géza fejedelemnek futotta. A HADURAT ÉS JÉZUS URAT IS LE KELL CSERÉLNÜNK arra a Jézusra, akinek nincs hatalma életet elvenni, csak a magáét odaadni.

8.

A II. Vatikáni Zsinat Isten akaratát felfedő locus theologicusszá tette „az idők jeleit”. Az egyház beleeshetett a 4. században a hatalom, a gazdagság az erőszak Konstantin által felajánlott kísértésébe, és félretehette Jézus örömhírét, amely másokat szolgálni akarásról, az éhezők megetetéséről és minden kardot hüvelybe dugó megbocsátó szelídségről énekel. Beleeshetett, mert kevés volt a történelmi tapasztalata, s így hihette, hogy lehet hatalmat, gazdagságot, erőszakot Isten szándékai szerint jól használni. De mai történelmi tapasztalataink birtokában s a jelen végső veszedelmeinek láttán ezt a hiedelmünket mint egyszerű és közönséges tévedésünket el kell utasítanunk. Az egyház többé nem járhat más utat, mint amit élete példájával a maga alapítója, Jézus mutatott neki. Nem járhat, különben nem lehet a világ világossága. Szívünkbe véste ezt a ZSINAT IS: „Amiként Krisztus a megváltás művét szegénységben és üldöztetésben végezte el, ugyanígy az Egyház ugyanennek az útnak megjárására kap meghívást” (LG 8). Nem akkor szolgáljuk az embert, ha a hatalom-gazdagság-erőszak elkötelezettei meg vannak elégedve velünk. Csak akkor, ha Jézust követjük. A magyarságot is csak így szolgálhatjuk.

Szavaimat ajánlom különösen népem tizen- és huszonéveseinek... hogy valami újat, szépet és jézusit kezdjenek... hogy legyen új értelmük a magyar igéknek, s ne maradjon régiben a bús magyar élet.

*(Elhangzott a Magyarok Világkongresszusán 1992. augusztus 21-én
„Az egyházak a magyarság életében” témakörben.)*

Az egyházak és az állam

Ha egyház és állam közé nem épül fal, egyikük sem töltheti be hivatását. Kezdetben vala a papkirály..., s a papkirály képtelen volt falat építeni a pap és a király közé, mert egyetlen személyben volt pap és király. Ez időben egyház és állam közé nem építhető semmiféle fal. Ha építhető lenne, nagy baj volna, mert a papkirály skizofrénias lenne.

A szakosodás következményeként hamarosan külön személy lesz a pap, s külön személy a király, de nagyobbára teljes az egymásra utaltságuk. A király vívja a csatát, s a pap imádkozik a törzsi Istenéhez a király győzelméért. A filiszteusok és Izrael táborában, mindkét oldalon a törzsi Istennek kötelessége besegíteni a királynak. A főpap koronázza – ha színből, ha szívből – a királyt, s a főpap lesz a királyságban az első közjogi méltóság, mint nálunk az esztergomi hercegérsek (Heer-ziehen), s nemegyszer még a hadsereg főparancsnoka is, mint Muhinál, Mohácsnál a kalocsai. Ily helyzetben még belegondolni is rossz abba, hogy fal épüljön király és főpap, állam és egyház közé. Miért? Mert a kettő csak egyetlen és azonos elvet képviselhet. Ez a helyzet a konfucei, buddhista, zsidó, keresztény, mohamedán, az akármilyen királyságokban egyaránt. Akkor is, amikor elméletileg már köztudott, hogy nincsen törzsi Isten, csak egyetlen és a törzsek érdekei feletti Isten van. Gyakorlatilag az egyetlennek vallott Isten Allah néven a törököt segíti csatáiban, Jézus nevében meg minket. Ezen a kultúrfokon állam és egyház közös nevezője törzsi Istent feltételez: magyar vallást, török vallást. Ezen a kultúrfokon a vallás és az állam ellensége közös. A hazaárulóra, az eretnekekre ugyanaz a sors vár. Együtt sújtanak le, egyház és állam, az istentelenekre: a nazarénusok nyolc évet ülnek az aradi várbörtönben Ferenc József, az apostoli király idején.

A 16. században az eretnekek megnyerik maguknak a fejedelmeket. Az eretnekek máglyán elégetését felváltják tehát a vallásháborúk. Protestánsok irtják egymást és a katolikusokat, a katolikusok irtják a protestánsokat, és így biztosítják a megszokott rendet: állam és egyház zavar és fal nélküli egymást támogatását. Ha Bethlen Gábor protestáns vonul be Kassára, felakasztatja a katolikus papokat, ha császári generális vonul be, felakasztatja a lutheránusokat. A fejedelmek, királyok, császárok csak magukkal egy hiten lévőket viselnek el, mert csak megosztottság és fal nélkül tud együtt élni a két egy-testvér, az állam és egyház.

A 18. század végén a felvilágosodás megtagadja ezt a gyakorlatilag törzsi Istent, és trónra emelve az Észet megpróbálja térdre kényszeríteni az általa képviselt társadalom és állam nagy riválisát, az egyházat. De Napóleon már pár éven belül kierőszakolja, hogy a sokszorosan megalázott VII. Piusz koronázza őt császárrá. Bukása után a restauráció igyekszik helyreállítani a fal nélküli régi rendet. Ez az ancien régime győz nálunk is: a bakanóta szerint Ferenc Jóska az apostoli király szereti a regrutát..., aki vallja, hogy a hadsereg és a klérus – a többi zérus! Észak-Írországban ma sem viseli el a katolikus a protestánst, s megfordítva. Trianon előtt a szerb, román és szlovák papok templomai, egyházai e nemzetiségek, s területeinken épülendő államaik legfőbb bástyái, s Trianon után a magyar papok templomai, egyházai az elszakított területeken a magyar nemzetiség s a lélekben soha fel nem adott ezeréves állam legfőbb bástyái. Állam nélkül, egymagában is hordják az egyházak a nemzet gondját, reménykedve állam és egyház fal nélküli együttműködése órájának elérkeztében – a mieink javára. Valójában minden nép kiválasztott népnek gondolja magát, s törzsi istenüknek az a dolga, hogy diadalra vezesse seregeiket; pl. Ubi serbus, ibi Serbia – képviselik teológusaik is.

Az elmúlt században az októberi forradalom után SZU-ban, majd 25 év múltán nálunk is, történelmi pillanatokon belül a moszkvai, a bukaresti pátriákra, meg az esztergomi érsek az ateista rendszer támogatóivá válnak, hogy protestáns egyházfejedelmeket ne is említsek. Azokat, akik szerettek volna falat húzni az egyház és állam elve és valósága közé, likvidálták. Akik ragaszkodnak a két elv megkülönböztetéséhez, hazánkban mind a mai napig viselik a rendszeridegenség, az államidegenség, az egyházidegenség bélyegét magukon. Bizony, mert a Kreml is csak azt tudta elfogadni, hogy az egyház a nagy honvédő háborúban minden, az egyházat megsemmisíteni is akaró, sérelmét felejtí, és segít az államnak. S a Vatikán mint rothadt citromot ejtette el az elvtársak egyházat benyelni akarása ellen tiltakozó Mindszentyt és a Bokrot is mindmáig, mert akarjuk ma is a falat, az állam elvének és az egyház elvének világos megkülönböztetését. Kinek kell ez a fal? Alig valakiknek, mert ahogy indoktrinálódunk: az egyháznak az állam mellett a helye.

S most azon keseregünk, hogy csak intermezzónak látszik az Antall- és Horn-kormány falat-felhúzó nyolc éve, s ma már gőzerővel folyik az egyház és az állam közé úgy-ahogy emelt fal lebontása. Úgy-ahogy. A nemzettest szocialista kirablásának negyven esztendeje után a magyar parlament úgy határozott, hogy az egyházak számára vissza kell adni az elállamosított intézményeit... de csak az egyházaknak. Miért? Ezek forrása 95%-ban nem állami ajándékozás? S a mai liberálisok bűnbánattal emlegetik, hogy pártjuk is támogatta a Horn kormányt egy pluszjuttatásban az egyházi iskolák javára. Közös platformon van újból és ma is állam és egyház. S nincs sok csodálkozni való, ha a vallásos emberek megkeresik azokat a pártokat, amelyekről plusz-támogatást remélhetnek; s ha a pártok megkeresik azokat az egyházakat, amelyekről támogatást (szavazatokat) remélnek. Utóvégre a vallásos emberek is választanak. Utóvégre a civil szférának is, a hatalmi szférának is kellene csatornák, amelyeken keresztül toborozzák a választókat. Utóvégre senki sem ellensége magának: jó az egyház barátjának lenni; s jó, ha az állam a barátom.

Kinek jó ez az áhított falfelhúzás? Annak, aki nem akar magának előnyt, kiváltságot valamelyik párt győzelméből. Annak, aki nem akar magának voksokat valamelyik egyház támogatásától. Alighanem az itthoni pártok mindegyikének megvan a maga remélt vagy valóságos egyházi hinterlandja. Vannak egyáltalán, akik igazán akarják ezt a falfelhúzást? A Bokor biztosan akarja, s remélem, hogy mások is őszintén akarják, s nemcsak azért, mert nekik nem sikerült az egyház támogatását megnyerni. Azok akarják a falfelhúzást, akiknek van valami magasabb rendű elvük, mint az az elv, amelyet az államhatalom, s a velük – a mondottak alapján – egy gyékényen áruoló egyházak képviselnek.

Ez a magasabb elv: a kiváltságmentesség. Lao-ce, Buddha ezt képviselte, s Jézus a Tóra nyomán így fogalmazta: Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat! Ne tedd a másikkal, amit magadnak nem kívánsz! Képviseli ezt valaki? Aki többet akar birtokolni, mint embertársa, az nem. Aki fegyverrel kívánja megvédeni a maga javait, az nem. Sem a létező egyház, sem az állam nem ilyen. Ezért árulnak mindketten egy gyékényen, s ezért hoznak létre koalíciókat: látványosan vagy csak rejtve, de valóságosan. Miért is akarok – Jézus szándékait, s az általa elgondolt egyházat képviselvén – falat húzni? Mert ha nem húzok falat, csak karikatúra-egyházat csinálhatok: mű-egyházat, alibi-egyházat. Az ilyen egyház állami támogatásból akar megélni. Sírhat államsegélyért, ha a társadalom nem akarja igénybe venni vagy megfizetni szolgáltatásait. Fizettetheti a hitoktatókat az állammal, ha a szülők a balett- és nyelvráért hajlandók fizetni, de a hittanóraért nem. Ha nem volnának az állami támogatások, akkor az egyház beláthatná, hogy a társadalom egészének nincs szüksége rá és szolgáltatásaira. Ez esetben azok csinálnának immár nem

mű- és alibi-egyházat, akiknek szükségük van rá. A tized alapján tíz család is el tud tartani egy papot. S ha nincs ilyen tíz család, a Jézusnak elkötelezett ember képviselheti napi kenyérkereső munka mellett is a jézusi eszményeket. De mindezeket megspórolhatom, ha nincsen fal, s az állam pénze biztosítja, hogy kínálghassam az árumat, amelyet a társadalom vagy igénybe vesz, vagy nem. De ennek ára van. Csak olyasmit hirdethet, ami belefér abba, amit az állam képvisel. Sőt: Jézus nevében kell hirdetnem azt, aminek az ellenkezőjéért vállalta el Jézus a kereszthalált – Pilátus és Kaifás trón és oltár szövetségének Golgotáján. Hát ez a jézusi egyház sérelme – abban az esetben, ha nem épül fal.

És mi lenne az állam sérelme? Jézus egyháza és mindenféle állam között az az alapvető különbség, hogy Jézus egyháza nem képvisel csoportérdeket, az állam pedig csoportérdeket képvisel. Az állam fenntartja a jogot. Ez a jog biztosítja, hogy a gazdag gazdagabb lehessen, mint a szegény. Jézus egyháza szerint viszont a szegényeké az Isten Országá, azok a boldogok; a gazdagok pedig mennek a pokolba. Jézus egyháza túllő a Kommunista Kiáltványon is, s azt képviseli, hogy mindenkinek csak egy dénár juthat, amennyi a másik embernek is – s ezt Jézus igaz tanítványai be is vasalják magukon... Vannak ilyenek? Vagy csak műegyházak vannak? Kiváltságkergetők? Többet birtokolni akarók?

A jog biztosítja, hogy a törvény által védetten kiváltságokat tarthassunk fenn. Ha működik az államhatalom területén belül ilyen, az államtól fallal elkülönített jézusi egyház, akkor nevelődhetnek ott olyan személyek, akik felemelhetik állampolgári szavukat e kiváltságok fenntartása ellen. Ha nem nevelődnek ilyen személyek, akkor nem figyelmeztetik az államot a maga törvényes kiváltság-fenntartásaira. Hát ez az állam sérelme, ha nincs fal. Ha az állam az egyházzal kart karba öltve sétál, akkor nincs, aki figyelmeztesse az államot, hogy nem milliárdokat, de egyetlen fillért sem költhetünk NATO-kompatibilis fegyverekre, amíg a hajléktalanoknak nem építettünk hajlékot. Más kérdés, hogy az államok általában sérelemként élik meg, ha éri őket ez a sérelem: tehát ha figyelmezteti az egyház az államot. Az emberiség egy és ugyanazon erkölcsre van meghívva: a kiváltság nélkülség erkölcsére. Ez az emberi faj és léte fennmaradásának parancsa. A tigriséké, a kapitalistáké, a terroristáké nem ez. Nem is biztosítja a fennmaradást. Ezért az állam és az egyház erkölcsi eszménye egy és ugyanaz. Nemes verseny alakulhatna ki köztük. Ha az emberi történelemre visszatekintek, akkor az első három században Jézus egyháza biztosan előtte járt a Római Birodalomnak. Jusztinosz apologéta írja a 2. század közepén: „Akik az eucharishtiában részesülünk, minden nélkülözőnek segítségére vagyunk, és mindörökre közösségben vagyunk egymással. A jómódú, és aki csak akar, szándékának megfelelően adakozik; azt, amit jónak lát. Az összegyűjtött adományokat az előljáró elteszi, s belőle gondoskodik az árvákról és az özvegyekről meg azokról, akik betegség vagy más oknál fogva szükségét szenvednek, továbbá a bebörtönzöttekről, az átutazó idegenekről; egyszóval mindenkin segít, aki arra rászorul... nem emésztik el tűzben, amit Isten táplálékul teremtett, mivel ezek a mi javunkat és a szegényekét szolgálják” (Apol. 57. és 13. fej.)

A felvilágosodás idején mintha az állam külön eszményeket képviselt volna, mint az egyházak. De nagy általánosságban nem sok a különbség köztük. A papok se a holdról jöttek, hanem a létező társadalmakból kerülnek elő. Az antiklerikalizmus abból adódik, ha a papoknak jobb dolguk van, mint a nem-papoknak. Az egyéb anti... (s itt most akárhogy folytathatnám a megkezdett szót) ...izmusok rendre a kiváltságok ellen emelik fel szavukat. Ne döntsek abban, hogy a létező államok és a létező egyházak melyike jutott magasabbra a mondott erkölcsi parancs megközelítésében. De legyen fal közöttük! Azért szavazok erre, mert fal nélkül reménytelennek

látom, hogy az egyház felkapaszkodjék a jézusi eszmények magasára. Azért szavazok erre, hogy legyen, aki felemelje a szavát a kiváltságmentesség, az osztózás s a hajléktalanok mellett.

*(Elhangzott az Otthont Magyarországból Összefogás
2002. február 27-i, a Közép-Európai Egyetemen tartott konferenciáján)*

Hamvas és a kereszténység

Azért merek itt megszólalni, mert végiganalizáltam Hamvasból a Scientia sacra harmadik kötetét, melynek címe: A kereszténység. Egy huszadik századi magyar gondolkodó és a Jézusra hivatkozó kétezer esztendő – áll szemben egymással. Egyfelől a maga látását az emberiség hagyományának állító kortársunk, másfelől Jézus, aki azt állítja magáról, hogy ő az út, az igazság és az élet. Azonosak tehát abban, hogy mindketten tanácsot kínálnak fel nekünk egész életünk átalakítására. Pl. így: Szűntesd meg magadban a létrontást! Vagy így: Vedd magra az igámat!

Mondjam el tíz percben, hogy mi a kereszténység? Nem vállalkozhatom rá, hisz kétezer esztendőn keresztül megannyi gondolkodó és szent tett egymástól különböző bizonyságokat arról, hogy mit gondol jézusnak. Mondjam el, hogy mit jelent nekem Jézus? Ezt már könnyebben megtehetem, bár az időkeret szűkössége akkora leegyszerűsítést eredményez, hogy ennek érvénye összesen csak annyi lehet, hogy én magam így gondolom azt, ami jézusi. Mondok azért így is valamit: Amit e kicsinyeknek tesztet, nekem tesztet, amit mindezeknek nem tesztet, nekem nem tesztet. Jézus tehát azonosságot állít maga és az ember között. Azon az alapon, hogy Isten és Jézus lényege a szeretet, s az ember lényege is ez lehet: szeretetté kell válnia. E létbelinek mondható azonosság magatartásbeli azonosságot is kíván, azaz szeretést, amely szolgálatban, adásban és békesség-teremtésben nyilvánul meg. E magatartásbeli azonosság pedig sorsazonosságot is eredményez Jézus és a Jézusra figyelők között. Egyfelől a magatartásokból folyó boldogságot, másfelől e jézusi magatartásokért járó üldöztetést. De ez az egyfelől és másfelől Jézusnál egy és ugyanaz, mert: boldogok vagytok, amikor üldöznek titeket.

Ez a három azonosság ugyanakkor egybekapcsolódik Jézusnál a teljes személyi különállással. Jézus soha nem téveszti össze magát azokkal az emberekkel, akikkel azonosnak mondja magát: amit ezekkel a legkisebbekkel tettetek, velem tettétek. És Jézus nem téveszti össze magát az Atyával, akihez imádkozik, akivel birkózik is a Getszemáni kertben: hogy ha lehetséges, akkor múljon el tőle a pohár, de azért mégse az ő saját akarata érvényesüljön, hanem az Atyáé. Nála Jézus és az ember – kettő, és Jézus és az Atya is – kettő. Amennyire én megérthettem Hamvas Bélát, ő maga is hivatkozik Jézus tanításának ezekre a vonásaira, de túllép azokon. Nála Jézus és az ember, valamint az ember és az Isten – nem kettő, hanem egyszerűen csak egy: azonosak egymással. Talán nem kell ezt Hamvast ismerők előtt igazolnom.

Azt hiszem, hogy Jézus és Hamvas között azonosság áll fenn a tekintetben, hogy mindketten nyilvánvalónak gondolják azt, amit képviselnek. Jézus nem ismerte a tudomány, a filozófia és a vallás kifejezéseket, de Hamvas ismeri őket, s mindhármat elutasítja, mert nem tartalmazzák, amit Hamvas ért a hagyományon. Magam ezt az elutasítást megalapozatlannak gondolom. A tudomány a tapasztalhatóra, a filozófia a gondolkodástörvényekkel kikövetkeztethetőkre hivatkozik, a vallás pedig a kinyilatkoztatásra, amely tapasztalat és ész számára nem feltétlenül nyilvánvaló. Azaz olyan állításokra hivatkozik, amelyek túlvannak a tudomány és a filozófia megismerési lehetőségein. Olyan állításokkal dolgozik, amelyeknek hitelt adhatunk, ha nyilvánvalóknak gondoljuk őket. Jézus nyilvánvalónak gondolta, amit tanított, és Hamvas Béla is. Ha mai kultúránk skatulyáiba akarjuk rakni tanításukat, akkor mindkettőét a vallás kategóriájába kell tennünk. Bár nagyon nyilvánvaló, hogyha nem követjük Jézust vagy Hamvas útját, annak az egész emberiségre nézve nagyon súlyos következményei támadhatnak, mégis ez mit sem változtat azon, hogy akár Jézus második eljövetele, akár az emberiség életének Nirvána-vége – a tudomány és a filozófia eszközeivel igazolhatatlanok. Marad

tehát Jézus számára is, Hamvas Béla számára is – a vallás az a kategória, melyben tanításaik elhelyezhetők.

Hogy a jézusi három azonosság, vagy a hamvasi, a személyi különállást is megszüntető teljes feloldódás az univerzumban, ez-é a valóság – elég régi vitatémája a teizmusnak és a pán-teizmusnak, s ezért gondolom, ezzel talán nem kell foglalkoznom. Hitek csatáznak benne egymással, s kevés dolog van a szellemi életben, ami eredménytelenebb a hitek csatájánál.

Az is különböző tanításaikban, hogy Jézus nem említi az Édent és a létrontást. Buddhát vagy Szókratészt aligha ismerte, és mit sem tudott a két és félezer esztendővel ezelőtt történt nagy hamvasi bevágásról. Izrael történetében ekkor vált el az északi országrész Júdatól, s kezdődött népük Assziriába majd Babylonba hurcolása. A mi nemzeti hagyományunk is csak előmagyar korról tud: ekkoriban szakadtunk ki az ugor nyelvközségből, s kerültünk törökös népek hatása alá. Rómát is ekkoriban alapítják. Jézus töretlenül látja az emberiség fejlődését, vagy semmit sem tud róla. Említi viszont a farizeusokkal folytatott vitájában, hogy Isten kezdetben férfinak és nőnek teremtette az embert, eggyé tette őket, s nem szabad válniok. Mintha a jézusi tanítás azt képviselné, aminek érvénye nem ismer időbeli korlátokat. Amerika felfedezése s az indiánok vallásainak megismerése után merült fel a teológiában az őskinyilatkoztatás eszméje. Toynbee furcsállja is azt a vallásokra jellemző önközpontúságot, hogy Isten egyszer adott kinyilatkoztatást, és éppen valamelyik népnek vagy személynek adta volna azt. Hamvas Béla viszont keresi a mindig voltanak feltételezett archaikus hagyományt, s ekkor – a teológia nyelvén – az őskinyilatkoztatás eszméjére gondol, melynek tartalma bele van rakva az emberiség bölcsőjébe, azaz szükségképpen velejáruja emberi létünknek.

Van még egy szó, amely jelölhetné szerzőnk létmagyarázatának műfaját. A gnózis lenne ez a szó. A gnózis olyan létmagyarázat, amely egyenlőséget teremt az ismeret és a megvalósítás között. A gnózis a gondolat létrendjéből átlép a valóság létrendjébe. Ilyen gnózis a kétezer esztendősi történelmi, a Páltól meghatározott, kereszténység is. Ha tudomásul veszed, hogy Jézus a maga golgotai halálával kiengesztelte az Atyát... aki haragjában bezárta előttünk az üdvözülés kapuját... mert megharagudott minden emberre, aki Ádám és Éva leszármazottja... mert Ádám és Éva evett annak a fának a gyümölcséből, melyről enni Isten megtiltotta nekik... Ha mindezt tudomásul veszed ezt, s e tudomásul vevés jelül megkeresztelkedsz, akkor üdvözülsz. De attól, hogy Pál ezt elgondolta, még nem vagyunk megváltva. Ugyanúgy raboljuk és gyilkoljuk egymást, mint Jézus előtt. Sőt, jobban! De Pál szerint a hit biztosítja számunkra az üdvösséget, nem a cselekedeteink – ahogyan ezt a legélesebben Luther Márton tanította. Jézus pedig cselekedet-párti volt.

Ugyanilyen gnózisnak tetszik Hamvas létmagyarázata is. Csak tudomásul kell venni a hagyományt, s ezzel megoldódik az emberiség minden gondja. Nem probléma az egyenlőtlen elosztás. Nem gond ennek az oka: a többet birtokolni akarás. Nem gond az osztozás rendjének megteremtése. Jézus jól tudta, hogy nincs megváltó tudás. Isten Országát akarta, mely rajtunk fordul. De ez csak Jézusnak, a felvilágosodásnak és Marxnak a gondja. A létező – ez a páli és nem a jézusi(!) – kereszténység ugyanolyan zsákutca mint a felvilágosodás. Minden gnózis zsákutca. Miért? Mert csak gondolat..., amely nem lép át a megvalósítás rendjébe. Hamvas ugyan hangsúlyozza a szó és a tett egységét, de mintha ez eltörpülne a hagyomány megtalálásnak fontossága mellett. Jézusnál nem törpül el.

Érdemes még rámutatni a jézusi és hamvasi látás különbözőségének arra a következményére is, ahogyan e két szemlélettel láthatjuk a felvilágosodást. Az Antikrisztus befejező 15 szúrása kifejti, hogy a racionalizmus s az abból megszülető felvilá-

gosodás még rosszabbá tette kultúránk fejlődési mérlegét. Ez igaz lehet, de a szabadság, egyenlőség, testvériség gondolata a jézusi eszményeknek az érvényesíteni akarását jelenti, az akármilyen reménytelen küzdelmet is a jobbért. Szabó Lőrinc egy versével mutatnám meg a történelmi kereszténységnek és a felvilágosodásnak ezt a közös zsákutcáját. A harmincas években írta. Hamvas ismerhette, de nincs tudomásom róla, hogy életművében említést tett volna róla. A vers címe: VANG-AN-SI. Mondanivalója: Hiába, és Nincsen remény. Vajon ez Hamvas és Jézus szemléletének végeredménye is? – Köszönöm a figyelmet.

(Elhangzott a Váci utca 40. alatt, az Ars et Vita által meghirdetett Hamvas előadás-sorozatban, 2006. május 27-én.)

A világi hívek küldetése az egyházközségben

Kedves testvéreim. Bemutakozom: Bulányi György piarista tanár vagyok, a Lelkipásztori Marketing c. írás szerzője. Ez az írás a 70-es évek elején született meg, és csak azért születhetett meg, mert 25 évvel korábban, a '45 utáni években már kisközségekben hajoltam össze négy-öt magyarral, hogy beszélgessek velük arról, hogy mit kell tennünk annak érdekében, hogy megőrizzük magunkban s embertársainkban azt a hitet, amelyet kaptunk szüleinktől, egyházunktól. Ha elolvastátok, tudomásul vehettétek, amiket leírtam. Magam újból elolvastam a szöveget, s ha valami nem érthető belőle, talán meg tudom magyarázni. A tanulmány mondanivalóit most nem ismételném meg. Történetéről mondanék annyit, hogy megjelenése után hamarosan lefordították németre Bécsben a Magyar Lelkipásztori Intézetben. Közel tíz esztendő után hazai Püspöki Konferenciánk is figyelemre méltatta. Körlevélben tájékoztatta közönségünket arról, hogy tanulmány le akarja szakítani a katolikusokat püspökeiről, ami abból is világos számukra, hogy említést sem tesz a tanulmány róluk; s abból is, hogy azt állítja, hogy liturgikus szolgálatainkkal csak temetési menetünket asszisztáljuk. Ezután a piaristák generálisa, legfőbb római előjárója, diplomata táskájában kisíbolta az országból az írás egy gépelt példányát, átadta Poggi monsignorénak, az pedig a Klérus Kongregációnak, majd egy év múlva Poggi jelentette generálisunknak, hogy a mondott Kongregáció nem talált benne semmit, ami a katolikus hitet sérti. A korábbi generális magyar ember volt, ő is elolvasta, és véleményt kért az őt meglátogató pesti piarista iskola hittanárától dolgozatomról. Azt válaszolta, hogy minden rendes pap ezzel a módszerrel igyekszik dolgozni, azaz házankénti kisközségekben. Ahogy akkoriban lehetett. Mindazonáltal ezt a dolgozatomat is elítélték hazai püspökeim 1982-ben, s megvonták tőlem a nyilvános papi működés jogát. Ez azt jelentette, hogy mindent csinálhattok a katolikus tulajdonban levő épületeken kívül. Misézhetek, prédikálhatok én erdőn-mezőn, réteken, magánlakásokban, csak templomokban nem. Ezt az ítéletüket '87-ben a Hittani Kongregáció is jóváhagyta, így hát aranymisémet '93-ban csak a volt pártfőiskola épületében, a Professzorok házában mondhattam el, templomban nem. Ugyanebben az évben kötetben is megjelent ezen tanulmányom egyéb botránnyos teológia munkáimmal együtt, amelyek a római perem anyagát tartalmazzák a Hittani Kongregációnak, az Inkvizíció utódjának buzgalmából. E Kongregáció bíboros prefektusa, Ratzinger '97-ben utasítja magyar püspököket, hogy vonják vissza engem korlátozó intézkedéseiket. Vissza is vonják, s most már tíz év óta templomban is szolgálhatok papként, ha van olyan pap, aki engem ezek után még meghív szolgálni. Ezzel ennek az írásnak a története véget ért, és most a dolgomra térhetek.

Előadásom címéül ezt kaptam plébánosotoktól: a világi hívek küldetése az egyházközségben. Az imént kedves testvéreimnek szólítottalak titeket, s nem kedves világi híveknek. Mindenek előtt szeretnék rámutatni a világi hívek fogalom-megnevezés teljes abszurditására. Persze csak akkor abszurd ez a megnevezés, ha folytatni akarnánk azt, amit Jézus kezdett tizenkét fiatalemberrel az akkori Izraelben. Jézus nem volt pap, és nem híveknek, hanem tanítványoknak mondta a Tizenkettőt, akikhez ő beszélt. Egyosztályú társadalmi alakulatot indított el, melyben Jézus funkciója az volt, hogy tanított, a tanítványoké pedig az, hogy tanuljanak. S az volt a célja ennek a jézusi tanítói tevékenységnek, hogy három év múltán szétküldje őket a nagyvilágba, hogy ők is tegyék tanítványokká az összes nemzeteket. Azaz Jézus koncepciójában nincsenek papok és kedves hívek, csak tanítók és tanítványok vannak. Hasonlattanálva: csak felnőttek és gyerekek vannak, és tudvalevő, hogy kivétel nélkül minden gyereknek az a feladata, hogy a maga idején felnőtté nőjön. Nincs tehát ebben a jézusi koncepcióban két osztály: a

papoké és a kedves híveké. Egyetlen osztályú társadalom ez: mindenkinek fel kell nőnie a jézusi, a tanítói szerepkörhöz.

E Lelkipásztori marketing c. dolgozat írása idején ismertem meg plébánosokat, aki akkoriban kispap volt a Központi Szemináriumba, s eljött Alsószentivánba egy lelkigyakorlatomra, amelynek résztvevői hordozták már magukban ennek az egyetlen osztályú egyházi társadalomnak a tudatát. A meghívott kispap csak nézett, mint Jenő a moziban. Egy idő után azonban megszólalt (s most idézek a Bokortörténet harmadik kötetéből):

– Csak azt mondjátok meg, hogy mi szükség van itt ránk?

Pistit papnak nevelik a Központi Szemináriumban, ahol azt tanulja, hogy a laikusok majd az ő hívei lesznek. A lgy-on meg részt vesz húsz laikus, s egyáltalában nem a híveiként viselkednek. Úgy gondolják, hogy Jézus meghívottai, akár csak a teológusok, a papnak készülők. Választottak és nem hivatalosok. Olyan apostoli öntudatuk van, hogy a Központi Szeminárium is megnyalhatná tőlük a szája szélét. Érzem, hogy sok minden fordul e fiú lelkében a válaszon, s mondom: 1848-ban csak a nemesség alkotta a magyar nemzetet. S ez a nemesség kitérítette az alkotmány sáncait – kilenc millió jobbágy számára. Ez történik itt most. A papok munkatársakat kapnak. Belőlük szervezik meg a maguk jézusi kisközösségét, s a pap megtízszerezi a maga energiáit. Jézus maga sem volt pap. Laikus volt, s laikusként hívta a Tizenkettőt Isten Országára építésére. Mert ez az Ország mindenkié. Papoké és nem-papoké.

Pisti megnyugszik, s azóta eltelt már több mint harminc esztendő, s a maga nyugodt módján gyűjti Istennek népét Törökbálinton plébánosként. (Eddig tart az idézet.) S most mondom a magam mai szövegét. Isten Országában nincsenek laikusok, nincsenek kedves világi hívek, csak Jézus testvérei, akik dolgozni akarnak azon, hogy megvalósuljon a Szentháromság álma és terve, annak időbeli leképezése, az Isten Országára közöttünk, aminek megvalósulása bizony rajtunk fordul. Rajtunk, mert Isten nem tud helyettünk Isten Országát csinálni. Ha nélkülünk, ha helyettünk csinálna, az csak bábjáték volna, nem emberi történelem.

Azt hiszem fontos az elnevezés kérdése. Magam még a világi apostol elnevezésre is allergiás vagyok. Jézus nem szerette a nagy szavakat. Maga magát csak emberfiának mondta, s ez annyit jelent, hogy egy a sok közül. Mondta, hogy őt küldte az Atya, de nem nevezte magát küldöttnek, s ez volna az apostol, a küldeni jelentésű apostellomai görög igéből képzett főnév. Csak tanítónknak és testvérünknek nevezte önmagát. Ő is küldte tanítványait, de sohse nevezte őket küldötteknek, apostoloknak, csak tanítványainak, hogy ők is tanítványokká tegyék azokat, akik hallgatnak rájuk. De leginkább ezzel a világi kitéttel vagyok megakadva. Miért? Mert nem veszi ugyan ki Jézus az övéit a világból, s ez a világ csak szorongatni hivatott övéit, s az az Ország, melynek építésére hívja övéit, nem ebből a világból való, hanem a Szentháromság levegőjét, életstílusát akarná otthonossá tenni a világban. S ezt kell csinálnia a papnak is, meg akit egyházunk nem szentel pappá. Mindnyájunknak. Nincs különbség. Egy-osztályú társadalom vagyunk. Mindegy, hogy evvel vagy avval a foglalkozással keressük meg a mindennapit. De a hivatásunk egy és közös: Jézus tanítványai akarunk lenni mindannyian, s ennek következtében nem csak Jézusnak vagyunk testvérei, hanem még a plébánosunknak is, még a bíborosunknak is, még a pápának is, bár az egyik bíboros nagyon a szívére vette, amikor egy paptestvérünk László testvérnek merte nevezni őt. A testvérek nem urazzák egymást, még kevésbé atyáznak valakit, mert hát Jézus megmondta, hogy atyának se szólítsunk senkit a földön, mert egy a mi Atyánk, a mennyei. Van mindannyiunknak a szent keresztségben kapott nevünk. Ha nagyon öregnek tekintünk valakit, hozzátehetjük a nevéhez a bácsit vagy a nénit. Bár nőtestvéreink nem szeretik, ha lenéizzük őket. Szerencsére én már nem is

találkozom olyan korú kislányokkal, akiket koruk miatt néniznem kellene. Magam a Gyurka névre hallgatnék, de egyre kevesebben akadnak, akik ne tennék hozzá a bácsi szót. Így jár, aki nem hal meg idejében.

Ezek után pedig kimutatom nektek a fogam fehérét, és mondok Nektek egy prédikációt arról, hogy ki az én felebarátom, s akkor már tisztában lehetek velem.

Ki az én felebarátom?

Megéltem közel kilencven évet, s nem találkoztam még olyan emberrel, akit rablók félholtan hagytak volna az úton, amelyen áthaladtam. Nem találkoztam tehát még a felebarátommal? Aki kéreget tőlem, nem a felebarátom? Teljesen bizonytalan, hogy kicsoda az, aki kéreget tőlem. Lehet, hogy a bankszámláján milliók vannak, s esetleg Európában. Lehet, hogy alkoholistá. Lehet, hogy csak a balekja leszek, ha teljesítem kérését; s lehet, hogy ártok neki. Jézus nem tette ki magát ezeknek a bizonytanságoknak. Jézus életében nem volt alamizsna-osztás.

Kik voltak a felebarátjai? Azok, akik kérték, hogy meggyógyítsa őket. Nem tudok gyógyítani. Nincs orvosi diplomám, és a kézirátételes gyógyításhoz sem értek. Hosszú életem alatt még egyetlen csodát sem óhajtott tenni Isten az én közreműködésemmel. Ki akkor az én felebarátom? Kinek adtam én, ha kért, s ha nem kért, életem folyamán? A 40-es években létrehoztam tehetséges, de szegénységük miatt tanulni nem tudó parasztyerekek számára egy ingyenes diák-otthont, börtönöm után meg Teréz anyát, Prakash indiai jezsuitát, Bőjte Csabát s a csángó gyerekeket támogattam. Kiadtam albérletbe az alamizsnálkodást olyaknak, akik megtalálják a rablóktól félholtra vert embereket? Halálom esetén övéké lesz, ami a bankszámlámon található. S mindez megnyugtat? Ezzel rendben vagyok? Felebarátja vagyok azoknak, akik számára annak kell lennem? Várhatom, hogy hallani fogom: derék szolga, menj be urad örömébe?

Hát ez a mai prédikációban a példa, ami nélkül nincsen jó prédikáció. Most egy öreg pap megkérdi testvéreit, hogy ő ugyan felebarátja-e valakiknek. S most hangosan szeretnék válaszolni a kérdésre, mintegy mérlegre téve életem a nagy elszámolás előtt, amíg még módom lehet javítani életem egyenlegén. Megint a kályhától kell elindulnom. Ki és mi nekem a kályha? Hát a mintám, az etalonom: Jézus. Ő nyugodtan nézett elébe a maga élete nagy találkozásának. Ezt abból tudom, hogy így búcsúzott: Atyám, kezedbe ajánlom a lelkemet. Ő mért volt nyugodt? Azért, mert nem alamizsnálkodott, hanem szegénnyé tette önmagát. Becsukta názáreti üzemét, házát, s vándorútjain nem volt hová fejét lehajtani. Élt a jó emberek adományaiból, eltartottá tette önmagát.

Meg kell állapítanom, hogy ez nekem nagyon sokáig eszembe sem jutott. 1936-ig szüleim eltartottja voltam, és nem alamizsnálkodtam, nem is volt miből. Utána meg elmentem piaristának, és ők tartottak el engem, s megint nem volt miből alamizsnálkodnom. '43 februárjában kaptam először a piaristáktól ha nem is fizetést, de zsebpénzt. Ez képtelen nagy összeg volt. Száz pengő, s akkoriban járta a sláger, hogy az ember havi kétszáz fix-szel könnyen viccel. Egy rangos könyv ára 5 pengő volt. Másra nem is igen volt szükségem, mindent kaptam a Rendtől természetben, csak könyveket vásároltam zsebpénzemen. Havonta egy kofferral, hogy minden szakmámhoz tartozó könyv ott legyen a polcon a szobámban. S a szegények? Ez időben én még csak keresztény voltam, s Jézusról csak annyit tudtam, mint a keresztények. Mit? Hát azt, hogy a szegények gondjait a politikának kell megoldania. A parlamentben s azon kívül: tüntetésekkel.

Bőségem korszaka nem tartott sokáig. Jöttek az amerikai bombázások (két kofferben a legféltettebbeket elvitte a hatvani), meg a szovjet felszabadítás, s hamarosan a havi száz pengő zsebpénzből jó, ha egy kiló szőlőt tudtam vásárolni. Mire bejött '46 augusztusában a jó forint, megszűnt ez a zsebpénz, mert elállamosították rendi birtokunkat, melyet vagy másfél százada kaptunk a királytól, hogy neveljük az ifjúságot.

Szerencsére '46-ban Sík Sándor Kossuth-díjat kapott, fel is ajánlotta Rendjének, s azt háromszáz felé osztotta a rendkormány, s vásárolt belőle nekünk fehérneműt. Úgy mondtuk akkor, hogy Kossuth-gatyát, Kossuth-inget kaptunk. Ekkor már élnek a kisközösségek, melyekben lassan megtanulom, hogy mit jelent nem kereszténynek, hanem Jézus-követőnek lenni. Ezt az Őt követést birtokkal rendelkezők, gazdagok soha meg nem értik – példa rá az evangélium gazdag ifja is –, de hát közben én értési szituációba kerültem, mert az elvtársak szegénnyé tettek. '49 tavaszán meghívnak Szegedre, hogy az ottani egyetemistáknak is elmagyarázzam, mi fán terem ez a követés, de csak úgy tudok elmenni, hogy egy alig ismert személy alamizsnájából meg tudom vásárolni a vonatjegyet.

S hamarosan minden gondomat megoldják az elvtársak. Gazdag könyvtáramat is elállamosítják, pucérra is vetkőztetnek, s ők adnak nekem alsó neműt, meg csíkos felsőt, s ellátnak mindennel, kosztal, kvártéllyal, s 43. évemben vagyok már, amikorra gondoskodásukat beszüntetik, s újra megkereshetem mindennapi kenyerem. Ez időben már meglehetősen jézusi tudattal rendelkezem, s tudom, hogy a kérőnek adnom kell, ha van valami a zsebemben, s nekem van, mert tróger vagyok a Tempo nevű vállalatnál, s keresek havi kétezret. Kik alkották akkor a Tempó szállítómunkási rétegét? Szakmánélküliek vagy szakmából kikopottak, s nagyobbára azért, mert iszákosak lettek. Nefelejcs-utcai telepünkön oda is vágódik hozzám egyikük:

– Gyurikám, megszorultunk, az asszony nem tud miből főzni a gyerekeknek, adj már egy százast, a következő fizetéskor megadom.

Pénztárcámba nyúltam, és adtam. A következő fizetésnél látom, hogy ide is ad, oda is ad egy-egy százast, nekem is. Egyet könnyű helyre tesz, estére nagy ivászatot rendez, s egy pár százast még haza is visz az asszonynak, amiből az osztály íratlan törvénye szerint – reggelenként az asszonynak kötelessége egy tízest visszaadnia neki reggelire, cigarettára, egy pofa sörre, ebédbefizetésre. A '60-as években, ha szűkösen is, ennyi minden jött ki egy tízesből. Ebből tanultam. Két hetenként kaptuk a fizetést, s jön az én emberem pár hét múlva újra, és kéri ugyanazzal a szöveggel a százast... hisz becsülettel megadta.

– Nagyon szívesen – mondom –, de hozz egy papiroost az asszonytól, hogy neki kell a pénz. – Rám néz, s megszólal imígyen:

– Akkor káromkodom. – Én meg ránevetek:

– Csak káromkodjál nyugodtan, ha ahhoz van kedved! – Ezután faképnél hagy. Nem én fordultam el tőle, hanem ő tőlem. Így tettem, mert láttam, hogy nem a családnak megy a kölcsön, hanem az italboltnak. Leszoktak rólam... Így alakult ki az a gyakorlatom, melyről a prédikáció elején már beszámoltam.

De hát nem az a dolgom itt, hogy csak meséljek, hanem az, hogy elmondjam, hogy nyugodtan megyek-e a nagy találkozás elébe. Bízom abban, hogy Isten végtelenül irgalmas, és elfogad, amikor majd mondom neki: Mennyei édesapám, csak ennyi tellett tőlem. De hát éppen az a kérdés, hogy mennyi tellett? Kevesebb, mint amennyit szerettem volna. Elmondom, hogy mi nem tellett.

Ha a keresztény olyan embert jelent, aki a rászorulókat s a rablók kezébe esett emberek gondjának megoldását a politikától várja, akkor én nem vagyok keresztény. A politika szentesíti, oklevéllel igazolja, jóváhagyja, hogy vannak szegények és vannak gazdagok, s szent kötelességének tartja, hogy fegyverrel lépjen fel azok ellen, akiket rablóknak tart. A történelem a politikáról számol be, s e beszámoló summája: újból és újból változik, hogy ki a rászoruló, ki a rabló, s ki intézi el a rablót. S a gazdag, s aki elintézi a rablót, az a dicső, a hős, a szent. Példát is mondhatok: akinek sikerül az unokabátyját négy felé vágatni, annak még a felvágást foganatosító keze is szent jobb, hát

még ő maga mennyire szent. És ez az, amihez Jézusnak semmi köze sincs. Azért nincs, mert ő a Szentháromságból, és nem ebből a világból való. Lehet erre azt mondani, hogy sajnos, sajnos, ebben a világban élünk. De én ezt a mondatot nem tudom annak a Jézusnak a képébe vágni, aki függ a keresztfán.

Nem tudom, és nem, és nem. Mert van a problémának nem politikai megoldása. Tudom, hogy van, s mindössze két család szükséges a megoldáshoz. Két család, akik meghatározó módon veszik tudomásul azt, ami Jézust meghatározta, amikor azt mondta, hogy Könnyebb a tevének átmenni a tű fokán... s a többit.

Mi határozta meg Jézust? A Szentháromság. Az ezt alkotó személyeknek nincs magántulajdonuk: ami az Atyáé, az a Fiúé is, s a közöttük, az egyiktől a másikig, a másiktól az egyikig áramló szeretet Szent Lelkének is csak az a tulajdona, ami az Atyáé és a Fiúé. Mi ez a közös tulajdonuk? Nem a pénz. A pénzt nem ismeri a Szentháromság. A Pénz az Isten nagy ellenlábasa, ami miatt a gazdag, a szegény egyaránt megveti az Istent. Ami miatt a rabló kifosztja a Jerikó és nem Jerikó felé menő embert, s ami miatt mindig van, aki vállalkozik arra, hogy államot csinál, azaz jó pénzért megbünteti a rablót. A Szentháromságban a közös tulajdon az, ami az ottani életnek a java. Van ennek a javnak, jónak földi megfelelője is. Az életnek ezt a javát úgy hívják, hogy kenyér, málé, hal, tokány, tej, sajt, túró, víz, bor, ruha, bocskor, csizma, kalap... és folytathatnám.

Két család szükséges csak a nem politikai megoldáshoz, de két hívó család. Miben hívó? Jézus tanításában hívó; Jézuséban, aki a hal szájából veszi ki a pénzt, ha templomadót kérnek tőle, s aki pénz nélküli életre mutatott nekünk példát. S ha megkérdezték tőlem, hogy mégis mért van bennem szorongás is a nagy találkozás előtt, akkor azt válaszolom, hogy ezt a két családot én még nem találtam meg. Hiába alapítottam hatvan éve Bokrot, nem tudtam benne két ilyen családot felnevelni, s bizony lehetséges, hogy Jézus ezt a nem tudásomat fogja számon kéri tőlem.

S mert nem tudtam, ezért kellett 88. évemben beköltözni a Piarista rendházba, ahol havi 120 ezer Ft-ba kerülök, pedig a Városmajorban úgy-ahogy példásnak gondolom szegénységben éltem Terikével, ketten együtt havi százezer Ft-nál kevesebből jöttünk ki.

Lehet, hogy érik a megoldás. Az érik, hogy a szóbanforgó kérdéseknek nincs politikai megoldása. Az érik, hogy a dollár milliárdokban, és trilliárdokban és a még nem tudom hány nullákkal számoló globalizált világunk összeomlik. S ha lesz még, aki akkor összeházasodik, és gyermeknek ad életet, és gyermeküket meg magukat táplálni akarják, juhot, kecskét meg baromfit kell tenyészteniük, meg újra meg kell tanulniuk vályogfalat meg kemencét építeni, meg szőni és fonni, hogy be tudják takarni testüket a hideg ellen. Lehet, hogy az evilágnak, a politikának, a pénznek bele kell futnia a totális csődbe, hogy megtanulhassuk, hogy mi az élet java. Lehet, hogy újra kell tanulnunk beojsani a fát, hogy gyümölcsöt teremjen. Lehet, hogy meg kell menteni az életet. Az idelentit, s magunknak a föntit is.

Az elmúlt hetekben vonattal Szolnokra utaztam, s öregurasan csak az őszi tájat néztem, oda is és vissza is. S a kétszáz km-nyi távon nem láttam sehol embert dolgozni. Egy állomáson láttam öt munkást, kifeszített szalagok közt, tán utat építettek, nem tudom. Munkásnak voltak öltözve, s egyik sem dolgozott, csak álltak és cigarettáztak. Gondolkodni kezdtem, hogy mit csinál ez az ország. Az egyik fele iskolába jár és nyugdíját élvezi. S a másik fele? Felosztottam tizedekre, már ahogy magam gondoltam: egy termel (iparban, mezőgazdaságban, meg legyártja a termeléshez szükséges gépeket). Egy másik szállítja és raktározza a termelést. Három tized csak áll és árulja azt a boltokban. Ez már a dolgozó társadalom fele. Egy tized szállítja az embereket, egy másik csinálja az államot meg az önkormányzatot, egy harmadik csinálja a bank szakmát meg ügyvédet

tart, a negyedik gyógyít beteget meg tanítja az iskolába járókat. Az utolsó tized hajléktalan, alkoholista meg börtönben ül. Elmondom ezt Péter barátomnak, ő meg továbbadja értesülését Nagy Bálintnak, a keszthelyi agrárprofesszornak, aki ezt mondja rá: Nem tíz százalék termel, csak három.

Nem látja értelmét a termelésnek Budaváriban se már szinte senki. De így van ez Nógrádban is, pl. Debercsényben. Segélyekből akar megélni a nép, meg pályázatokból. Aki ebből regényt tudna írni, megnyerhetné vele a Nobel-díjat. Az lehetne a címe, hogy Mielőtt átveszik földünket a patkányok. De ha hívő, Jézusban hívő, ha optimista ember írná meg, aki tudja, hogy erre a végre van szükségünk, hogy a vég előtt az utolsó másodpercben két család újra kezdje a történelmet? S kiraknák zsebükből a pénzt és mindenüket, ami van, egy lepedőre, és azt mondanák, hogy testvérek leszünk, s amit termelünk, azt esszük, amit építünk, abban lakunk, amit szövünk-fonunk, avval ruházkodunk? És dicsérjük a Istent, hogy adta nekünk ezt a Bolygót az étellel és annak minden javaival? Akkor az volna a regény címe, hogy Valósulni kezd, amit Isten megálmodott.

Jézus elmondta, hogy ki az ő tanítványa. Ki? Aki utána megy. Aki felveszi a keresztyét. Azt nem mondta meg, hogy ki az ő fele. Az, aki felével együtt megy utána. Az ember elhagyja apját meg anyját, és feléhez ragaszkodik. A ragaszkodó felével. De hát Jézus már elment! Mégis: megtalálhatod őt a pároddal együtt egy másik párban, aki meg titeket keres. Amen.

(Elhangzott 2006. október 19-én, Törökbálinton, az Egyházközösség Zsinatán.)

A közös jézusi örökség

1. Az ember „istenarczu” lény

A jézusi célkitűzésről szeretnék beszélni. Félreérthetetlen egyértelműséggel szeretném elmondani erről a véleményemet, meggyőződésemet.

Amikor Jézust a házassági válás kérdésében megkeresik a farizeusok, Ő így nyilatkozik: „Mózes szívetek keménysége miatt engedte meg nektek, hogy elváljatok feleségetektől, de kezdetben nem így volt” (Mt 19,8). Hogyan voltak az emberek dolgai kezdetben?

A Teremtés könyvében Ádám Évát meglátva így szól: „Ezért az ember elhagyja apját és anyját, és ragaszkodni fog feleségéhez” (Ter 2,24). Másfelől ezt a megbízatást kapja Istentől az ember: „Uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain és minden élőn, ami mozog a földön” (Ter 1,28). Összefoglalom ezt a kettőt: az ember tisztelte az emberalatti világon, de nem az emberen; ember az emberhez ragaszkodjék, ember az embert szeresse.

Ugyanez a Teremtés-könyve mond valamit Isten és ember létbeli hasonlóságáról. Ezt: „Megteremtette Isten az embert a maga képére, az Isten képére teremtette meg őt, férfinak és nőnek teremtette meg őket” (Ter 1,27). „Istenarczu” lény vagyunk – ahogyan Vörösmartynk mondja (Emberek). Miben áll ez az istenképiségünk? Abban, hogy értelmünk van és szabad akaratunk? Biztos. De nem ez a teteje és veleje. Hanem az, hogy férfi és nő, ember és ember ragaszkodik egymáshoz, szereti egymást. Ebben állna istenképiségünk? Igen. Az emberi lét és a férfi-nő kapcsolat legmélyebb titkáról lebbentette fel a fátylat Jézus, amikor fogyhatatlanul beszélt arról, hogy az Atya szereti a Fiút. És akkor, amikor élete fogytáig bizonyította nemcsak szavával, hanem élete oda áldozásával is, hogy nincs életének magasabb vezérlő elve, mint mindenben Atyja kedvét keresni. Az Atya szereti a Fiút, s a Fiú szereti az Atyát. Az evangéliumok beszámolnak arról is, hogy a Lélek az Atyától jön ki, s hogy ugyanez a Lélek hajtja és úzi a Fiút arra, hogy tegye azt, ami az Atyának kedves. Egy kört látok. Felső íve az Atyától a Fiúig ér, és ebben az ívben a Lélek, a Szeretet Lelke árad. Alsó íve az ellenkező irányban a Fiútól visszatér az Atyáig, s ebben az alsó ívben is a Szeretet Lelke árad. S ezzel bezárul a VALÓSÁG első köre, első szeretet-köre. Ennek hagyományos neve: Szentháromság. Ennek a szentháromságos Istennek a képére és hasonlatosságára lettünk mi, emberek megteremtve, amikor férfinak és nőnek teremtett meg minket az Isten.

Amikor Isten lelket lehelt az emberbe, a maga Lelkét, ezt a Szeretet-Lelket lehelté belé, aminek-akinek a neve: Szent Lélek. Ez a Szeretet-Lélek árad a férfitől a nőig a szeretet-szerelem órájában felső ívként. S ez a Szeretet-Lélek árad vissza a nőtől a férfihez alsó ívként ugyanabban az órában. S bezárul a kör. Egy másik kör. Ha az előző kör az Isten köre volt, úgy ez – az ember köre. De ez már a harmadik kör. A harmadik? Igen. És a második? A második az áttételi szíj. A második körben a Fiútól árad tovább az a szeretet, amelyet a Lelken át az Atyától kapott. Árad felső ívként az emberig. Kivétel nélkül minden emberig. És zárul a kör, ha az ember ugyanennek a Szeretet-Léleknek az erejében a maga szeretetével visszaöleli a Fiút, az Istent. Ez a második kör. S e három körben revelálódik számomra a legteljesebben és legmélyebben a szó, hogy Isten képére lettünk teremtve. Arra, hogy szeressünk. Mert erre lettünk.

2. A thóra, az evangélium és az emberi lelkiismeret

Mi a bizonyosságom végső forrása? Maga az ember. A thóra, az evangélium és az emberi lelkiismeret ugyanazt a nyelvet beszéli. Hogyan merem ezt állítani látván látva az emberi történelem mérhetetlen gyűlölet- és gyilkosság-tengerét? Úgy, hogy még egyetlen embert sem találtam, aki igen-nel válaszolt volna nekem a következő három kérdésemre:

- a) Te szereted, ha uralkodnak rajtad és szeretteiden?
- b) Te szereted, ha éheztenek téged és tieidet?
- c) Te szereted, ha megölnek téged és a hozzád tartozókat?

Kivétel nélkül minden ember azt várja embertársaitól, hogy becsüljék, segítsék őt, s ha vétkezett is, megbocsássonak neki. Azt, hogy szeressék. Az ember úgy tudja, hogy emberméltósága van. S ez a méltóság tiltja, hogy uralkodjanak rajta, hiszen nem az emberalatti világhoz tartozik. Ez a méltóság csak azt tartja méltónak, ha az ember szeretetre talál.

Minden ember hisz valamiben. Nevezzük ezt fides generalis-nak. Minden ember hisz valami sajátosban, ami csak az ő népének, vallásának vagy éppen személyiségének a sajátja. Nevezzük ezt fides specialis-nak. És végül minden ember hisz abban, hogy őt megbecsülni és szeretni kell. Ugyanakkor bölcsen tudja, hogy ez meg nem valósulhat, ha kivétel nélkül minden ember – és ezek között ő is – be nem áll azok sorába, akik szeretik embertársaikat. Nevezzük ezt a harmadik-féle hitet fides universalis-nak. A hitnek erről a harmadik fajtájáról beszél az emberi lelkiismeret. És ezzel a harmadik fajtájú hittel van teljes harmóniában az evangélium, amikor Jézus így beszél: „Mindazt tehát, amit akartátok, hogy tegyenek veletek az emberek, ti is tegyétek nekik ugyanúgy”. És ebben látja Jézus a thórának is a lényegét, mert szavait így folytatja: „mert ebben áll a törvény és a próféták”. „Törvény és próféták” – így nevezik a zsidók azt, amit mi ószövetségi szentírásnak mondunk. S amikor Jézus ugyanezt rövidebben mondja – Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat! –, akkor csak idézi Mózes V. könyvének egy helyét.

3. Isten egyetlen szövetsége

Hát ez volt kezdetben, és ezt akarta Isten a múltban, és ezt kívánja tőlünk a jelenben. És ennek a teljes megvalósítására adta nekünk feladatként az előttünk álló jövőt. És ez adja a Szövetség tartalmát. Miféle szövetségét? Isten szövetségét az emberrel és ember szövetségét az Istennel. Melyiket? Az ősit, amelyet a teremtés hajnalán kötött az emberrel? A régit, az ót, amelyet a Sinai hegyen kötött, amikor átadta Mózesnek a két kőtáblán a tízparancsolatot? Az újat, amelyet az utolsó vacsorán kötött meg tanítványaival, hogy azok soha ne feledjék Őt és amit tanított nekik? Melyiket?

Testvéreim én azt gondolom, hogy Istennek csak egyetlen szövetsége van. Egyetlen és változatlan, mert Ő Maga sohasem változik, csak él és szeret mindörökkön örökké. Az Ő szövetsége, akár a teremtés hajnalán, akár a Sinai hegyen, akár az utolsó vacsora termében mindig örök szövetség, amelyet az idő tengelyén újra és újra felkínál az embernek. Ugyanazt a szövetséget, mert Istennek ez az egyetlen és örök szövetsége kiolvasható az emberi természet nem kézzel írt, hanem Istentől alkotott valóságából, a Sinai hegyi törvényhozásból és a Hegyi beszédből egyaránt. Szövetségújítás van az Isten részéről, szövetségfelmondás soha sincs. Kell-e ezt igazolnom? Ha kell, hát teszem. Szenvedése előtt Jézus a tanítványokkal széder estet ül: Vallásának előírása szerint elfogyasztja az Egyiptomból kimenekülés emlékére a kivonulási bárányt. Ennek a vacsorának a maradékából veszi fel az asztról a kovásztalan kenyeret és a boros poharat, s mondja az utóbbiról, hogy az az ő vére, a szövetség vére, s hogy a szövetségnek hűségese megőrzéseként ontja ki vérének tanítványaiért és minden emberért. S amikor felszólítja

tanítványait, akikkel együtt ült széder-estet, hogy majd ők is tegyék azt, amit most Tőle láttak, akkor ennyit mond: „Tegyétek ezt az én emlékezetemre!”. Ezt mondja és nem ezt: Ezután a húsvéti bárány elfogyasztása helyett tegyétek majd ezt és ezt. Mert Isten nem tartozik egyetlen néphez sem. A zsidóhoz sem. A keresztényhez sem. Isten az emberhez tartozik. Ahhoz az emberhez, aki szeretetre lett és szeret. És nem tartozik ahhoz, aki nem szeret. Másképpen is mondhatom: Isten nem tartozik egyetlen fajhoz, nemzethez, osztályhoz sem. Ellenkezőleg: nekünk kell mindannyiunknak Hozzá tartoznunk... a szeretet magatartása, szeretetünk által.

4. Miért lett ember és keresztre feszített ember az Isten?

Nem szertartás-csere céljából lett az Isten emberré. Az inkarnáció Isten végtelen szeretetének mindenekfeletti megnyilvánulása. Az egyetlen szövetség, a nagy isteni terv megvalósulása érdekében az Isten – aki önnön mintájára teremti meg az embert, hogy az képes legyen teljesíteni rendeltetését, hogy a szeretet által olyan legyen mint az Isten –, ez az Isten erre a teremtésben megnyilvánuló jóságára rátesz még egy lapáttal. Maga jön el és ölt emberi testet, hogy emberként ő maga mutassa meg és be nekünk, hogyan kell járnunk a szövetségi hűség útját... ha kell egészen a Golgotáig. Ha kell, ha az ember, aki nem akar szeretni, oda parancsolja ezt az embertársát, aki hűséges a szövetséghez, hűséges és ennek folytán csak él és szeret... miként az Isten, aki úgy szintén csak él és szeret.

És itt, ezen a ponton valamit nagyon egyértelműen kell elmondanom. Az Atya nem dolgozott be a Fiú-gyilkosoknak, s a Fiú-gyilkosok nem dolgoztak be az Atyának. Isten nem haragudott meg az emberre, és Isten nem taszította el az embert magától. Sem Ádám vétke miatt és után, sem senki másnak a vétke miatt és után. A bűnnel az ember löki el magát Istentől, de Isten sohasem lök el minket magától. Isten olyan, mint a tékozló fiú apja. Szereti nem tékozló fiát és szereti tékozló fiát, és haza várja őt az atyai házba. S hogy amikor hazajön, miként bánik vele az Istent példázó atya – azt az evangéliumok ismerőinek nem kell elmondanom. Isten nem sértődik meg. Még kevésbé várja, hogy embervérrel, istenvér ontásával engeszteljék ki alig oltható haragját. Isten nem a vérontás Istene. „Ő nem az a véres Isten: az a véres Isten nincsen. Kard ha csörren, vér ha csobban, csak az ember vétkes abban” – mondja a legemberibb, a legjézusibb magyar költő, Babits Mihály. Isten utána megy az eltévelyedett báránynak és haza hozza, ha engedi.

Jézus a szeretet örök világából, a Szeretet első és örök-időtlen köréből jött. S ha feltesszük a kérdést, hogy MIÉRT JÖTT?, erre sincsen más válasz, csak ez: szeretet okán jött és szeretet céljából jött. Hogy megmutassa nekünk, hogyan kell az „istenarczunak” megteremtett emberhez méltó módon viselkednünk. S ha feltesszük a kérdést, hogy miért lett keresztfeszített emberré, erre sincsen más felelet, csak az, hogy aki nagyon szeret, az a Golgota-halált, a halálok halálát is elvállalja, hogy hűséges maradjon a szeretethez, és a csak-szeretethez.

5. Nem utópia, hanem elpídia avagy az írástudók árulása

Hogy kicsoda és micsoda az Isten?, hogy kicsoda és micsoda a nagybetűs Szeretet ill. a kisbetűs szeretet?, hogy kicsoda és micsoda az az ember, akit Isten a második körben önnönmagával érint meg, miként Ádámot érinti ujjával Michelangelo freskóján? – erről talán a legtöbbet az az állítás mond el, amely egykor elhangzott az ajkán annak, aki Isten is volt és ember is volt egy személyben. Ez volt az a mondat: Hatalmam van oda adni az életemet! Azt az embert, aki ezt a mondatot elkezdi: Hatalmam van..., de így folytatja: megvédeni magamat, másokat, megbüntetni, bebörtönözni, felakasztani közbűntényeseket vagy a velem szemben álló politikai elgondolások képviselőit... ezt az

embert nem érintette meg Isten uja, élete és szeretet-lényege. Nem érintette meg még akkor sem, ha a különféle vallások mint a maguk szentjét, misztikusát állítanak be arcképcsarnokukba.

Amikor a keresztény múlt vagy jelen szembesül a Hegyi beszéd Jézusával, akkor rendre mellébeszélés következik, s előbb utóbb elhangzik ez a szó: utópia. Magyarul: nincs hely másutt, mint a mennyországban, mint a transzcendenciában a Szeretet avagy az Isten Országának a megvalósulására. Azaz Isten hiába érintette meg a szeretet Szent Lelkével a második körben az embert, az ember itt a földön csak a juszticiának a szolgálatára képes, amely rendőr-csendőr, fegyver-hadsereg nélkül nem lehet hatékony. Azaz a keresztény is csak arra lehet képes, amire a Jézus-előtti múlt képes volt: államhatalmat csinálni, amely tudva levően erőszakra épül. Már Ádám sem volt képes belesimulni Isten koncepciójába, Ádám után még kevésbé vagyunk képesek a szeretetre, mert az ő bűne mindannyiunkat megrontott. Mindez annyit jelent, hogy hiába van első szeretet-kör, hiába van második szeretet-kör, a harmadik szeretet-kör már semmiképpen sem lehetséges. Isten fuser munkát végzett. Isten átabotában dolgozott. Markába szakadt a vállalkozása. Abból, amit elgondolt semmi sem valósulhat meg. Az ember ösztudománya csak annyi, hogy csinálja az ellenkezőjét annak, amire Isten megteremtette: gyilkol. Kezdetleges fokon ökölrel, majd vassal s végül hidrogén bombával.

Az ember valóban csak erre képes, ha az írástudók elárulják az Istent, a Szeretetet. De amíg az írástudók ezt nem teszik, amíg az írástudók vállalják, hogy Isten tolmácsaiként működnek, s ezért vállalják a tolmácsok sorsát, a próféta-sorsot, addig van remény. Remény arra, hogy az ember másra is képes mint gyilkolásra. Képes a szeretetre. Ennek következtében a Hegyi beszéd – ha a keresztény teológia nem az áruló írástudók teológiája – bizony nem utópia. Nem utópia, hanem valami más. Elpidia. A görög elpisz szó reményt jelent, és az elpidia arról énekel, hogy van remény. Az ember képes a szeretetre. Csak nem szabad megmérgeznie a lelkét. Nem szabad azt tanulnia, hogy szeretni csak a mennyországban leszünk képesek. Hogy Isten Ádám bűne miatt valami eredeti bűnnel verte meg az emberiséget. Hogy Isten csak Fia véres halála által hajlandó kiengesztelődni az ember iránt. S hogy az ember itt a földön csak juszticiára és államhatalomra és erőszakkal rendet csinálásra képes.

6. Egy alternatív társadalom és annak feltételei

Hofstaetter, a szociológus könyvet írt a kisközösségekről. Feleségének ajánlotta. Ezekkel a szavakkal: De te fabula narratur. Rólad mesél ez a történet. Azt mondta el, hogy a kisközösségben megvalósulhat az az erőszakot nem ismerő csak-szeretet, amelyet megtapasztalt házasságában. És azt mondta, hogy bizony nem lehetetlen, hogy a társadalom élete ilyen erőszakot nem ismerő kisközösségek hálózatából integrálódjék egybe. Azt mondta el ezzel, hogy lehetséges az Isten, azaz a Szeretet Ország a földön. Egy másik, egy alternatív társadalomként. Modellként, mintaként és kovászként. Hogy utat mutasson.

Nem áruló írástudóként, hanem Jézust és az ő Atyját tolmácsolni szándékozó lélekkel kérdezem, mik a feltételei annak, hogy az Ország, amelynek közelgetéséről beszélt Jézus, megvalósuljon a Földön?

Első feltétel: átalakítani gondolkodásunkat. Ezt görögül – meta-noiának mondják. Mi tekintetben? Abban, hogy megszüntetünk magunkban három kategóriát. Ez a három kategória: jóbarát, semleges-közönyös és ellenség. S ezt a hármat lecseréljük egyetlen egyre: felebarát. Más szóval: mindenkit embertársunknak tekintünk. Mindenkire vonatkozóan érvényesnek tekintjük a lelkiismeret, a thóra, az evangélium szavát: Ne tedd a másikkal szemben, amit magadnak nem kívánsz.

Második feltétel: radikálisan elutasítani magunktól az uralkodás vágyát, és szolgálni akarni kivétel nélkül minden embert. Ezt görögül pán-dúliának mondják. Pán annyi mint mindenki. Dúlia annyi mint szolgálat. Nem elég tehát elutasítani magunktól a diktatúrát és lecserélni azt demokráciára. A demokrácia csak a többség uralkodását jelenti. Igaz, hogy közelebb áll ez az evangéliumhoz mint a diktatúra, mint a kisebbség uralkodása. Közelebb mint az arisztokrácia, oligarchia és hierarchia. De az evangéliumtól idegen minden fajta krácia és archia, mert ezek a szavak mind „uralkodást” jelentenek, akár a legjobbak, akár kevesek, akár a papok uralkodnak. Isten sem az első körben, sem a második körben nem uralkodik. Az Atya nem uralkodik a Fiún, s a Fiú nem uralkodott az embereken sem a betlehemi jászol nyomorúságában, sem a három esztendő tanítványképző vándorfőiskolán, sem a Golgotán. Isten nem „él és uralkodik” – ezt csak Ágoston gondolta így –, az Isten csak él és szeret, Isten csak szeret. Jézus mosta tanítványainak a lábát. Példát akart ezzel mutatni nekünk. A tanítvány pedig nem lehet különb a Mesterénél. Aki közületek első akar lenni – mondta övéinek – legyen mindnyájatoknak a szolgája. Mindnyájatoknak – pán, szolgája – dúlia. Jézus pándúliára tanított minket.

Harmadik feltétel: megetetni az éhezőket. Máté 25. fejezetében ennek a feltételnek a teljesítése fejében állítja Jézus jobb felé az Atya áldottait. Egyetlen rászorulót sem hagyhatunk ki. S a segítség mértékének nincsen más határa, mint a magunkat szegénnyé tevés. A Hegyi beszédben a tényleges, az anyagi értelemben vett szegények a boldogok, s a tényleges, az anyagi értelemben vett gazdagoknak szól a nagy jézusi JAJ. Aki ezt másképpen magyarázza, biztosan áruló írástudó. Biztosan, mert a történelem azt mutatja, hogy a nyomorúságot egyetlen faj, nemzet, osztály sem viseli el és csak az alkalmas órára vár, hogy véres bosszút álljon azokon, akik nyomorúságba taszították vagy akárcsak abban hagyták őket. Higgyetek az evangéliumban – mondom Jézussal. És ez az evangélium ezt mondja: „Add el mindenedet és árát oszd szét a szegények között”. Enélkül pedig legyen még oly rokonszenves is a gazdag ifjú személye Jézusnak, az ifjú nem lehet Jézus tanítványa. Mindenkinek mindenünket kell adni. Erre is van görög műszavunk: pán-pán-dória. Minden rászorulót meg kell ajándékoznunk, s ha kell mindenünket latba vetve, ahogyan Jézus a gazdag ifjútól kívánta.

Negyedik feltétel: az egyoldalú leszerelés azonnali és személyenkénti fogantatosítása. Nincs súlyosabb fából vaskarika, mint ez: keresztény katona. Mint ez: hónom alatt az evangélium, kezemben a kézigránát. Közel ezerhétszáz esztendeje tart ez a Krisztust csúfoló gyalázat. Legyenek akármilyen szép szavaink is, amíg a keresztény ember katonai esküt tesz, azaz megígéri az ellenség, értsd: embertársai elpusztítását, addig meggyalázzuk Jézust, s ha még hozzá Istenről is beszélünk, csak félrebeszélünk. Non-violansz nélkül nincs kereszténység. Az „ellenség” szükségképpen valaki embertársunknak a fia, apja, férje... ember. Ha kell görög műszó, akkor a negyedik feltétel: az echthrofilia, azaz ellenségszeretet. S ha ezért az államhatalom börtönbe zár vagy kivégez minket, vállalnunk kell. Enélkül nem lehetünk Jézus tanítványai.

Ötödik feltétel: egyetemes hirdetési kötelezettség. A papoknak az a dolguk, hogy ezt és kizárólag ezt és nem más Jézust – és különösképpen nem ennek a Jézusnak az ellenkezőjét – hirdessék. A nem-papoknak pedig ugyanaz a dolguk, mint a papoknak. Mert Jézus a maga népét tanítványokból álló népnek akarta. Padban ülő, szolgáltatásokat pusztán elfogadó keresztényeket nem akart. A tanítvány Jézus tanítása szerint olyan embert jelent, aki embertársait tanítványokká akarja formálni. Ma öt, holnapra hat vagy hétmilliárd ember vár a jézusi ígére, hogy élni tudjunk a földgolyón. Élni s a Hegyi beszédben rajzolt boldogságban élni. Senki sem mentheti fel magát a egyetemes hirdetési kötelezettség alól. Kérüssein – hirdetni. Ez a pánkérüsszia feltétele.

Utolsó és hatodik feltétel: a kahal. Héber szó. Jézus így nevezte a maga egyházát, a maga kisközösségét, amely Vele együtt tizenhárom főből állt. Ebben a kahal-ban nevelte a tanítványait. Mi sem lehetünk ügyesebbek nála. Enélkül mi sem tudhatunk tanítványokat nevelni. Minden tanítványnak egy kahalban kell nevelődnie, és minden tanítványnak létre kell hoznia a maga kahalját, amelyben ő neveli azokat, akiket ki tud halászni a társadalom halastavából. Képes reá, mert Jézus nemcsak Pétert és társait tette emberhalászokká. Ma is azzá teszi azokat, akik átadják magukat neki.

7. Befejezés

Testvéreim, akik a legkülönbözőbb keresztény felekezetekhez tartozhattok, bizonyosságot teszek. Egyszerűbb szóval: az a meggyőződés, még egyszerűbben: az a véleményem, hogy amit a fentiekben elmondottam, ez a mi közös jézusi örökségünk. Kultúránk, vallási múltunk s hagyományaink lehetnek nagyon különbözők. De ez a közös jézusi örökség összeköt minket, ha vállaljuk azt. Nem különbözőségeinket kell felszámolnunk. Ragaszkodjunk ezekhez mindannyian külön-külön, mint édes miénkhez; nyelvben, zenében, liturgiában, istenmegközelítési stílusokban. Isten örül a gazdagságnak és sokféleségnek. Csak a jézusi örökségben legyünk egyek. Abban, hogy mindannyian nagyon szeretjük egymást.

(Elhangzott 1990. február 20-án, Budapesten, a Katolikus Egyház Megújulási Fórumán.)

A megbolondult sót hogyan lehet rendbe tenni?

0. Bevezetés

Aki megbolondult, tanítványként bolondult meg – a textus szerint (Mt 5,13). Ha nem kész, de legalább is potenciális tanítványként, aki már csatlakozott egy olyan közösséghez, amely tanulni akarja azt, amit Jézus tanít, s igyekszik is azt életében megvalósítani. De tanítványnak lenni hosszú folyamat, amelynek eleje és forrása az őszinte szándék – azonosulni Jézussal. Aztán a forrásból erecske lesz, azaz egyre több valósul meg ebből a szándékból. Az erecskéből patakocska lesz, és így tovább. A megbolondulásnál ennek a folyamatnak a megakadásáról van szó, amikor is a patakocska egy mélyedésben megáll, mert a forrás (Jézussal azonosulni) nem szolgál többé. Nem akarja a tanítvány tovább tanulni Jézust, nem akarja többé a tanítvány odaigazítani az életét Jézushoz: a tanítvány megbolondul. Látni való, hogy kérdésünket időben és logikailag megelőzi egy korábbi és nagyon fontos kérdés: mitől s hogyan bolondult meg a sónak mondott tanítvány? De ez sem a legelső kérdés ebben a sorban, hanem az, hogy miként lett valaki tanítvány, miként lett valaki só.

Úgy lesz valaki tanítvány, hogy elkapja a gépszíj.

Úgy bolondul meg, hogy rájön: nem ilyen lovat akartam.

Úgy lehet őt rendbe tenni, hogy csoda történik. De abban az utcában, amelyikben én járok, ez ideig még nem történt őt rendbe tenni tudó csoda, ezért aztán én visszamennék az első kérdésre: Hogyan lesz valaki tanítvány?

1. A tanítvánnyá levés

Találkozik a tanítóval. S a tanító tanítja őt, aki pedig meg próbálja megérteni tanítóját. De a tanító nemcsak azért kerül ilyen helyzetbe, mert több esze van mint a tanítványnak, hanem mert a tanítvány valami miatt őszintén értékeli azt az embert, akinek a tanítását hajlandó hallgatni: bizalommal van iránta. A tanító nem veri őt át: elmondja neki és társainak a nyolc boldogságot, s a végét is: Boldogok vagytok, amikor gyaláznak és üldöznek titeket. S a tanítvány ennek ellenére megmarad mellette. Azért marad meg, mert megérti az eszével s a szívével, hogy mi fán terem az Isten Országá, s hogy mitől lehet egy ember, ő is, boldog. Ettől kezdve nem akar másért élni, mint ezért az Országért. Ezért tartozik bele abba a csapatba, amelyet Jézus a Föld sójának mond. A hagyomány arról értesít bennünket, hogy Jézus 13 tagú csoportjából 11 vértanú lett. Jézus tehát eléggé hatásos tanító volt. Ennek több oka van. Az egyik: Jézus nem volt akárki. A másik: kereső emberekkel találkozott. Ezt Jézus mondta hasonlattal is: a tanítványt mondta jó földnek, amely százszoros termést hoz. Jézus nyelvén a tanítvány nemcsak só, hanem jó föld is: Ismét tanítani kezdett a parton... ha nyomorúságot vagy üldözést kell elszenvedniök az ige miatt, azonnal eltántorodnak. Mások pedig olyanok, mint akiknél a tövisek közé hullott a mag: az élet gondja, a gazdagság csábítása megfojtja az igét, másoknál pedig jó földbe hullott a mag... és százszoros termést hoznak (Mk 4, 17-19). A hatásos tanító és a jó föld találkozásán fordul az, hogy valakit elkap-e a gépszíj. Ennyit arról, hogy miként lesz valaki tanítvány.

2. A megbolondulás

Most pedig lássuk, hogy mitől bolondul meg a tanítvány. Aki meggondolja magát és más felé megy, a Jézustól mondottak miatt teszi azt: rájön, hogy nem akar ilyen áron boldog lenni. Ha jó föld volt, hiszen tanítvány volt, és mégis másfelé ment, nem feltét-

lenül gondolja magát mindenestül árulónak, júdásnak. A megmaradók se képzeljék őt feltétlenül ilyennek. Inkább eltévedőnek, mert jó szándékkal is meg lehet bolondulni. Megzavarhatja őt pl. a vallásának hagyománya, s a hagyományokat őrző erők: hátha mégsem úgy kell érteni a dolgokat, ahogy Jézus mondja, hátha mégis Kaifásnak van igaza. Az egész világ örült lenne, s csak ők a normálisok?! Hátha éppen ők állítják feje-tetejére a világot... és így tovább. Az a tanítvány, aki jó föld volt, a megbolondulás után is megőrizheti emberi tisztességét. Nem hazudik önmagának. Lelkiismeretében megindokolja, hogy miért ment el – nem hazudva önmagának. (Aki hazudnak önmaguknak, sohasem térnek vissza – erről nagyon sok eset-tanulmányt írhatnak a Bokor történetéből.) Az ilyen tanítvány még visszatérhet. Főleg akkor, ha lelkiismeretének terhe le is betegíti őt. De csak ő teheti rendbe saját magát. Ő, ha tanítójának jézusian tiszták voltak és maradtak szándékai, és végig reménykedett a tanítvány visszatérésben. (Én most tanítói-tanítványi pályám egy esetét írtam le: amikor a tanítvány visszatért; közel három évtized után.)

3. Rendbejövés rendbetevés helyett

Jézusnak nem voltak illúziói vallásának vezetőiről: tudta róluk, hogy prófétagyilkosok. Ennek ellenére sem mondta, hogy hagyjuk őket ott. Mást mondott: egy ióta vagy egy vessző sem vehet el a törvényből. Nem felbontani jöttem a törvényt, hanem teljesíteni és tökéletessé tenni. Megmaradt népének vallásában. Hagyta, hogy kivégezzék őt és tanítványait. Sok mindent csinált, életét is feláldozta, de új vallást nem alapított. Aki azért bolondul meg, mert egyházát félti Jézustól s az ő eszméitől, visszatálhat, ha megtapasztalja, hogy Jézustól nem kell félteni semmit, ami szent. A fent említett esetben a tanítónak mindössze annyi szerepe volt a megbolondulás rendbetevésében, hogy megőrizte szavahihetőségét. Újra tanítvánnyá lehetett, mert jó földből való volt. Nem őt tették rendbe, hanem a megbolondult tanítvány tette rendbe saját magát.

4. Ki a tanítvány?

Végezetül még egy különbségtevés. Miben különbözik a vallásos ember, a hívő embert a tanítványtól? Nem tanítvány, akinek nincsen közössége. Nem találkozott Jézussal, aki nem lesz tanítvánnyá másokat. Ettől még lehet nagyon rendes, istenszerető és emberszerető. Csak éppen kivonja magát abból a munkából, amelynek az emberi történelemben – úgy gondolom – egyértelmű és legvilágosabb megfogalmazója Jézus: Ha nem teszem Atyám tetteit, ne higgyetek nekem (10, 37). Mélyen meg volt győződve róla, hogy Isten munkáját csinálja, ehhez gyűjtötte a tanítványt. Át kell formálni a világot. Láthatóan, nemcsak lélekben. Úgy, hogy észrevegyenek minket. Hogy üssenek érte. Kik? Az urak. Kaifás és Pilátus. Főpapok, írástudók és vének. A vallásos meg a hívő elhitetheti magával, hogy ő csendben és észrevétlenül teszi az Isten dolgát. A tanítvány nem! Az színre lép. Hogyan? Népet, csoportot gyűjt a jézusi szándéknak. Ugyanúgy, ahogy Jézus tette. S rendre ugyanolyan következményekkel. Esetleg kisebb méretűekkel, mert verébre nem érdemes ágyúval löni. De lőnek rá, azok, akik megfeszítették Jézust.

(Elhangzott 2002. március 7-én, Budapesten a Szellemi Búvárok Egyesületében)

